

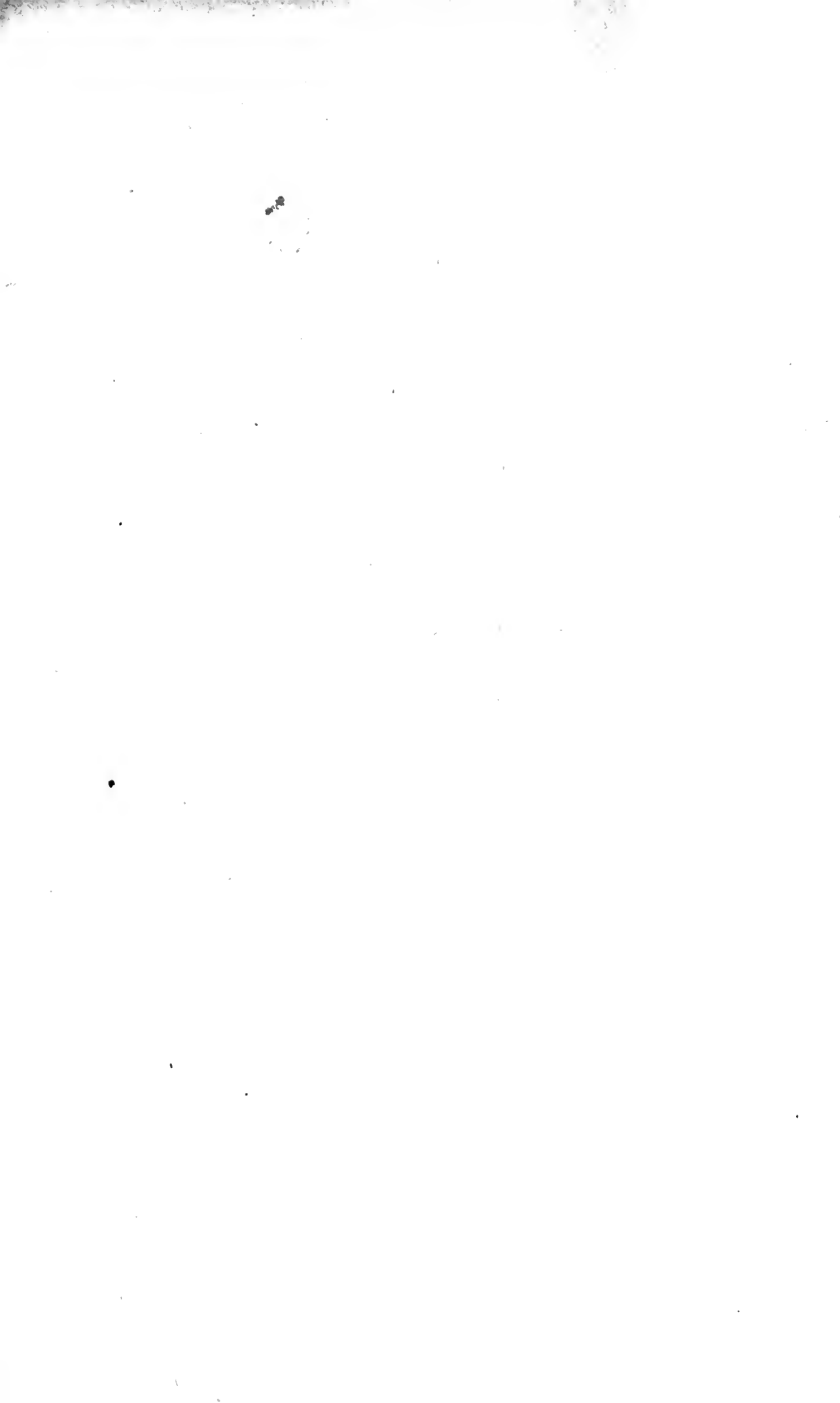
LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

71, S 91

L. ANNAEI SENECAE

LIBER

DE PROVIDENTIA.

✓

Seneca

L. ANNAEI SENECAE

LIBER

DE PROVIDENTIA;

SIVE

**QUARE BONIS VIRIS MALA ACCIDANT, CUM
SIT PROVIDENTIA.**

RECENSUIT,

VARIETATE LECTIONIS,

ET

ANNOTATIONE INSTRUXIT

B. A. NAUTA,

PHIL. THEOR. MAG. LIT. HUM. DOCT.

LUGDUNI BATAVORUM,
APUD S. ET J. LUCHTMANS,

MDCCCXXXVIII.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

1954

RECEIVED

PRAEFATIO.

Si de veterum, qui Romae et in Graecia floruerunt, philosophorum excellentia quaerimus, haud sciam an principibus annumerandus sit L. Annaeus Seneca. De quo viro sic Plutarchus (1) judicavit, Graecos quem in moralibus cum eo compararent, habuisse neminem. Et profecto libros ejus si evolvimus, pleni ubique sunt sententiis pulcherrimis, sublimibus, mirum redolentibus virtutis ac sapientiae studium. Quam egregia sunt, quae de Diis scribit! « Dii, » inquit, « omnium rerum optimi auctores; « qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis « perseverant. » *de Benef. l. 7. c. 31.* In quo licet *Deos* memoret, sive quod populo scribens popularem opinionem sequeretur, sive quod soli et lunae
ce-

(1) In iis quidem Plutarchi, quae nunc habemus, haec non inveniuntur, sed Petrarca, qui et alios libros hodie deperditos, ut Ciceronis *de Gloria* vidit, Plutarchum ita confessum esse scribit in *Epist. contra Gallum*, unde Lipsius attulit.

ceterisque sideribus Divinam tribueret naturam (2), e multis tamen locis apparet, Senecam unum Deum ceteris omnibus longe superiorem agnovisse, « custodem rectoremque universi, animum ac spiritum, mundani hujus operis dominum et artificem, » ut scribit *Nat. Quaest. l. 2. c. 45.* « Is, » ut ait *ibid. l. 1. Praef. §. 13.* « totus ratio est. » Praeclare quoque sensit de summo bono, non in rebus externis positum id judicans, sed in animo sancto, pio, forti, nec fortunae tela, nec mortis adventum reformidanti (3). Mortis enim meditationem cum Socrate et Cicerone (4) praecipuum faciebat philosophiae munus, qua de re loca passim sunt eximia, veluti *Epist. 50. §. 5:* « Magna res est haec, Lucili, et diu discenda, cum adventat hora illa inevitabilis, aequo animo abire. » Atque omnino de rebus Divinis hominumque honorum cum Deo necessitudine, ad quem post hanc vitam redituri essent, ita disserit, ut non mirum videatur, fuisse (5) qui sapientiam hanc e

san-

(2) Colligitur hoc e *cap. ejusd. §. 2,* ubi dicit homines esse, qui solem quidvis potius quam deum appellarent, add. *ibid. l. 6. c. 23.* et *Epist. 73. §. 6.* Similiter Plato in *Epinomide, p. 490.* propter pulcherrimum stellarum cursum animatas eas esse statuerat. Cf. Cicero *de Nat. Deor. l. 2. c. 15, 16.*

(3) Vid. imprimis *Epist. 31, 41, 115.*

(4) Plat. *Phaed. p. 13, 19.* ibique Wyttenb. *Cic. de Senect. c. 20.*

(5) In his Brückerus, qui tamen aliam atque alii viam ingressus ostendere studuit, Senecam, Epictetum et Antoninum Caesarem, quo majorem suae philosophiae auctoritatem conciliarent, aliquas et sententias et verba Christianis sublegisse. Vid. *ejus Miscell. Hist. Philos. Lit. Crit. Observ. 9. de Stoicis subdolis Christianorum imitatoribus.* Quae sententia si vera sit, simili modo Seneca sum-

sum-

sanctissimis Christianae doctrinae fontibus haustam esse crederent: a quibus tamen merito dissentire mihi videntur Erasmus *Praef. Opp. Senecae*, Modius *Novantiq. Lection. Epist. 21*, et Clar. Wyttenb. *Disput. Stolp. de Unitate Dei*, p. 33 sqq., *Bibl. Crit. vol. I. part. 2. p. 118*.

Magnam igitur Senecae scripta commendationem habent a rerum, quae in iis tractantur, gravitate atque utilitate, eoque majorem, quod non scripsisse tantum illa, sed sensisse videtur, idque egisse, ut vita cum sermone concordaret, quam propositi sui summam dicit *Epist. 75. §. 2. (6)*. Fuere quidem, inter quos Dio Cassius (7), qui luxuriae Senecam avaritiaeque accusarent, sed ea crimina post Lipsium refellit nuper Reinhardtus in libello *de L. Annaei Senecae vita atque scriptis*, Jenae 1816. Idem vitia, quae in ejus dicendi genere (8) culpari solent, excusanda esse monuit partim temporum, quibus vixit, conditione, partim Stoicae, quam secutus est, philosophiae studio, contraque multis ejus scripta virtutibus excellere.

Qua-

sumserit quaedam a Christianis, quo sumsit ab Epicuro; qua de re scribit *Epist. 2. §. 4.* » soleo enim et in aliena castra transire, non » tanquam transfuga, sed tanquam explorator:» nisi quod Epicurum nominaret, illos ut homines *ἰδιῶτας* et *ἀφιλοσόφους* taceret.

(6) Cf. *Epist. 24. §. 18:* » Turpe est aliud loqui, aliud sentire: » quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire? »

(7) Etiam Comes Oxenstiern *Pensées p. 158. sq.* satis acerbè de Seneca judicat.

(8) Eloquentiae quidem curam quo loco censuerit, ipse declarat *Epist. 40. §. 11:* » Fabianus vir egregius et vita et scientia, et quod » post illa est, eloquentia quoque.»

Quarum virtutum causa dignus mihi Seneca visus est, in cujus aliquo scripto peculiari editione divulgando vires meas qualescunque periclitarer. Licet enim ipsa illa materiae argumentique ratio effecerit, ut multis multorum editionibus universa Senecae opera repetita sint et commentariis illustrata, non tamen post Mureti, Lipsii, ceterorum labores nihil relictum esse existimandum est, si quis unum quendam libellum sibi selegerit. Ita enim fieri solet, ut in minori mole majus insumi possit otium, cura, diligentia. Mihi autem prae ceteris arrisit parvus ille, sed aureus liber, qui inscribitur *de Providentia, sive quare bonis viris mala accidant, cum sit Providentia*. Cui libro num per hanc operam novae quidquam lucis aut gratiae accesserit, aliorum sit judicium: mihi quidem egregiarum, quibus refertus est, sententiarum pertractatio incredibile quantum voluptatis peperit.

Libri autem indoles et praestantia quo facilius intelligatur, pauca de illo universe praefanda esse duxi. Agit *de Providentia, sive quare bonis viris mala accidant, cum sit Providentia*. Sic enim cum Lipsio et Ruhkopffio titulum (9) constituamus, qui alibi aliter legitur. Vidi in Bibliotheca Leidensi veterem editionem Senecae impressam Tarvisii per Bernardum de Colonia A. 1478 (10), quae sic habebat:

De

(9) Duplici nomine saepe veteres opera sua inscripserunt, ut Cicero *Brutum, sive de Claris Oratoribus*, ipse Seneca *de Constantia sapientis, sive quod in sapientem non cadit injuria*.

(10) Videtur haec esse illa editio Tarvisina, de qua laudantur ab Harlesio Denis *Memorab. Bibl. Garell. p. 69.* et Gemeiner

de

De mundi gubernatione divina providentia. Et qualiter multa mala bonis viris accidunt. Henr. Stephanus *Proodopoeia ad lect. Sen. p. 217.* librum appellat « De divina providentia, vel potius « absque adjectione, De providentia (quem alii in- « scribunt, quare bonis viris mala accidunt, quum « sit providentia). » Intelligi puto Muretum, qui *Orat. vol. II. orat. 3.* scribit: »constat, veram illius « (commentarioli) inscriptionem non esse eam, quae « vulgo recepta est, quam ego tamen, ne omnia no- « vare dicerer, retinui, *De providentia, sed quare « bonis viris mala accidunt, cum sit providen- « tia* (11), ut constat ex Lactantio in libro de ira « Dei. » Lactantii locum (V, 22. p. 495. *Heumanni*) Rnhkopffius attulit, qui quod egregiam hujus libelli commendationem continet, hic etiam apponendus visus est: « Si quis autem volet scire plenius, « cur malos et injustos Deus potentes, beatos et di- « vites fieri sinat, pios contra humiles, miseros, ino- « pes esse patiat; sumat eum Senecae librum, « cui titulus est: quare bonis viris multa mala acci- « dant, quum sit providentia; in quo ille multa, non « plane imperitia seculari, sed sapienter ac paene « divinitus locutus est. »

Argumentum e gravissimis esse, nemo facile negaverit. Non est quod miremur homines antiquis temporibus, quando viderent pietatis et virtutis aman-
tis-

de libris rarior. in Bibl. Ratisbon. p. 50. Memoratur etiam a Fabricio *Bibl. Lat. Tom. II. p. 110. ed. Ern.*

(11) Hanc inscriptionem solam edidit Andr. Schottus: eandem probavit Fabric. *l. l. p. 104.*

tissimos non modo communibus hujus vitæ aerumnis non exemptos, sed gravioribus saepe quam ceteros calamitatibus premi, mortales igitur hoc videntes in istam opinionis perversitatem incidisse, ut vel Providentiam omnino tollerent, vel bonitatem ejus et justitiam in dubium vocarent. Hinc illa Lucretii: « quare, inquit, telum hoc cladium

« exanimatque indignos inque merentes ? »

Nota quoque sunt Ovidii:

« Cum rapiant mala fata bonos (ignoscite fasso),

« Sollicitor nullos esse putare Deos. »

Ne Tacitum quidem ab hoc errore immunem praestare cetera virtus potuit, qui *Annal. l. 16. c. 33.* de Cassio quodam Asclepiodoto, qui fidem etiam in duris rebus amico servaverat, ita scribit: « exutus-
« que omnibus fortunis, et in exilium actus; aequi-
« tate Deum erga bona malaque documenta (12). »
Et ipsum Senecam *de Benef. l. 7. c. 31.* querentem

(12) Lipsius, quo Tacitum impietatis culpa liberaret, locum depravatum censuit, quod tamen neque Gronovio, neque Ernestio persuasit, *aequitatem* interpretantibus *indifferenter aliquid ferre, nihil ad id commoveri*, allato loco Ciceronis *Agrar. 1. (c. 5)*. Ceterum qui plura de hoc argumento velit, adeat Minucii Felicis *Octavium p. 40—42. ed. Ouz.* ubi Interpr. ingentem locorum sylvam collegere, quibus addi possit, quippe cum nostro libello in multis conveniens Theodoretii; *de Provid. sermo 9, οτι ουκ ακαριος της δικαιουσνης ο πόνος*. Vid. etiam Rev. Montyn *Respons. de argum. Teleologico, p. 133 sq.* in *Ann. Acad. Traject. A. 1822—1823*. Neque possum, quin hoc loco memorem egregiam illam Pricei (R. Price) *de Provid.* disputationem, quam cum tribus aliis ejusdem disputationibus ex Anglico sermone in nostratam versam pro solita sua comitate commodavit mihi Clar. Senex M. Tydeman.

tem audimus, quod alius Diis objiceret negligentiam nostri, alius iniquitatem.

Ex horum numero fuisse Lucilium Junio-rem, ex hoc libro, qui ad eum scriptus est, intelligimus. Cui Seneca cum *Epist.* 21. polliceretur, ut Idomeneum ab oblivione vindicassent Epicuri epistolae, ita suis scriptis illius nomen duraturum esse, in eo non vanus fuit augur. Neque enim alibi usquam, ut monuit Ruhk. *praef. tom. 3. ed. Sen.* nisi apud nostrum philosophum Lucilii mentio reperitur, in quem adeo conveniunt haec ejusdem verba in *Praef. tom. 4. p. XIV*: « Plerisque autem Senecae amicis, praeser-
« tim iis, quibus libros suos inscripsit, hoc accidit
« fatum triste, sed in tyrannide non mirum, ut et
« ipsi quasi in illam tristissimam ruinam, qua inno-
« centissimus Philosophus a Nerone protrudebatur,
« velut sine nomine corpora, devoluti, ideoque omnia
« eorum vestigia ex historia istorum temporum peni-
« tus sublata sint. » E Seneca tamen, qui et sa-
pientissimas illas *Epistolas et Naturales Quaestio-
nes* ad Lucilium scripsit, haec discimus, eum pro-
curatoris nomine, quae erat equestris nobilitas (13),
provinciae Siciliae praefuisse (14). Pauperem natum
« in medium protulerat ingenii vigor, scriptorum ele-
« gantia, nobiles et clarae amicitiae (15). » Et scri-
ptorum quidem elegantiae monumentum aliquod ma-
jus

(13) Tac. *Agric. c. 4.* Et Lucilium ad equestrem ordinem in-
dustria perduxerat. *Epist. 44.*

(14) *Nat. Quaest. L. 4. praef. §. 1, 20. Epist. 31. §. 8.*

(15) *Nat. Quaest. l. c. §. 12, 13. Epist. 19.*

jus (16) exstare credidit Wernsdorfius; carmen enim illud, *Aetna* inscriptum, quod vulgo Cornelio Severo tribuitur, a Lucilio esse conditum, quem ejusmodi opus vel parasse, vel etiam perfecisse loca quaedam Senecae indicant (17): neque tamen sententiam hanc Ruhkopffio probavit, qui *Praef. Vol. 2. p. XIV.* Cornelio quidem abjudicandum, non item Lucilio vindicandum censet.

Ceterum hic amicitia floruit Cn. Lentuli Gaetulici, poëtae et historici, occisi a Caligula, postquam decem annos Germaniae praefuerat (18); tum Aebutium Liberalem, ad quem libri *de Beneficiis* scripti sunt, communem et Senecae et Lucilii amicum fuisse significat *Epist. 91. init.* « Liberalis noster nunc « tristis est, nuntiato incendio, quo Lugdunensis « colonia exusta est. » Inprimis autem eum Seneca familiaritate coluit, maximique fecit; quod indicant epistolae, in quibus non modo frequenter eum ita compellat: « Lucili, virorum optime, Lucili carissimi « me, » sed saluberrimis praeceptis instruit, atque de variis rebus consulenti sic rescribit, ut non rescribere, sed tamquam praesenti respondere sibi videretur (19). Lucilius autem, qui « calcatis popu-
la-

(16) Nam versiculi quidam afferuntur, ut *Epist. 8. §. 8.*

» Non est tuum, fortuna quod fecit tuum;

et

» Dari bonum quod potuit, auferri potest.»

in quibus animum Senecae convenientem agnoscas.

(17) *Epist. 79. init. Nat. Quaest. L. 3. c. 1. c. 26. §. 5.* ubi vid. Ruhk.

(18) *Nat. Quaest. l. 4. praef. §. 13.* ibique Ruhk.

(19) *Epist. 67. §. 2.* Cf. *Epist. 71. §. 1:* » Subinde me de rebus
» sin-

« laribus bonis, » (*Epist.* 51.) ope philosophiae ad
 rectam placidamque mentem contendebat (20), ma-
 xime de quaestionibus cum eo studio conjunctis amici
 sententiam exquirere solebat. Exemplo sint episto-
 rum nonnullarum exordia, veluti *Ep.* 72. « Quod
 « quaeris a me, liquebat mihi, si remeditarer, per
 « se: sed diu non retentavi memoriam meam, itaque
 « non facile me sequitur. Quod evenit libris situ
 « cohaerentibus, hoc evenisse mihi sentio: explican-
 « dus est animus, et quaecunque apud illum deposita
 « sunt, subinde excuti debent, ut parata sint, quo-
 « ties usus exegerit. Ergo hoc in praesentia differa-
 « mus: multum enim operae, multum diligentiae pos-
 « cit. » *Ep.* 88: « De liberalibus studiis quid sen-
 « tiam, scire desideras. » *Ep.* 89: « Rem utilem
 « desideras, et ad sapientiam properanti utique ne-
 « cessariam, dividi philosophiam, et ingens corpus
 « ejus per membra disponi (§. 2.) Faciam ergo quod
 « exigis, et philosophiam in partes, non in frusta
 « dividam. » *Ep.* 108. « Id, de quo quaeris, ex his
 « est, quae scire tantum eo, ut scias, pertinet. Sed
 « nihilominus quia pertinet et properas, nec vis ex-
 « spectare libros, quos cum maxime ordino conti-
 « nentes totam moralem philosophiae partem, statim

« ex-

» singulis consulis, oblitus vasto nos mari dividi, quum magna pars
 » consilii sit in tempore, necesse est evenire, ut de quibusdam re-
 » bus tunc ad te perferatur sententia mea, quum jam contraria po-
 » tior est. »

(20) In quo Seneca magno cum studio adjuvit, ut scribit *Ep.*
 14: » Ego quum vidissem indolem tuam, injeeci manum, exhortatus
 » sum, addidi stimulos, nec lente ire passus sum, sed subinde ex-
 » citavi: et nunc idem facio. »

« expediam. » Quae si comparamus cum principio libri *de Providentia*: « Quaesisti a me, Lucili, quid
 « ita, si Providentia mundus ageretur, multa bonis
 « viris acciderent mala? Hoc commodius cet. » magnam convenientiam cernimus, quae probabile reddat, hunc librum eodem consilio, quo scripsit illas, ut amici desiderio satisfaceret, eodem quoque circiter tempore scriptum esse.

De *temporis* enim accurata definitione ut in plerisque Senecae, sic in hoc libro Viri Docti non satis inter se consentiunt. Schottus (21) quidem in librorum ordine digerendo postquam nono anno Claudii, Senecam ab exilio revocatum esse dixit, primumque librum, quem redux scripserit, *ludum* fuisse *de morte Claudii*, quippe initio statim imperii Neronis vulgatum, haec addit; « nisi fortasse aliquis
 « libros *de Ira*, *in sapientem non cadere injuriam*,
 « et *cum mundus regatur providentia*, *quare multa*
 « *mala bonis viris accidant*, et *de Tranquill. animi*
 « velit huic interstitio temporis, quod ab ejus reditu
 « ad mortem usque Claudii fluxit, tribuere, de quibus tamen, nisi quod post Caji caedem editi sunt,
 « nihil liquido affirmare ausim. » Qua cum suspicione, quantum ad librum *de Providentia*, Lipsius ita consentit, ut et aliam proferat; in *Argumento* scribens: « Aureus hic libellus est, et scriptum post
 « Caligulam video ex Cap. IV. *Ego mirmillonem*,
 « inquit, *sub C. Caesare audiui de raritate munerum*
 « *querentem*. In praeterito loquitur, et de nomine ac tempore, quod fuit. Puto igitur sub Claudio;
 « dio;

(21) Tom. 2. ed. Sen. Praefatione vitam Senecae complexa.

« dio, statim a reditu; imo quid si haec philosophica
 « quaedam in exilio? nam diu ibi haesit, annos cir-
 « citer octo, et juste hoc elegerit, sibi solando.”
 Et huic quidem Viri Magni conjecturae quod objici
 possit, unum aliquid, leviusculum fortasse, liber
 ipse suggerere mihi visus est. Cum enim c. 4. §. 12.
 quantum consuetudo possit in malis leniendis efficere,
 barbararum nationum exemplo firmat, quae in sum-
 ma soli coelique et victus asperitate non tamen in-
 felices sint, Germanos affert, « et quidquid circa
 « Istrum vagarum gentium occursat.” Quidni si scri-
 pserit haec in Corsica, Corsicae potius memoraverit
 incolas? cujus insulae tristitiam ea quidem parte, qua
 ipse degebat (22) in *Consol.* ad matrem Helviam inde
 missa c. 6. §. 4. ita refert: « Quid tam nudum in-
 « veniri potest, quid tam abruptum undique, quam
 « hoc saxum? quid ad copias respicienti jejunius?
 « quid ad homines immansuetius? quid ad ipsum loci
 « situm horribilius? quid ad coeli naturam intempe-
 « ratius? ”

In altera Lipsii sententia possemus acquiescere,
 sub Claudio statim a reditu scriptum esse, nisi multo
 tamen probabilius videretur, ultimis ejus vitae annis
 hunc librum assignare. Suadet hoc et convenientia (25)
 pau-

(22) Nam cetera Corsica secundum Diodorum Siculum et Plinium
 fecundior erat. Vid. Ruhk. *ad Sen. l. l.*

(23) Neque tantum exordia conveniunt; sed Epistolas imprimis
 quinquagesimam nonam et nonnullas insequentes quo magis legebam,
 eo magis arridebat opinio, scripsisse Senecam eas aut a libro *de*
Providentia recentem, aut cum ipsi in manibus esset. Insunt enim
 his complura similia, res, imagines, dictiones, quae suis locis indicari
 poterunt in *Annot.*

paulo ante memorata cum Epistolis scriptis sex aut septem annis ante mortem (24) quam A. post Chr. 65 eodemque aetatis suae obiit (25); et mentio majoris illius operis sive *de Providentia* sive *Moralium*, quae in libelli principio reperitur. Ita enim c. 1. §. 1: « Hoc commodius in contextu operis reddere-
 « tur, cum praeesse universis Providentiam probare-
 « mus, et interesse nobis Deum; sed quoniam a toto
 « particulam revelli placet, et unam contradictionem,
 « manente lite integra, solvere; faciam rem non dif-
 « ficilem, causam deorum agam. Supervacuum est
 « in praesentia ostendere, non sine aliquo custode
 « tantum opus stare, nec etc. — (§. 4.) Suo ista
 « tempori reserventur. » Dubitant, quoniam haec re-
 ferenda sint. Cum enim *Ep.* 106, 108, 109. plane
 simili ratione Lucilio scribat ea, quae ille quaesivis-
 set, commodius explicari posse libris, quos cum ma-
 xime ordinaret, totam moralem philosophiae partem
 continentes (26), eosdem hic intelligi putat Ruh-
 kopfius. Verum quaestio de Providentia nonne
 potius ad eam philosophiae partem pertinere censen-
 da

(24) Consecit hoc Ruhk. ex *Ep.* 91, ubi Lugduni narrans incendium, centesimum ejus coloniae tunc annum fuisse scribit.

(25) Ita Reinhardtus: alii paululum variant, ut Jo echerus *Lexico Erud.* qui A. Chr. 65, sed ipsius 62 decessisse tradit, Lipsius qui putat eum, cum moreretur, 63 aut 64 annorum fuisse. Quidquid ejus rei sit, senem quidem se fuisse, cum scriberet *Epistolas*, multis locis eleganter ipse significat, ut *Ep.* 61: » Ante senectutem curavi, ut bene viverem; in senectute, ut bene moriar. »

(26) *Ep.* 106. § 2 ait: » scis enim me moralem philosophiam velle complecti, et omnes ad eam pertinentes quaestiones explicare: » et *Ep. seq.* §. 15. appellat moralis philosophiae volumina. Lactantius ex iis fragmenta quaedam servavit.

da est, quæ de rebus Divinis (27) quam ad moralem, quæ de humanis agit? quas duas pulcherrime inter se comparat Seneca, *Quæst. Nat. l. 1. præf.* (28). «Tantum,» inquit, «inter duas interest, quantum inter Deum et hominem. Alter docet, quid in terris agendum sit: altera, quid agatur in coelo. Altera errores nostros discutit, et lumen admovet, quo discernantur ambigua vitæ: altera multo supra hanc caliginem, in qua volutamur, excedit, et e tenebris ereptos illo perducit, unde lucet. Equidem tunc naturæ rerum gratias ago, cum illam non ab hac parte video, quæ publica est, sed cum secretiora ejus intravi: cum disco, quæ universi materia sit, quis auctor sit aut custos: quid sit Deus: totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat,» cet. Videmus hic eadem fere memorari, quæ in libelli nostri loco modo allato dixerat suo tempori reservanda: videmus simul ea morali philosophiæ parti opponi. Unde verosimile fit, Senecam illo loco non de *Moralium* libris cogitasse, sed de alio quodam opere, quo quac-

(27) Stoicos quidem locum de Deo ad physica retulisse docet Lips: *Physiol. Stoic. l. 2. diss. 3.* Locus autem ille quaestionem de Provid. continebat, ut apparet e disputatione Balbi Stoici ap. Cic. *de Nat. D. l. 2. c. 29 sqq.*

(28) Ruhk. conferre jubet *Ep. 89.* ubi varias recensens philosophiæ definitiones, tripartitam illam sibi maxime placere significat (§ 8) in moralem, naturalem et rationalem. Quem locum ita cum nostro conciliet, ut vel moralem et rationalem ea parte, quæ ad homines spectat, complexus sit (ita Ruhk.) vel rationali parte, quippe minori, quæque instrumenti tantum loco sit, nunc neglecta, de ipsa materia philosophiæ graviter eleganterque disseruit.

quaestio de Deo deque mundi per Deum formatione et gubernatione tractaretur. Quale opus eum in animo habuisse, vestigia quaedam indicant, quae, age, colligamus. In eadem illa *primi libri Nat. Quaest. praef.* §. 14, 15. postquam utile dixit esse cognoscere, « quantum Deus possit; materiam ipse sibi format, an data utatur, » similiaque, sic finem facit: « Sed haec deinde. » Tum *ib. c. 1. §. 3.* commemoratis prodigiis quibusdam, « Dices » inquit, « mihi: « Ergo tu in tantis erroribus es, ut existimes Deos « mortium signa praemittere, et quidquam esse in « terris tam magnum, quod perire mundus sciat? « Erit aliud istius rei tempus. Videbimus, an certus « omnium rerum ordo ducatur, et alia aliis ita complexa sint, ut quod antecedit, aut causa sit sequentiam, aut signum. Videbimus, an Diis humana sint curae; an series ipsa, quid factura sit, « certis rerum notis nuntiet. » Denique huc referam, quae de fulminibus ait *l. 2. c. 46*: « At quare Jupiter aut ferienda transit, aut innoxia ferit? In majorem me quaestionem vocas, cui suus locus, suus « dies dandus est. » Videtur igitur tum, cum *Nat. Quaest.* scriberet (scripsit autem *A. Chr. 64.*) (29) ejusmodi opus sibi proposuisse, post illas absolutas elaborandum; quod tamen ne perficeret, morte prohibitus esse, siquidem in fragmentis, quae multa servarunt e deperditis Senecae scriptis Lactantius, Tertullianus, alii, nullam ejus mentionem fieri videntur.

Quod

(29) Collegit hoc Ruhk. e Pompejorum calamitate narrata *L. VI. c. 1.*

Quod si haec indicia conjungimus, non modo confirmari videtur sententia Ruhkopfi minime dubitantis, quin saltem sub Nerone (30) libellus noster exaratus sit, verum etiam tempus paulo arctius circumscribendo suspicari liceat, confectionem ejus in sex septemve postremos vitae Senecae annos incidisse. Videtur eos in otio degisse Philosophiae studiis utilibusque libris componendis intentus (31), ab aula, frigescente jam aliquantum Neronis gratia (32) ita remotus, ut tamen in gravioribus rebus arcesseretur (33). Posteaquam autem Burrus, quem in regendo consiliis honestis Imperatoris animo socium et adiutorem habuerat, veneno periit, Senecae quoque potentia infracta est. Mox variis criminationibus in invidiam Principi adductus, ex illo praecepto, quod olim Lucilio dederat *Ep.* 14, sapientem nunquam potentium iras provocaturum, immo declinaturum, non aliter quam in navigando procellam, vela contraxit. Itaque « instituta prioris potentiae commutat: « prohibet coetus salutantium: vitat comitantes; rarus per urbem; quasi valetudine infensa, aut sapien-

(30) Fabric. quoque *Bibl. Lat.* p. 105 scriptum esse statuit Imp. Claudio jam defuncto.

(31) Libri quoque *de Otio sapientis, de Brevitate vitae, de vita beata* commode ad hoc tempus referri posse mihi videntur.

(32) Conjecit hoc Ruhkopf. (*Praef. Tom. 4. p. xi.*) e libris *de Benef.* ubi nusquam Neronis mentionem fecerit, eumque tamquam ingratum erga praeceptorem tetigerit *L. III. c. 3. c. 17, L. VI. c. 15.* quae conjectura si vera sit, jam paulo prius imminui coepit ille favor; siquidem libri *de Benef.* ante Epistolas scripti sunt, in quarum octogesima prima memorantur.

(33) Tac. *Ann. L. XIV. c. 7.*

« pientiae studiis domi attineretur » (34). Neque tamen hic secessus optimo viro valde gravis accidere potuit, qui jamdudum a Philosophia didicerat, et Lucilio suo praeceperat (35), vitandam esse turbam, « vitanda, quaecunque vulgo placent, quae casus attribuit. » Omnino senectutem Senecae non immerito dixeris optimam ejus vitae partem (36): tunc sapientiam, etsi nullo tempore parvi habitam, praecipuo tamen studio coluit, ut et animum curis ac vitiiis liberaret, et naturae contemplatione rerumque Divinarum pasceret (37), et amicis, posteris denique prodesset.

Quibus autem rationibus in hoc libello Providentiae causam egerit, aptissime videtur in brevi conspectu Lipsius indicasse. Cujus labore (difficilem enim supra quam aliquis credat, hanc argumentorum descriptionem sibi fuisse Vir Magnus in Introductione testatur) ejus igitur labore grati fruamur. « Argumentum » inquit « est, Providentiam esse: nec « obstare, quod bonis mala quaedam, sed externa, « obveniant. Primo igitur universe illam asserit, a « mundi motu, ordine, constantia: quae omnia rec- « torem clamant. Deinde ad quaesitum proprie, quare « ergo mala bonis? Ait primo (38) Deum amare bo-
« nos;

(34) Tac. *ib.* c. 52—56. Verba c. 53: „familiaritatem ejus magis aspernante Caesare” jam ante criminationes illas animum Neronis alieniorem a Seneca fuisse indicant.

(35) *Epist.* 7, 8, 10.

(36) Ita quoque Reinh. *l. l.* p. 40.

(37) Pulcherrimus hac de re locus est *Ep.* 65. §. 15 *sqq.*

(38) Ab his verbis c. 1. §. 5. „In gratiam te reducam” usque ad finem capituli.

« nos; nec immittere igitur iis mala. Instar parentis
 « dumtaxat castigare, et cöercere. Deinde (39) non
 « videri ea mala bonis, nec vinci iis, sed exerceri,
 « et per aspera indurari. Deum velut agonotheam
 « esse, et robustis his athleticis suis delectari. Haec
 « ita communiter, et velut praeparans, ad Cap. III.
 « Ab eo magis distincte quinque rationes, cur eve-
 « niant, exsequi pergit. Primo pro ipsis esse, qui-
 « bus accidunt: secundo, pro universis: tertio, vo-
 « lentibus evenire: quarto fato et aeterna lege (40).
 « Primam rationem tractat Cap. III, IV. docetque
 « pro ipsis esse, sicut medicina pro aegris. Indu-
 « rantur etiam sic a Deo, qui se dignos producit in
 « pugnam; alios viliores, in otio et umbra habet.
 « Secundam tractat Cap. V. pro omnibus esse, ut
 « viri boni, sic habitus, clament aliis et ostendant
 « non esse Bona aut Mala, quae vulgus putet. Ad
 « vera igitur illa spectent, et illa petant, haec fu-
 « giant. Ibidem tertiam (41) nectit, Volentes ex-
 « cipere: nam praebent se Deo et Fato. Quarta (42)
 « excipit, Fatum esse, et ab aeterno constitutum,
 « quid gaudeas doleasque. Denique repetit (43),
 « mala haec non esse: et Deum inducit pulcherrime
 « adhortantem, et ad robur excitantem. Stoice in
 « fine, si piget et ferre taedet, quis tenet? patet
 « janua, exi.”

An

(39) *Cap. 2.*

(40) *Inseri possit » quinto nulla vere mala bonis viris accidere.”*

(41) *Cap. 5. §. 3. a verbis: »et volentes quidem.”*

(42) *Ib. §. 5 ad fin. Cap.*

(43) *Haec ultimo Cap. continentur. Pro repetit autem equidem malim ostendit; eam enim rationem nondum, ut videtur, exposuerat.*

An liber hic egregius integer ad nos pervenerit, jam videndum. Sunt enim, qui negent, magnae auctoritatis Viri. Siquidem ad c. 3. §. 1. ubi scriptor disserendi ordinem proponens enumeratis quatuor partibus ita pergit « persuadebo inde tibi, ne unquam boni viri miserearis; potest enim miser dici, non potest esse » ad eum igitur locum Lipsius *παρονομαστικῶς*, ut solebat: « Haec pars in fine ne deest, temporum injuria, non scriptoris incuria. » In eandem fere sententiam Ruhkopfius ad eum locum annotavit. Fabricius quoque, sed dubitantius, *Bibl. Lat. p. 105*: « De Providentia liber, extrema, ut videtur, parte mutilus. » Rationes, quibus hic in eam sententiam adductus sit, cum ipse non significaverit, ignoramus; quamquam suspicari licet, eandem ei, quam illis, causam fuisse, quod e quinque partibus propositis una praetermissa videretur. Et difficile quidem est a Virorum Doctissimorum sententia discedere; sed tamen haud sciam, an afferri quaedam possint, quibus integrum esse librum ostendatur. Divisionem illam paulo diligentius consideremus. Capitis initio dixerat: « Sed jam procedente oratione ostendam, quam non sint, quae videntur, mala. » Jam quatuor interjectis, quae prius tractanda forent, idem illud mutatis verbis repetit: « persuadebo inde tibi, ne unquam boni » cet. Hoc ipsum autem, ea, quae mala bonis viris accidere dicerentur, non esse vere mala, c. 6. sic ostendit: mala esse « scelera et flagitia et cogitationes improbas, et avida consilia, et libidinem caecam, et alieno imminentem avaritiam; » haec autem omnia Deum a viris bonis removissae;

ceterum divitiarum et filiorum amissionem, exilium, necem non esse mala, quippe quae viri boni aliquando sibi ipsi consciscant. Reliqua de hoc argumento Deum pulchre persequentem inducit. Quae ipsa prosopopoeiae gravitas et insurgens orationis spiritus libro ad exitum vergenti optime congruere videtur. Neque obstat brevior et quasi abrupta, qua finem facit, sententia: « quod tam cito fit, timetis diu? » Ejusmodi enim breviter dictis libros claudere nonnunquam Senecae placuit. Exempla petamus e *Nat. Quaestionum* opere paulo post exarato, cujus liber secundus ita finitur: « Nemo unquam « fulmen timuit, nisi qui effugit: » tertius in haec verba desinit: « etiam sine magistro vitia discun-
« tur. »

Superest, ut quaenam ad Senecae textum recognoscendum subsidia mihi fuerint, paucis exponam. Praeter editiones Andr. Schotti, A. 1604, Lipsii, A. 1652 (44), J. F. Gronovii, A. 1658 et novissimam Ruhkopfii, A. 1797, duobus uti contigit Codicibus MStis, humanitate Viri Doctissimi Geel Bibliothecae Praefecti concessis. Horum alter est membranaceus, nitidissime scriptus, haec in fronte gerens: « Ex Bibliotheca unigeniti filii Jo-
« hannis, J. Ut. D. Bibliothecae Lugduno Batavae
« donavit, Vir Clar. Franciscus Fabritius
« Theologiae Prof. pater moerens. » Continentur eo:
1. *Epistolae*. Ordo aliquantum immutatus est,
v.

(44) Hanc ceteris editionibus quatuor a Lipsio curatis (1605, 1614, 1632, 1637) esse meliorem et raram scribit Harles *Brev. Not. Literat. Rom.* p. 327.

v. c. quae solet in editionibus esse 87, postremum in Cod. locum tenet.

2. *De remediis fortuitorum*. Liber spurias esse creditur. Idem est, qui editioni Lipsianae subiectus invenitur, hoc titulo: *Excerpta alia*, nisi quod in fine post verba: « Felix est, non qui aliis videtur, sed qui sibi, » Codex haec insuper habet: « Vides autem, quam domi sit ista felicitas. »

3. *Liber primus Senece de providencia*. Cum mundus providencia regatur. Queritur quare multa mala bonis viris accidunt in hoc mundo* (45).

4. *Liber secundus ejusdem de providencia ad Serenum*. Quod in sapientem nec injuria nec contumelia cadit*. Alias dici solet *de Constantia sapientis*.

5. *De Ira*.

6. *De Tranquillitate animi*.

7. *De Beneficiis*.

8. *Sentencie seu Proverbia Senece**. Alphabeticum digestae sunt ordine. Videntur eadem, quas Fabric. *B. L. Tom. II. p. 118.* parum differre dicit a P. Syri mimis sive sententiis.

9. *Addiciones ad sentencias seu ad proverbia Senece**. Ductae ex ipsius operibus literarum item ordinem sequuntur.

10. *Versus divi pauli apostoli**. Hexametri sunt, potius dicendi versus *de Paulo apostolo*; nam ad ejus laudem pertinent.

11. *Prologus epistolarum Senece ad paulum et paulum*

(45) Noster libellus est. Iis autem, in quibus ipsa Codicis inscriptio servanda videbatur, asteriscum apposui.

pauli ad Senecam*. Hieronymi locus est, quem Lipsius attulit *Edit. p. xxvi.*

12. Ipsae, quae feruntur, Pauli et Senecae epistolae.

15. Librorum *de Clementia* quantum superest.

14. *De quatuor virtutibus cardinalibus*. Titulus deest: notum est hunc librum suppositivum haberi.

15. Pars *epistolae secundae* a verbis « primum » argumentum » ad « aliquid apprehendo, » sed admodum turbata.

16. Liber *de paupertate*, quem Lipsius *Excerptorum* nomine subiecit editioni, Senecae non esse judicans.

17. Iterum *epistola secunda*, sed ultima parte carens a verbis: « paupertate bene convenit. »

De Codice, quam antiquus sit, nil certi quod dicam habeo. De orthographia, si quis inde conjecturam temporis ducere velit, haec pauca memorasse sufficiat: solennem in utroque cod. scripturam esse *e* pro *ae*, ut *sepe*, *preesse*, tum *ci* pro *ti*, ut *senciant*, *ingencia*, *moncium*; *michi* et *nichil* pro *mihi* et *nihil*; *y* pro *i* in his *yemps*, *ymbrem*, *yimages*, et contra scribi *Olimpia*, *Silla* pro *Sylla*; denique *hii* et *hiis* pro *hi* et *his*; *Oceanus* pro *Oceanus*.

Alter Cod. chartaceus olim in Biblioth. *Varmien-*si fuit, ut prima pag. legitur; post ad virum Ill. Isaacum Vossium pervenit. Temporis est aequae incerti, minoribus, quam alter, literis scriptus, non sine librarii diligentia, ut apparet e variis lectionibus aliisque notulis hic illic ab eadem, ut videtur, manu adjectis. Elegantiorum usum particulae *ut* pro

licet ignorasse tamen videtur, cum utrum ei substituerit de Provid. c. 3. §. 3. Quod ad orthographiam, quaedam habet sui propria, v. c. sinfoniarum, triumphalis, Cathonem, quamquam hoc non constanter. Paginae duae priores longe deteriori manu scriptae continent libri de Paupertate particulam, et nonnulla de uxore non ducenda sapienti, quae apte referre possis ad librum deperditum de Matrimonio, quem Hieronymi auctoritate memorat Fabric. l. l. p. 123. Deinde sequuntur:

1. *Seneca de presencia divina**. Libelli nostri pars est, desinens in verbis (c. 4. §. 4.) « fortes milites belli triumpho » quemadmodum in hoc MSto legitur. Titulus inde fortasse oriri potuit, quod librarius cum prope ab initio videret: « interesse nobis Deum, » hoc opusculi argumentum esse crederit.

2. *Epistolae*, in XXII libros divisae. Subinde nonnulla desiderantur. Quae vulgo fertur 48^a, hic in duas distribuitur.

3. *De Clementia* quantum superest.

4. *De casibus fortuitis**. Idem, qui de *Remed. fortuit.* Dialogi forma ita servata est, ut singulis, « morieris, aegrotabis » similibusque Gallionis, responsionibus autem Senecae nomen praefixum sit.

5. *De quatuor virtutibus cardinalibus.*

6. *Excerpta ex libris Senecae de Beneficiis**.

7. *Collectio similitudinum, comparisonum et aliquorum exemplorum, quae habentur in epistolis Senecae**. Sic in fine dicitur. Habet ea collectio fortasse nonnullam rei criticae utilitatem, quippe longiores saepe Senecae sententias afferens.

8. *Flores** e libro *de Moribus* et de quatuor *Vir-
tutibus cardinalibus*.

His Codicibus an aliquando Viri Docti usi sint, certis vestigiis deprehendere non potui. Gronov. quidem ad *l. de Provid. c. 5. § 8.* « Viderint, inquit, hoc isti » monuit Pinciani Codices et quatuor Gruteri et Bruxellensem ignorare pron. *hoc*, quod ipsum et a duobus his codd. abest; unde con-
jicere possis Fabricianum illum a Pinciano collatum esse, cui suspicioni favet, quod initio libri *de Rem. fort.* appictum legitur nomen *Perez de Ma-
luenda*; fuit autem ex Hispania Pincianus: Bruxel-
lis olim alterum fuisse. Sed haec valde dubia sunt; illud certius, in utroque MSto nonnullas inveniri lec-
tiones, neque spernendas, ut videtur, neque in ulla earum quidem, quas adhibui, editionum memoratas. Editionibus his annumerari quoque potest antiqua quaedam et rarior impressa Lipsiae per Arnoldum de Colonia A°. 1495, e qua potissimam lectionis varietatem nactus sum excerptam in Mulleriani *de Sallustio* (46) libelli appendice. Denique Pinciani notas excerpti ex editione Parisina (47) quae cum

(46) Libelli titulus integer hic est: C. Sallustius Crispus, oder historisch critische Untersuchung der Nachrichten von seinem Leben, Urtheile über seine Schriften, und der Erklärung derselben. Nebst einem Beitrag zur Kritik des Cicero und Seneca. Herausgegeben von M. Otto Moriz Müller, Züllichau und Leipzig 1817. Appendices Latine scripti sunt, quorum alter ad Senecae *de Provid.* librum spectat. Ceterum hujus separatam editionem, quae Ackero curante Rudolstadii prodit A°. 1711, Fabricio memoratam *l. l. p. 105.* frustra mihi comparare conatus sum.

(47) Memorat eam in praestantissimis Fabric. *p. 113.* Exstat in Harlembensi Bibliotheca.

cum notis Mureti, Fabri aliorumque multorum exiit ap. Perier A^o. 1607.

His subsidiis instructus cum ad Annaeum nostrum accederem, id mihi proposui, ut in plerisque Ruhkopfii lectione servata, sicubi discedendum ab ea videretur, ejus rei rationem in notulis subjectis redderem (48), tum ceteram varietatem, quae licet in textum non recipienda, notatu tamen digna videretur, paucis commemorarem.

Sequitur *Annotatio*, in qua quid non assecutus, sed secutus sim, paucis velim edoceantur lectores. Cum enim, ut praeclare Wyttenbachius explicuit, omnis antiqui scriptoris interpretatio duplex sibi munus subjectum habeat, quorum alterum in verbis, alterum in rebus illustrandis positum sit, verborum difficultas in hoc scriptore maxime nascitur ex impedita nonnunquam structura, particularum omissione, subito ab alia ad aliam disputandi rationem transitu, quaeque sunt his similia; quod genus diligenter, quamquam, ut mihi videtur, aliquando paulo minutius notavit Henr. Stephanus in *Proodopoeia*. Eas igitur difficultates ut expedirem, legendo, meditando, comparando Senecae cogitationis veluti cursum investigare conatus sum eoque tanquam Ariadneo filo gressum regere. Verbis singulis explanandis in hac literarum luce et Lexici Schelleriani usu vulgatissimo minus operae navandum censeo, nisi ubi vel interior cum scriptore contracta familiaritas, aut subsidia quaedam fe-
li-

(48) Eam tamen religionem in rebus minutioribus, v. c. cum antiquum scribendum, et quae voces literis majusculis ordiendae essent, necessariam non judicavi.

liciter inventa novae aliquid lucis affundere posse viderentur.

Res et sententiae ex ceterorum Stoicorum scriptis, Epicteti maxime et Antonini, adhibitis Gatakeri commentariis, fuerunt illustrandae. In quo saepe fiebat, ut easdem sententias et comparationes a pluribus usurpatis offenderem. Neque tamen ideo existimandum videtur, haec alios ab aliis esse mutuatos. Imo necessario sic fieri debuit, ut homines ingeniorum similitudine ad ejusdem philosophiae studium adducti, ab iisdem disputandi cogitandique principiis profecti, in multa similia inciderent.

In Mureti, Lipsii, Ruhkopffii notis excerptis delectum adhibere studui; saepe verba ipsorum integra dedi, quia pusilli animi ducebam, iis, quae illi bene docteque explicuissent, leviter immutandis novitatis colorem affectare. Quotiescunque autem aliquid ex eorum penu depromsi, nomina commemoravi, magnorum Virorum famae improbo labore partae id me debere ratus, quod Ruhkopffius saepius omisit ob concinnioem, suspicor, quam inierat, annotandi rationem. Neque enim nunc illum vituperabo; de me potius illud in mentem revocabo lectoribus, quod scripsit Wyttenbachius: « in parvi libelli quamvis copioso commentario conficiendo non omnia a nobis exhauriri posse, multaue nostram diligentiam effugere, quae ad rem pertineant. »

Scripsi Leidae, die 25 Januarii
anni MDCCCXXVIII.

L. ANNAEI SENECAE

LIBER

DE PROVIDENTIA,

SIVE

QUARE BONIS VIRIS MALA ACCIDANT,
CUM SIT PROVIDENTIA.

CAPUT I.

Quaesisti a me, Lucili, quid ita, si Providentiâ mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala? Hoc commodius in contextu operis redderetur, cum praesesse universis Providentiam probarem, et interesse nobis Deum: sed quoniam a toto particulam revelli placet, et unam contradictionem, manente lite integra, solvere; faciam rem

NON

CAPUT I.

1. *Lucili* Cod. Fabric. *Lucilli*.

Providentia divina vetus habet editio Arnoldi de Colonia. Quod firmari forte possit imitatione Minucii Felicis *Octav. p. 40*: "quod si mundus divina providentia, et alicujus numinis auctoritate regeretur." Pinc. ad h. l. Senecae: verbum *divina* vetus lectio non agnoscit.

Mundus ageretur. Arn. de Col. *mundum ageret.* In Erasmi editione, quae prodiisse videtur A. 1529, et servatur in Biblioth. Traject., lectionem hanc vidi, sed utrum in contextu, an in margine non memini: si *Providentia mundum regeret.*

Acciderent. Uterque Cod. Leid. *accidere*.

2 non difficilem, causam deorum agam. Supervacuum est in praesentia ostendere, non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse, et quae casus incitat, saepe turbari et cito arietare: hanc inoffensam velocitatem procedere aeternae legis imperio, tantum rerum terra marique gestantem, tantum clarissimorum luminum et ex dispositione lucentium: non esse materiae errantis hunc ordinem, neque quae temere coierunt, tanta arte pendere, ut terrarum gravissimum pondus sedeat immotum, et circa se properantis coeli fugam spectet; ut infusa vallibus maria molliant terras, nec ullum incrementum fluminum sentiant; ut ex minimis semi-

Agam. Arn. de Col. *Agenti.*

2. *Certum discursum.* Cod. Fabric. *cursum discursumque.* Sic etiam Lipsius hunc locum affert *Physiol. Stoic.* p. 25: postea tamen in editione vulgatam dedit. Arn. de Col. lectionem utramque conjungit: *sidereum certum cursum et discursum.* Suspicio aliquem librarium non intellexisse, quid esset h. l. *certum*, idque propterea mutasse.

Et cito. Pincianus haec verba dicit in exemplari suo desiderari.

Arietare. Cod. Voss. *variari.* Est tamen illud Senecae frequens hoc sensu offendendi, impingendi, ut *Cons. ad Marc.* XI. 2. *de Tranq. an.* I. 7. *de Vita beata* VIII. 5. Significatio vel ab arietibus ducta videtur, qui cornibus obversis se invicem petunt, vel ab ariete bellico in muros impingente.

Coierunt. Arn. *exierunt*, quod in eandem sententiam foret intelligendum, qua *de Benef.* VI. 23. dixit *excidere.* Melius tamen videtur *coierunt*, quoniam eorum sententia tangitur, qui omnino Deum negant, universumque, ut ait *Nat. Quaest. I.* VI. *praef.* §. 14. ferri temeritate quadam arbitrantur, ex atomorum concursu omnia explicantes.

Vallibus. Ita maris sedes appellat etiam *Nat. Quaest.* III. 8.

Molliant. Codices quosdam habere *commoliant*, ait Pinc. unde conjicit *moveant s. commoveant*, quo modo Neptunus a poetis *ἑνοειγυιός* dicatur. Malim equidem vulgatam retinere.

3 minibus nascantur ingentia. Ne illa quidem quae videntur confusa et incerta, pluvias dico nubesque, et elisorum fulminum iactus, et incendia ruptis montium verticibus effusa, tremores labantis soli, et alia quae tumultuosa pars rerum circa terras movet, sine ratione, quamvis subita sint, accidunt: sed suas et illa causas habent non minus, quam quae alienis locis conspecta miraculo sunt, ut in mediis fluctibus calentes aquae, et nova insularum in vasto exsipientium mari spatia.

4 Jam vero si quis observaverit nudari litora pelago in se recedente, eademque intra exiguum tempus operiri, credet caeca quadam volutatione modo contrahi undas, et introrsum agi, modo erumpere, et magno cursu repetere sedem suam: quum illae interim portionibus crescunt, et ad horam ac diem subeunt, ampliores minoresque, prout illas lunare sidus elicuit, ad cuius arbitrium oceanus
exun-

3. *Labantis*. Cod. Voss. *labentis*; hoc autem *cadere*, illud *tremere* significat. Cod. Fabric. *labantisque*.

Et alia. Cod. Voss. *aliaque*, quod oriri potuit e seq. *quae* per simplex e scripto.

Sed suas et illa. Pincianus editionem habuit, in qua deerat *suas*. Suspicio potius delendum esse *sed*. Amat enim ab illo pronomine periodum incipere Seneca, ut mox: » suo ista tempore reserventur. »

Miraculo. Ruhk. Gronovium secutus dedit *miracula*: videtur tamen elegantior altera lectio *miraculo* i. e. admirationi; quae et amborum Codicum assensu firmatur.

4. *Jam vero — suam*. His contineri puto perversum vulgi iudicium, quod in sqq. ipse redarguit: itaque pro interrogandi nota, quam post *exundat* posuit Ruhk., punctum visum est restituendum.

Illae interim. Uterque Cod. *interim illae*, quod fortasse non pejus est.

exundat. Suo ista tempori reserventur: eo quidem magis, quod tu non dubitas de Providentia, 5 sed quereris. In gratiam te reducam cum Diis, adversus optimos optimis. Neque enim rerum natura patitur, ut unquam bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum amicitia est, conciliante virtute. amicitiam dico? imo etiam necessitudo et similitudo: quoniam quidem bonus ipse tempore tantum a Deo differt, discipulus ejus, aemulatorque, et vera progenies: quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut severi patres, 6 durius educat. Itaque quum videris bonos viros acceptosque diis, laborare, sudare, per arduum ascendere, malos autem lascivire, et volupta-

5. *Optimis.* Fabric. *optimus*: hinc orta videtur Arn. lectio *optimus sis*.

Neque enim rerum natura. Enim in Voss. deest: *rerum* et mox *unquam* Lipsius et Schottus omittunt: adduntur tamen in utroque MSto Leidensi, et a Gronovio. Pincianus ex antiqua lectione locum ita constitui volebat: *Neque enim rerum natura patitur, ut bona.*

Deum. Deos Voss.

Amicitiam. Idem *amicitia*. Videtur utroque praestare Ruhkopfii lectio, quam exhibuimus.

Quoniam quidem. Haec, quae Leidens. quoque Codicum auctoritate firmantur, Pinc. e veteri lectione mutari volebat in *quandoquidem*. Senecae illa vindicat Steph. *Prood.* p. 262.

Ipsa. Codices Leid. ignorant. Videtur tamen e scriptoris consuetudine: Cf. *Consol. ad Marc.* XXIV. 3. *ad Helv.* XI.

Quem. Codd. iidem *quam*, ad genus nominis *progenies*, non ad *virum bonum* pronomen accommodantes.

6. *Ascendere.* Ruhk. *ascendere*, sed Gronovium secutus sum: et in veteribus libris ita lectum fuisse docet aberratio *extendere*, quam habet Arn., Fabric. et Voss. hic autem cum nota margin. » alii *tendere, ascendere.* De horum verborum confusione vid. Lips. et Ern. *ad Tac. Ann.* XIII. 6.

tatibus fluere; cogita filiorum nos modestia delectari, vernularum licentia: illos disciplina tristiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat! bonum virum in deliciis non habet: experitur, indurat, sibi illum praeparat.

II. « Quare multa bonis viris adversa eveniunt? »
 At nihil accidere bono viro mali potest. Non miscentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum superne dejectorum imbrium, tanta medicatorum vis fontium, non mutant saporem maris, nec remittunt quidem: in adversarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in statu et quidquid evenit, in suum colorem trahit. Est enim

Modestia. Arn. *molestia.*

Vernularum. Voss. *vernularumque*, quod oppositioni filiorum h. l. minus idoneum videtur.

Audaciam. Idem *audacia.*

C A P U T II.

At nihil. At non habent editiones: cum autem in Voss. legatur *et nihil*, caeque particulae confundi soleant, *et* in *at* mutavi, quod hujus responsionis initio bene convenire videtur, in hunc sensum: licet adversa multa bonis viris eveniant, *attamen*, *at* certe mali nihil iis potest accidere.

Tantum sup. dej. imbrium. Esse codd. in quibus legatur *tot supernae dejectiones imbrium* Pinc. ait. Pro *tantum* Fabr. habet *tantorum.*

Medicorum. Hoc Gruterus, cum antea legeretur *Mediterraneorum*, e libris asseruit, ut monet Lipsius. *Meditatorum* aut *medicorum* habet etiam Voss., altera lectione *mediterran.* in margine adscripta.

Nec rem. quidem. Pro *nec* Fabr. habet *ne.* Voss. autem et omnes editiones illud praeferunt: itaque retinendum censui ut aetate Senecae usurpatum, apud quem saepe reperitur: quamquam aureo seculo non valuerit, ideoque iudice Ruhnkenio *Opusc.* p. 742. vitandum sit hodie Latine scribentibus.

enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non sentit illa, sed vincit, et alioquin quietus placidusque contra incurrentia attollitur. Omnia adversa, exercitationes putat. Quis autem, vir modo, et erectus ad honesta, non est laboris appetens iusti, et ad officia cum periculo promptus? cui non industrioso otium poena est? Athletas videmus, quibus virium cura est, cum fortissimis quibusque configere, et exigere ab his, per quos certamini praeparantur, ut totis contra ipsos viribus utantur. Caedi se vexarique patiuntur, et si non inveniunt singulos pares, pluribus simul obiciuntur. Marcet sine adversario virtus. Tunc apparet, quanta sit, quantum valeat, polleatque, cum quid possit, patientia ostendit. Scias licet, idem

Externis. Praestare videtur eo, quod in Pinc. quibusdam exemplaribus est, *casibus*.

Alioquin. Voss. *aliquando*, quod contrariam efficeret sententiam.

2. *Et erectus.* Et in Voss. deest: melius tamen adsit; *vir* enim h. l. quodammodo vim habet adjectivi, *vir fortis*, ut de *Tranq. an.* III. 15: „Imo ille vir fuerit” cet.

Industrioso. Fabr. *industri*, Voss. *industrio*, quae fortasse vera lectio. *Industriosus* enim in Lexicis nullo alio loco firmatur. Non tamen adversus omnes editiones mutare sustinui.

Certamini praeparantur. Pinc. alios codd. habere notat *certamen praeparatur*, de agonotheis intelligens, sed hoc alienum videtur a sqq. „ut totis contra ipsos viribus utantur.”

3. *Quanta sit, quant. val. polleatque.* Lectionem antiquam Schotti et Lipsii restitui, nervosiore, ut videtur, ea, quam habent Gron. et Ruhk. *quantum valeat quantumque polleat*. Nisi forte verba *quantum val.* ex interpretatione in textum irrepserint, ut cum veteri quadam lectione Pinc. et utroque Cod. Leid. legendum sit; *quanta sit quantumque polleat*.

idem viris bonis esse faciendum, ut dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur. Quidquid accidit, boni consulant, in bonum vertant. Non quid, sed quemadmodum feras, interest. Non vides quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? Illi excitari jubent liberos ad studia obeunda mature, feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos, et sudorem illis, et interdum lacrymas, excutiunt: at matres fovere in sinu, continere in umbra volunt; nunquam flere, nunquam tristari, nunquam laborare. Patrium habet 4 Deus adversus bonos viros animum, et illos fortiter amat: et, « Operibus, » inquit, « doloribus, ac damnis exagitentur, ut verum colligant « robur! » Languent per inertiam saginata, nec la-

Idem vir, bon. esse fac. Voss. *fac. id bon. viris*, minus numerose. Idem mox *et diffic.* pro *ac diffic.*

Indulgeant. Proprium verbum in parentum erga liberos amore, qui inde dicitur *indulgentia*, veluti ap. Nostrum *Consol. ad Helv.* XIV. 3. XVI. 6. Non igitur opus est eo, quod post *matres* additur in Voss. *filiis*.

Excitari. Ambo codd. *exercitari*, minus eleganter.

Tristari. Exquisitius quam *contristari*, quod uterque cod. habet, et latet in Arn. *contractari*. Illud raro quidem, sed tamen occurrit etiam *de Ira* II. 7.

4. *Patrium.* Fabr. *Patrum*. Voss. sequentium etiam ordine mutato *Paternum Deus habet*; melius autem videtur h. l. *patrium*, quoniam ita dicitur id, quod patribus universe convenit, ut *animus patrius*; *paternus* potius ad certi cujusdam hominis patrem spectat, ut *regnum paternum*.

Inquit. Voss. *inquam*, sublata prosopopeia. Similiter mox Arn. habet *exagitat* pro *exagitur*.

Ac. In Fabric. deest: Voss. *et*.

labore tantum, sed motu, et ipso sui onere deficient. Non fert ullum ictum illaesa felicitas: at ubi assidua fuit cum incommodis suis rixa, callum per injurias ducit, nec ulli malo cedit: sed etiam si ceciderit, de genu pugnabit. Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus, qui illos quam optimos esse atque excellentissimos vult, fortunam illis, cum qua exercentur, assignat? Ego vero non minor, si aliquando impetum capiunt Dii spectandi magnos viros, colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati est, si adolescens constantis animi irruentem feram venabulo excepit, si leonis incursum interritus pertulit: tantoque spec-

Motu. Ita MStorum auctoritate Gron. et Ruhk. Antea legebatur *mole*, quod ita forte defendi posset, si dicamus Horatianum illud » Vis consili expert mole ruit sua » Senecae in animo fuisse; quem poetam etiam hoc libro saepius expressit: v. c. mox (§ 6) » *inter ruinas publicas rectum* » cogitasse videtur justum ac tenacem virum, quem » si fractus illabatur orbis, Impavidum ferient ruinae. » Paulo post *nobiles edet operas* expressa forte sint ex Horatiano » *Catonis nobile letum* » ut hic locus Bentleji emendationi » *anne Curti* » opponi possit. — Uterque Leid. habet *motu*: librariis autem proclive fuerit hoc scribere pro difficiliore *mole*.

Ducit. Fabr. *duxit*, quod fortasse melius.

Ceciderit. Ruhk. solus edidit *occiderit*; ceteri, quos vidi omnes, etiam Mss. *ceciderit*; hoc igitur visum est restituendum.

5. *Impetum capiunt Dii spectandi*, i. e. cupido Deos incedit spectandi: quae locutio Snetonio frequens. Ex ea non intellecta fluxisse videtur Codicum, etiam Leid. lectio, quam Pinc. quoque in suo exemplo habuit: *si aliquando impetum capiunt. Spectant Dii*: unde Pinc. et Gron. fecere *si quando i. e. spectandi*. Lips. et Ruhk. ante *spect.* inserere *Dii*, quos secutus sum, nisi quod auctoritate Codd. dedi *aliquando*, quod nonnunquam in graviori oratione, ut h. l. post *si* usurpatur.

Interritus. Fabr. *inter ictus*.

6. *spēctaculum est gratius, quanto id honestior fecit.*
6. Non sunt ista, quae possunt Deorum in se vultum convertere, sed puerilia, et humanae oblectamenta levitatis. Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus: ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus, utique si et provocavit. Non video, inquam, quid habeat in terris Jupiter pulchrius, si convertere animum velit, quam ut spectet Catonem, jam partibus non semel fractis, stantem nihilominus inter
7. ruinas publicas rectum. Licet, inquit, omnia in unius ditionem concesserint, custodiantur legionibus terrae, classibus maria, Caesarianus portas miles obsideat: Cato, qua exeat, habet. Una manu latam libertati viam faciet. Ferrum istud, etiam civili bello purum et innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. libertatem, quam patriae non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatam opus; eripe te rebus humanis.

Jam

Honestior. Arn. *honestius*, quod frigidius videtur.

6. *Possunt.* Voss. *possint.* Idem contra pro *respiciat*, quod mox sequitur, *respicit.*

Sed. in Voss. deest: Fabr. habere videtur *haec.*

Mala fortuna. Cod. uterque *fortuna mala.* Voss. *mox et si pro si et.*

Habeat. Cod. Fabric. *hanc*, errore credo librarii.

Rectum. Antiquitus legebatur notante Pinc. *erectum*; sed illud firmatur alio loco, infra, III, 4. » *rectissimum*,” et *Epist. XXXVII, 2.* » *recto tibi invictoque moriendum est.*” Aliud est *erecta consilia*, *Epist. XLI, 2.* et quod supra habuimus, » *vir modo et erectus.*”

7. *Ditionem.* Non intellectum a librariis: Fabric. enim habet *conditione.* Voss. *conditionem.*

Etiā. pro *in* Pinc. ex antiqua lectione scripsit.

8 Jam Petreius et Iuba concurrerunt, iacentque alter alterius manu caesi. Fortis et egregia fati conventio, sed quae non deceat magnitudinem nostram! tam turpe est Catoni, mortem ab ullo petere, quam vitam. Liquet mihi, cum magno spectasse gaudio Deos, cum jam ille vir, acerrimus sui vindex, alienae saluti consulit, et instruit discedentium fugam: dum etiam studia nocte ultima tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, et illam sanctissimam animam, indignamque quae ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum et efficax vulnus. non fuit Diis immortalibus satis, spectare Catonem semel: retenta ac revocata virtus est, ut in difficiliore parte ac ostenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quam repetitur. Quidni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu evadentem? mors illos consecrat, quorum exitum et qui timent, laudant.

III.

8. *Concurrerunt.* Cod. Voss. *corruerunt.*

Jam, quod huic descriptioni praeclare inservit, abest a Cod. Voss. *Discedentium.* Pro eo *diffidentium* alios habere, in ejusdem cod. margine notatum est.

Dum etiam studia. Cod. Fabric. *dum studia etiam*, quod nesciam an melius sit. Voss. *fastidia studia etiam.*

9. *Efficax.* Arn. *inefficax.*

Revocata. Pro eo codices quosdam habere *renovata* monet Pinc.

Difficiliori. Cod. Leid. *difficiliore.*

Initur. *Mortem inire*, rara dictio: mutarunt igitur in *immittitur*, ut habet et Arn. et Cod. Voss. Illud tamen exstare videtur in Fabric., sed linea primae literae superposita, *initur*.

Et qui. Arn. et Voss. *etiam qui.*

III. Sed iam procedente oratione ostendam, quam non sint, quae videntur, mala. Nunc illud dico, ista quae tu vocas aspera, quae adversa et abominanda, primum pro ipsis esse, quibus accidunt; deinde pro universis, quorum maior Diis cura est, quam singulorum: post haec, volentibus accidere; ac dignos malo esse, si nolint. His adiciam, fato ista fieri, et recte eadem lege bonis evenire, quae sunt boni: persuadebo inde tibi, ne unquam boni viri miserearis. potest enim miser 2 dici, non potest esse. Difficillimum, ex omnibus quae proposui, videtur quod primum dixi: pro ipsis esse, quibus eveniunt, ista, quae horremus ac tremimus. Pro ipsis est, inquis, in exsilium proiici, in egestatem deduci liberos, coniugem efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro et igne curari, nec minus fame ac siti. Sed si cogitaveris tecum, remedii causa quibusdam et radi ossa et le-

C A P U T III.

Cura et, quam singulorum. Voss. *cura, quam singulorum est.*

Fieri et. Voss. *sic.* Fabric. *sic ei.* Schott. *omisit et.*

Sunt boni. Voss. *boni sunt.*

Persuadebo. Idem *persuadeo.*

2. *Quod primum dixi.* Absunt haec ab Arn. editione.

Tremimus. Efficacius quam quod habet Voss. *timamus.*

Efferre. Fabric. *hec ferre.*

Hoc. Voss. *haec.* Vulgatam defendit locus infra § 12: "quid per hoc consequar." ubi etiam plura memorata erant. Idem mox *et siti pro ac siti.*

Sed. Fabr. *omisit.*

Et legi. Desiderantur haec in Voss. In exemplo Pinc. fuit *et caedi.*

legi, et extrahi venas, et quaedam amputari membra, quae sine totius pernicie corporis haerere non poterant: hoc quoque patieris probari tibi, quaedam incommoda pro his esse, quibus accidunt, tam mehercules, quam quaedam quae laudantur atque appetuntur, contra eos esse, quos delectaverunt, simillima cruditatibus ebrietatibusque et ceteris, quae necant per voluptatem. Inter
 5 multa magna Demetrii nostri, et haec vox est, a qua recens sum: sonat adhuc, et vibrat in auribus meis. « Nihil, » inquit, « mihi videtur in-
 « felicius eo, cui nihil unquam evenit adversi. » Non licuit enim illi se experiri. Ut ex voto illi fluxerint omnia, ut ante votum, male tamen de illo Dii judicaverunt; indignus visus est, a quo
 vin-

Extr. venas. Voss. neglecta structurae venustate *venas extrahi: similiter mox corporis pernicie.*

Pro his. Idem habet *pro ipsis* e praecedentibus. Paulo post *et app.* pro *atque app.*

Delectaverunt. Fabr. *delectaverint.* Melior autem indicativus videtur, quo in hac structura supra etiam usus erat: » pro his esse, » quibus *accidunt.*» Neque perfecti semper contractam formam ponit; mox enim *judicaverunt.*

Simillima. Voss. *similia*, sed hujus loci gravitati et mori Senecae convenit superlativus. Cf. *Cons. ad Marc.* III. 3.

3. *Sonat.* Voss. praefigit *et*, quod majore cum vi omitti videtur.

Experiri. Voss. *experire.*

Ut ex voto — ut ante votum. Utroque loco pro *ut* Voss. habet *utrum:* Pinc. veterem hanc memorat lectionem: *ut e. v. i. fl. o. immo et ut ante votum:* sed illa *immo et* elegantius intelliguntur.

De illo Dii. Voss. *Dii de illo.*

A quo vinc. cet. In eodem locum ita refictum videmus: *a quo vincaretur.* Aliquando *fortuna ignavissimum quemque refugit.* Paulo post habet *mih i istum.*

vinceretur aliquando fortune, quae ignavissimum quemque refugit, quasi dicat: Quid ego istum mihi adversarium assumam? statim arma submittet. non opus est in illum tota potentia mea: levi comminatione pelletur. non potest sustinere vultum meum. Alius circumspiciatur, cum quo con-
4 ferre possimus manum: pudet congredi cum homine vinci parato. Ignominiam judicat gladiator, cum inferiore componi: et scit eum sine gloria vinci, qui sine periculo vineitur. Idem facit fortuna, fortissimos sibi pares quaerit, quosdam fastidio transit. Contumacissimum quemque et rectissimum aggreditur, adversus quem vim suam inten-
5 dat. Ignem experitur in Mucio, paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone. Magnum exemplum, nisi mala fortuna, non invenit. Infelix est Mucius, quod dexterâ ignes hostium premit, et ipse a se exigit erroris sui poenas?

Subm. Fabr. submittet. Voss. demittet.

Sust. vult. m. Hic rursus orationis numero soluto vultum meum sustinere.

4. *Alius circumsp. Arn. Alius enim conspiciatur.*

Conferre possimus manum. Voss. poss. conf. m. Fabr. pro possimus habet possumus.

Adversus. Voss. adversum.

Intendat. Idem intentet. Utrumvis bonum videtur, sed illud exquisitius.

5. *Rutilio. Fabr. incilio.*

Mortem in Cat. Omisit haec Arn.

Dextera. Codd. Leid. dextra, quod h. l. minus numerose sonat.

Et ipse. Voss. quod ipse: quae lectio, quamvis elegans, non tamen invitis ceteris recipienda visa est. Profectam esse credo ab

ali-

nas? quod regem, quem armatâ manu non potuit, exustâ fugat? Quid ergo? felicior esset, si in sinu amicae foveret manum? Infelix est Fabricius, quod rus suum, quantum a republica vacavit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho, quam cum divitiis gerit? quod ad focum coenat illas ipsas radices, et herbas, quas in agro triumphalis senex vulsit? Quid ergo? felicior esset, si in ventrem suum longinqui litoris pisces, et peregrina aucupia congereret? si conchyliis Superi atque Inferi maris pigritiam stomachi nauseantis erigeret? si ingenti pomorum strue cingeret primae formae fe-

aliquo, qui in sqq. ingeminatam viderat particulam quod: » infelix » est Fabricius, quod rus suum fodit, quod bellum gerit, » cet. Neque tamen haec forma perpetuo ibi servatur: de Rutilio enim ait: quod Syllae aliquid negavit, et revocatus longius fugit.

Fugat, Voss. fugavit, quod non magis probandum videtur, quam quod mox pro amicae Fabr. habet amicitiae, rursum pro rus suum, et fovit pro fodit.

6. *In agro.* Post haec verba in prioribus edd. additum erat *repurgando*, quod Lipsio suspectum, cum in nonnullis codd. abesset, ejecit Ruhk. Uterque Leid. ordine contrario praefert *in repurg. agro*, quo probabilius fit, illud alienum esse. Vitium inde fluxisse conjicias, quod aliquis Curium cum Fabricio confundens, ad radices interpretandi causa *rapas* in margine posuerit, idque minus clare scriptum postea refinxerit alius in *repurgando*.

Vulsit. Exquisitius videtur, quam quod habet Arn. *evulsit*.

Si conch. Superi. Fabr. *Sed conciliis superni.*

Pigr. stom. naus. erigeret. Eleganter dictum pro *pigrum stomachum et nauseantem*. Id cum fugeret librarios, Fabr. et Arn. pro *erigeret* habent *exigeret*. — *Erigi stomachus* dicitur etiam notante Lipsio, *Nat. Quaest. IV, 13.* Voss. *nauseantis stomachi.*

Cingeret. Hoc verum videtur. Fabr. *cingerentur*, quod parum abest a lectione Lipsio memorata, nec tamen probata: *cingeretur, primae formae feras c. m. c. v. deglutiret.*

7. *feras, captas multa caede venantium? Infelix est Rutilius; quod qui illum damnaverunt, causam dicent omnibus seculis? quod aequiore animo passus est se patriae eripi, quam sibi exilium? quod Syllae dictatori solus aliquid negavit, et revocatus non tantum retro cessit, sed longius fugit? Viderint, inquit, isti, quos Romae deprehendit felicitas tua. Videant largum in foro sanguinem, et supra Servilium lacum (id enim proscriptionis Syllanae spoliarium est) senatorum capita, et passim vagantes per urbem percussorum greges: et multa millia civium Romanorum, uno loco post fidem, immo per ipsam fidem trucidata. Videant ista, qui exulare non possunt! Quid ergo? felix est L. Sylla, quod illi descendentem ad forum gladio submovetur, quod capita sibi consularium virorum*

7. *Dicant. Fabr. diceret: mox eripere pro eripi et soli pro Syllae.*

Non tantum retro cessit. Lips. post tantum addendum putat non; Gronov. interpretatur, quasi fuisset additum. Equidem potius cum Ruhkopffio sic explicem, ut Rutilius non tantum retro cesserit a loco, quo cum Sylla collocutus erat, sed longius etiam a loco, ubi exulabat, in ulteriora fugerit.

Vid. inq. isti. Antea legebatur: Vid. inq. hoc isti, sed hoc Lips. et Gronov. eiecerunt, in codd. nonnullis, etiam in utroque Leid. non exstans.

Servilium. Codd. Leid. Servilianum. sed vulgatam tuetur Ciceronis (pro Rosc. Am. 32) locus a Lipsio allatus.

Vagantes. Fabr. vagantis.

8. *Illi descendentem. Voss. illo descendentem. Mox uterque summovetur.*

Sibi. Non habent editi: sed ambo MSS. Leid. Dignum putavi, quod in textum reciperetur.

patitur appendi, et pretium caedis per quaestorem
 ac tabulas publicas numerat? et haec omnia facit
 ille, qui legem Corneliam tulit! Veniamus ad Re-
 gulum! quid illi fortuna nocuit, quod illum do-
 cumentum fidei, documentum patientiae fecit? Fi-
 gunt enim clavi, et quocumque fatigatum corpus
 reclinavit, vulneri incumbit, in perpetuam vigi-
 liam suspensa sunt lumina. Quanto plus tormen-
 ti, tanto plus erit gloriae. Vis scire, quam non
 poeniteat hoc pretio aestimasse virtutem? refice
 tu illum, et mitte in senatum: eandem sententiam
 dicet. Feliciorem ergo tu Maecenatem putas, cui
 amoribus anxio, et morosae uxoris quotidiana re-
 pudia deflenti, somnus per symphoniarum can-
 tum, ex longinquo lene resonantium, quaeritur?
 Mero se licet sopiat, et aquarum fragoribus avo-
 cet, et mille voluptatibus mentem anxiam fal-
 lat:

Appendi. Quasi per trutinam, ut explicat Ruhk. Alteram lectio-
 nem ostendi, quam etiam Leidd. habent, ex interpretatione natam
 esse eidem assentior. Paulo ante pro *quod capita* Voss. *quot capita*.
Ac tab. Voss. *et tab.* Et mox *illud docum.* Arn. *illi docum.*
Clavi. Voss. *clavis*, multo minus eleganter.

In perp. Ruhk. et reliqui *et in perp.* Codd. Leid. et omittunt.
 Elegantius videtur hoc asyndeton, quam quod a librario proficisci
 potuerit. Itaque recepi.

9. *Tu.* quod h. l. vim orationi addit, abest ab utroque Cod. *Re-
 fice* sine lit. majusc. scripsi auctore Stephano Prood. p. 244.

Putas. Voss. *dices*, e praec. *dicet* repetitum. Mox idem pro
morosae barbarum habet *amorasae*.

Avocet. Elegantior hujus verbi vis fugit librarium Voss. codicis,
 qui pro eo scripsit *somnum advocet*. Idem suo more *anxiam men-
 tem* pro *ment. auu.*

lat: tam vigilabit in pluma, quam ille in cruce.
 Sed illi solatium est, pro honesto dura tolerare,
 et ad causam a patientia respicit: hunc volupta-
 tibus marcidum, et felicitate nimia laborantem,
 10 magis his quae patitur vexat causa patiendi. Non
 usque eo in possessionem generis humani vitia
 venerunt, ut dubium sit, an electione fati data,
 plures Reguli nasci, quam Maecenates velint. Aut
 si quis fuerit, qui audeat dicere, Maecenatem se
 quam Regulum nasci maluisse: idem iste, taceat
 licet, nasci se Terentiam maluit. Male tracta-
 tum Socratem iudicas, quod illam potionem pu-
 blice mixtam, non aliter quam medicamentum
 immortalitatis obduxit, et de morte disputavit
 usque ad ipsam? male cum illo actum est, quod
 11 venarum vigor constitit? Quanto magis huic invi-
 dendum est, quam illis quibus gemma ministratur,
 quibus exoletus omnia pati doctus, exsectae viri-
 litatis, aut dubiae, suspensam auro nivem diluit?
 Hi quidquid biberint, vomitu remetientur tristes,
 et

Vigilabit. Fabr. *vigilavit*, et mox *pluvia* pro *pluma*, et *tolerare*.

Causa patiendi. Fabr. *causam patiendi*. Voss. *causa patienda*.

10. *Reg. nasci.* Fabr. *nasci Reguli*. Voss. *nasci Regulos*: ac mox etiam *Regulos* pro *Regulum*.

Tractatum. Arn. *tentatum*.

11. *Biberint.* Codd. Leid. *biberunt*. Illud defenditur loco infra IV, 7: » quidquid illis inciderit, novum veniet.”

Remetientur. Arn. lectio *remittunt* ex interpretatione videtur orta.

et bilem suam regustantes: at ille, venenum lactus
 et libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, satis
 dictum est: summamque illi felicitatem contigis-
 se, consensus hominum fatebitur; quem sibi re-
 rum natura delegit, cum quo metuenda collide-
 12 ret. « Inimicitiae potentum graves sunt? oppo-
 « natur simul Pompejo, Caesari, Crasso. Grave
 « est, a deterioribus honore anteiri? Vatinius
 « postferatur. Grave est, civilibus bellis interes-
 « se? toto terrarum orbe pro causa bona tam
 « infeliciter, quam pertinaciter, militet. Grave
 « est, sibi manus afferre? faciat. Quid per hoc
 « consequar? ut omnes sciant, non esse haec
 « mala, quibus ego dignum Catonem putavi.”

IV. Prospera in plebem ac vilia ingenia deve-
 niunt:

*Regustantes. Fabr. gustantes. Et mox bibens pro libens, fri-
 gide.*

*Hauriet. Fabr. hausit, sed amat in his futurum Seneca, etiamsi
 de mortuis sermo sit, veluti supra de Maecenate vigilabit, ubi
 Fabr. item habebat perfectum.*

*Quod ad Cat. pertinet. Voss. quantum ad Catonem, omisso
 pertinet. Illud autem, cum sit minus usitatum, hujus loci gravita-
 ti aptius videtur.*

*Collideret, Fabr. colluderet. Videtur igitur librarius metuenda
 pro fem. sing. habuisse, cum sit neutrum plurale: res omnes me-
 tuendas, ut infra VI, 4, metuenda contemnere.*

12. *Potentum. Codd. Leid. potentium.*

Civil. Fabr. civibus, et mox manus sibi.

*Hoc. Etiam h. l. quo III, 2 usus sum ad defendendam lectio-
 nem hoc, Voss. habet haec. Vix tamen credibile Senecam in tam
 elaborata oratione tam parvo intervallo bis eandem syllabam posuis-
 se: sequitur enim paucis interjectis haec mala.*

CAPUT IV.

1. *Deveniunt. Tamquam homines, de quibus hoc verbum ple-
 rum,*

niunt: at calamitates terroresque mortalium sub jugum mittere, proprium magni viri est. Semper vero esse felicem, et sine morsu animi transire vitam, ignorare est rerum naturae alteram partem. Magnus es vir: sed unde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendae virtutis?

2 Descendisti ad Olympia: sed nemo praeter te: coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tanquam viro forti, sed tanquam consulatum praeturamve adepto: honore auctus es. Idem dicere et bono viro possum, si illi nullam occasionem difficilius casus dedit, in qua una vim

3 sui animi ostenderet: miserum te judico, quod nunquam fuisti miser; transisti sine adversario vitam. Nemo sciet, quid potueris: ne tu quidem ipse. Opus est enim ad notitiam sui, experimento. Quod quisque posset, nisi tentando non di-

rumque videtur usurpari. Minus igitur elegans, quod Fabr. habet *eveniunt*.

2. *Sed.* Veterem hanc Schotti et Lipsii lectionem, cui Fabr. accedit, revocandam putavi, cum Gron. et Ruhk. habeant *si*. — *Sed* ea praesertim de causa magis placet, quod h. l. comparisonem habemus, in quali oratione concisum hoc dicendi genus, quo res ipsa quasi pingitur, amat Seneca: v. c. supra de Regulo non: *si reficias illum et mittas in senatum*, sed brevius et efficacius ait: *Refice tu illum*, cet.

3. *Una.* Voss. *unam*, quod et suos quosdam codd. habere testatus Lips. legendum conjicit *vivam*. Non opus mihi videtur, si cum Ruhk. locum sic intelligas: » ne unam quidem occasionem habuit » vim sui animi ostendendi.” Simili forma utitur *Epist.* XCIX. 10: » de eo queruntur omnes, in quo uno nemo decipitur.” Voss. *animi sui*.

Quod. Voss. *qui*. Bonum sensum praebet, illud tamen praeferram,

didicit. Itaque quidam ultro se cessantibus malis obtulerunt, et virtuti iturae in obscurum occasionem, per quam enitesceret, quaesierunt. Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus adversis; non aliter quam fortes milites bellis. Triumphum ego mirmillonem sub C. Caesare de raritate munerum audivi querentem: « Quam bella, » inquit, « aetas perit! » Avida est periculi virtus, et quo tendat, non quid passura sit, cogitat: quoniam et quod passura est, gloriae pars est. Militares viri gloriantur vulneribus, laeti fluentem meliori casu sanguinem ostentant. Idem licet fecerint, qui integri revertuntur

ram, ut acutius: miserum ob id ipsum, quod cet. Mox pro *quod quisque* Fabr. *quid quisque*. De quorum discrimine notavit Ern. ad Ciceronem.

Se. Voss. viri fortes. Diversitatem ortam opinor e sqq. *magni viri et fortes milites*. Mox uterque cod. pro *enit.* minus eleganter *enitescerent*.

4. *Inquam.* Fabr. *inquit*. Illud autem Seneca frequenter interponit, ubi majore cum vi aliquid affirmat, ut mox. » *Ipsis, inquam, Deus consulit.* *Epist. XC, 27:* » Non est, inquam, instrumentorum ad usus necessarios opifex.»

Bellis. Triumphum ego. Gronovii Rubeniique conjecturam elegantem recepi, qui Triumphum nobilem gladiatorem a Martiali memorari viderant *Epigr. 20.* — Editt. antiquae et Codd. *Belli triumpho. Ego*, vel, ut habet Fabr. *Ergo*. Muretus *belli* in *bellis* mutato *triumpho* delevit. Quod reduxit Rubk. ita legens: *bellis. Triumpho ego*. Sed melior videtur accus. quem in ablat. facile mutare potuit librarius ad similitudinem antecedentis *adversis*.

Tendat. Fabr. *tendit*, et mox *etiam quid* pro *et quod*.

Casu. Lipsio difficile visum, ideoque *caussa* rescribi voluit. Sed *meliolem casum* interpretari possumus fortunam clementiorem, qua factum est, ut vulnus non letale sit. Ita fere Gron. et Rubk. Pro *ost.* Fabr. *ostendant*.

tur ex acie, magis spectatur qui saucius redit.
 5 Ipsi, inquam, Deus consulit, quos esse quam honestissimos cupit, quoties illi materiam praebet aliquid animose fortiterque faciendi: ad quam rem opus est aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas. Unde possum scire, quantum adversus paupertatem tibi animi sit, si divitiis diffluis? unde possum scire, quantum adversus ignominiam et infamiam, odiumque populare, constantiae habeas, si inter plausus senescis? si te inexpugnabilis, et inclinatione quadam mentium pronus
 6 favor sequitur? Unde scio, quam aequo animo laturus sis orbitatem, si, quoscunque sustulisti, vides? Audivi te quum alios consolareris: tunc conspexissem, si te ipse consolatus esses, si te ipse dolere vetuisses. Nolite, obsecro vos, expavescere ista, quae Dii immortales velut stimulos admovent animis! Calamitas virtutis occasio est. Illos merito quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento
 7 tranquillitas iners detinet. Quidquid illis incidit, novum veniet. Magis urgent saeva inexpertos. Grave est tenerae cervici jugum. Ad
 su-

5. *Si te.* Lips. haec suo Codici deesse scribit. Desunt et Fabr. Melius tamen addi videntur.

Inexp. Idem Lipsii Cod. *inexpugnabiliter.*

6. *Dolere.* Fabr. *dolore.* Paulo post pro *iners* Arn. *itineris.*

7. *Tenerae.* Vulgatam retinui, licet in nonnullis Codd. sit *ferre*, unde Lips. conjecit *ferae cervici*, i. e. non domitae. Sed *ten.* ita scriptum *tenere* librariis *verbum* visum esse credo, qui idcirco *di-*
 ctio-

suspicionem vulneris tiro pallescit: audaciter veteranus cruorem suum spectat, qui scit se saepe vicisse post sanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos amat, indurat, recognoscit, exercet. Eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere, molles venturis malis servat. Erratis enim, si quem judicatis exceptum: veniet ad illum diu felicem sua portio. Quisquis videtur dimissus esse, dilatus est. Quare Deus optimum quemque aut mala valetudine, aut luctu, aut aliis incommodis, afficit? Quare in castris quoque periculosa fortissimis imperantur? Dux lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur insidiis, aut explorent iter, aut praesidium loco dejiciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, « Male de me imperator meruit: » sed, « Bene ju-

ctioni insolitae *jugum tenere* substituerint *faciliores ferre jugum*, et *terere jugum*. Illud habet etiam Arn. hoc Fabr. uterque pro *cervici* addito *cervicibus*.

8. *Aut luctu*. Haec verba, quae commodum sane sensum offerunt, adjeci auctoritate MSti Fabr. et editionis Schott. In illo legitur: *aut luctu, aut incomm.* omissio *aliis*, quod tamen probum videtur, siquidem incommoda non sunt peculiaris calamitatum species, a mala valetudine luctuque diversa, sed genus, quod haec etiam complectitur. — Apud Schott. totum hoc postremum deest, legiturque: *aut m. v. aut luctu afficit*.

Quare in. Fabr. *quia in.* Sed multo elegantius quaestio quaestioni regeritur. Cf. infra V, 2: » At *iniquum* est, bonum virum cet. — Quid porro? non est *iniquum*? cet.

Iter. Lips. cum in duobus Codd. inveniret *interdum*, inde conjecit *interdiu*, quod responderet *nocturnis insidiis*. Mihi cum Ruhk. servandum videtur *iter*, pro quo facilius scribi potuit *interdum*, quam contra.

judicavit." Idem dicant quicumque jubentur pati
 timidis ignavisque flebilis : Digni visi sumus Deo ,
 in quibus experiretur , quantum humana natura
 posset pati. Fugite delicias , fugite enervatam fe-
 licitatem , qua animi permadescunt , nisi aliquid
 intervenit , quod humanae sortis admoneat , velut
 9 perpetua ebrietate sopiti. Quem specularia sem-
 per ab afflatu vindicarunt , cujus pedes inter
 fomenta subinde mutata tepuerunt , cuius coe-
 nationes subditus et parietibus circumfusis calor
 temperavit , hunc levis aura non sine periculo
 stringet. Cum omnia , quae excesserunt modum ,
 noceant ; periculosissima felicitatis intemperantia
 est. Movet cerebrum , in vanas mentem imagines
 evocat , multum inter falsum ac verum mediae ca-
 10 liginis fundit. Quidni satius sit , perpetuam in-
 felicitatem , quae advocat ad virtutem , sustinere ,
 quam infinitis atque immodicis bonis rumpi ?
 Levior ieiunio mors est : cruditate dissiliunt.

Hanc

Jubentur. Fabr. *jubent.* Idem infra pro *nisi* habet *et nisi.*

9. *Vindicarunt.* Fabr. *vindicaverunt* , quod melius fortasse pro-
 pter Senecae consuetudinem.

Fomenta. Duo Lipsii codd. *segmenta* : unde legi volebat *teg-*
menta : vulgatam tuetur Gron.

Subinde mutata. Desiderantur in uno Lipsii.

Felicitatis. Fabr. *felicitas.*

Mentem. Idem *mentes.* Singularem et euphoniae causa praefe-
 ram , et quia *cerebrum* antecessit.

10. *Quidni.* Post hanc vocem Fabr. addit *id* , et mox ita tur-
 batum exhibet locum : *in felicitatem advocat a virtute , sustinere.*

Jejunio , quod et Fabr. habet , a Gron. et Ruhk. defenditur ad-
 versus Lipsii conjecturam *e jejunio*. Veteres editt. ut Schotti , *jejunio.*

Dissiliunt. Habet hoc etiam Fabr. et explicatur a Gron. ut non
 opus sit Lipsii conjectura *difficilis* aut *dissimilis.*

Hanc itaque rationem Dii sequuntur in bonis viris, quam in discipulis suis praeceptores : qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. Numquid tu invisos esse Lacedaemoniis liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publice verberibus admotis? ipsi illos patres adhortantur, ut ictus flagellorum fortiter perferant, et laceros ac semianimes rogant, perseverent
 11 vulnera praebere vulneribus. Quid mirum, si dure generosos spiritus Deus tentat? nunquam virtutis molle documentum est. Verberat nos et lacerat fortuna? patiamur. non est saevitia: certamen est. quo saepius adierimus, fortiores erimus. Solidissima pars est corporis, quam frequens usus agitavit. Praebendi fortunae sumus, ut contra ipsam ab ipsa duremur. Paulatim nos sibi pares faciat. contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nauticis corpora ferendo mari dura: agricolis manus tritae: ad excutienda tela militares lacerti valent: agilia sunt membra cursoribus. Id in quoque solidissimum est, quod
 12 exereuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientiâ pervenit: quae quid in nobis efficere possit, scies, si adspexeris, quantum nationibus nudis et inopia fortioribus, labor praestet.

Esse. Fabr. esses. Mox pro perseverent idem perseverant, Arn. perseveranter.

11. *Patiamur. Fabr. patimur. Infra pro ipsam habet illam, et duremus pro duremur. Haec omnia vulgatae postponenda esse, facile quisque videt.*

Ferendo. Idem efferendo. Et mox patientiam vel potentiam malorum.

stet. Omnes considera gentes, in quibus Romana pax desinit: Germanos dico, et quidquid circa Istrum vagarum gentium occursat. Perpetua illos hiems, triste coelum premit, maligne solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie stagna persultant, in
 13 alimentum feras captant. Miseri tibi videntur? nihil miserum est, quod in naturam consuetudo perduxit. paulatim enim voluptati sunt, quae necessitate coeperunt. Nulla illis domicilia, nullae sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit; vilis, et hic quaerendus manu, victus; horrenda iniquitas coeli, intecta corpora: hoc quod tibi
 14 calamitas videtur, tot gentium vita est. Quid miraris bonos viros, ut confirmentur, concuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens ventus incursat: ipsa enim vexatione constringitur, et radices certius figit. Fragiles sunt, quae in aprica valle creverunt. Pro ipsis ergo bonis viris est, ut esse interriti possint, multum interformidolosa versari, et aequo animo ferre, quae non sunt mala, nisi male sustinenti.

V. Adjice nunc, quod pro omnibus est, optimum

12. *Istrum.* Adspiratio praefigitur in eodem. Pro *vagarum* est *vagorum*. Conjicere possis, hoc solum retinendum esse, *vagorum* scil. hominum, ne *gentium* post *gentes* tam brevi spatio recurrat.

13. *Nullae.* Fabr. *nullaeque*. Et in fine cap. *intenti* pro *interriti*.

C A P U T V.

Adjice. Fabr. *adjicite*. Sed formula solennis haec est apud Senecam, ubi novam afferre rationem incipit, *adjice nunc, quod, ve-*

mum quemque, ut ita dicam, militare, et edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere haec, quae vulgus appetit, quae reformidat, nec bona esse, nec mala: apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis viris tribuerit; et mala esse, si malis tantum irrogaverit. Detestabilis erit caecitas, si nemo oculos perdidit, nisi cui eruendi sunt. Itaque careant luce Ap-
 2 pius et Metellus. Non sunt divitiae bonum. Itaque habeat illas et Ellius leno: ut homines pecuniam cum in templis consecraverint, videant et in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupita traducere, quam si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit. « At iniquum est, bonum virum de-
 3 « bilitari, aut configi, aut alligari; malos integris
 3 « corporibus solutos ac delicatos incedere. » Quid porro? non est iniquum, fortes viros arma sumere, et in castris pernoctare, et pro vallo obligatis stare vulneribus: interim in urbe securos esse, percisos et professos impudicitiam? Quid porro? non est iniquum, nobilissimas virgines ad sacra facienda

no-

luti de Const. Sap. IX, 2. de Ot. Sap. XXXII, 17. de Vita beat. VII, 1. Epist. LXXXIII. Itaque vitiosum etiam videtur addite, quod h. l. legitur in Senecae Opusc. philos. select. minor. ex officina Joannis Mairii.

Quod, quasi esset ut, intellexisse videtur librarius, qui in Fabr. posuit quod sap. viro ostenderet.

Reform. Idem formidat.

2. Ad turp. Idem turpissimus sine ad. Et mox virum bonum pro bonum virum.

Configi, in cruce clavis, ut Lips. explicat probante Rubkopffio. Schott. constringi, quod ex ingenio Murcti fluxisse putat Lips. Arn. constringi.

noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem saepe consulitur, cum illo tempore vilissimus quisque, aut in campo otium suum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit: boni viri laborant, impendunt, impenduntur, et volentes quidem: non trahuntur a fortuna, sequuntur illam, et aequant gradus. si scissent, antecessissent. Hanc quoque animosam Demetrii fortissimi viri vocem audisse me memini: « Hoc unum, » inquit, « Dii immortales, « de vobis queri possum, quod non ante mihi voluntatem vestram notam fecistis. Prior enim ad « ista venissem, ad quae nunc vocatus adsum. Vultis aliquam partem corporis? sumite. Non magnam rem promitto. cito totum relinquam. Vultis spiritum? Quidni? nullam moram faciam, quominus recipiatis, quod dedistis. a volente feretis, quidquid petieritis. Quid ergo est? maluissem offerre, quam tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuistis. Sed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, nisi retinenti. Nihil cogor,

3. *Frui.* Deest Fabr.

4. *Dii imm. de vob.* Fabr. ordine minus, ut videtur eleganti: *de vob. Dii imm. Arn. vobis* omisit.

Adsum. Fabr. et Schott. *assum.*

Illos vob. Hic item Fabr. *vob. ill.* Vulgata magis placet. Arn. *offero pro sustulit.*

Sumite. Fabr. *sumito.*

Retinenti. Trillerus *Observ. p. 140. ἐμπατικώτερον* esse putat *renitenti.* Imo major mihi videtur in altero vis esse, *retinenti:* at, inquit philosophus, ego ne retineo quidem, libens trado.

« gor, nihil patior invitus, nec servo Deo. sed
 « assentio: eo quidem magis, quod scio omnia certâ
 5 « et in aeternum dictâ lege decurrere.” Fata nos
 ducunt, et quantum cuique restet, prima nascentium
 hora disposuit. Causa pendet ex causa, privata ac
 publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne
 ferendum est: quia non, ut putamus, incidunt cuncta,
 sed veniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas,
 quid fleas: et quamvis magna videatur varietate
 singulorum vita distingui, summa in unum venit:
 accepimus peritura
 6 perituri. Quid ita indignamur? quid querimur?
 ad hoc parati sumus. Utatur, ut vult, suis natura
 corporibus: nos laeti ad omnia et fortes cogitemus,
 nihil perire de nostro. Quid est boni viri? prae-
 bere se fato. Grande solatium est, cum universo
 rapi. Quidquid est quod nos sic vivere iussit, sic
 mori: eadem necessitate et Deos alligat. irrevoca-
 bilis humana pariter ac Divina cursus vehit. Ille
 ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fa-
 7 ta, sed sequitur: semper paret, semel iussit. « Qua-
 « re tamen Deus tam iniquus in distributione fati
 « fuit, ut bonis viris paupertatem, vulnera, et
 « acerba funera adscriberet?” Non potest artifex
 mu-

Assentio. Saepius hac verbi forma Noster utitur, ut *Nat. Q.*
 III, 15, 2. Fabr. *assentior.*

5. *Quantum cuique.* Fabr. addit *temporis.* Idem in suo libro
 Lips. invenit: commode tamen intelligitur.

6. *Quid ita.* Fabr. *quid itaque,* sed illud eandem fere vim ha-
 bet, et cum Graeco *τι εἶρα* convenit: habuimus hujus libri init.
ad o. e. fortes. Fabr. et *f. a. omnia;* minus oratoric. Similiter
 mox *jussit post mori* ponit.

mutare materiem : haec passa est. Quaedam separari a quibusdam non possunt, cohaerent, individua sunt. Languida ingenia, et in somnum itura, aut in vigiliam somno simillimam, inertibus nectuntur elementis : ut efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato opus est. Non erit illi planum iter : sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur, ac navigium in turbido regat. contra fortunam illi tenendus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quae molliat et complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes viros. Vide quam alte ascendere debeat virtus : scies illi non per segura vandum esse.

*Ardua prima via est, et qua vix mane recentes
Enitantur equi : medio est altissima coelo :
Unde mare et terras ipsi mihi saepe videre
Fit timor, et pavida trepidat formidine pectus.
Ultima prona via est, et eget moderamine certo.*
Tunc

7. *Haec passa est.* » *Materia passa est, ut formaretur in id, quod fieri potuit.* Ita Ruhk. Fabr. *hoc passa est.*

Dicendus. Arn. *dicens.* Illa vero dictione saepius utitur, ut *de Tranq. An.* XIV, 6. et *de Benef.* IV, 1. ubi Sallustium ejus auctorem laudat.

8. *Molliat.* Fabr. *molliant.* Mox *sciens* pro *scies.*

Ascendere an *escendere* singulis locis legendum sit, difficile est ad definiendum : quis dicat, an utramque formam Seneca usurpaverit? Ruhkopfium in his secutus sum. Hoc loco Gron. edidit *escendere*, cui favet vitiosa Fabr. lectio *extendere.*

Enitantur. Fabr. et editt. ante Ruhk. *enituntur.* Hic dedit, ut est in Ovidio (*Metam.* II, 63. *sqq.*)

Fit. Fabr. *sit*, solenni confusione. Mox idem *pavidi*, quod est quidem elegans; in Ovid. tamen *pavida* legitur. Pro *ipsa* Fabr. *una.*

*Tunc etiam, quae me subiectis excipit undis;
Ne ferar in praeceps, Tethys solet ipsa vereri.*

Haec quum audisset ille generosus adolescens,
« Placet, » inquit, « via. escendo. est tanti per
« ista ire casuro. » Non desinit acrem animum ter-
ritare :

*Utque viam teneas, nulloque errore traharis,
Per tamen adversi gradieris cornua Tauri,
Aemoniosque arcus, violentique ora Leonis.*

Post haec ait : Junge datos currus ! his quibus
deterreri me putas, incitor : libet illic stare, ubi
ipse sol trepidat. humilis et inertis est, tuta secta-
ri : per alta virtus it.

VI. « Quare tamen bonis viris patitur aliquid
« mali Deus fieri ? » ille vero non patitur. Omnia
mala ab illis removet, scelera et flagitia, et cogi-
tationes improbas, et avida consilia, et libidinem
caecam, et alieno imminentem avaritiam : ipsos tue-
tur

g. *Per ista ire casuro*, i. e. quamvis cadendum mihi sit, hoc non curo, dummodo per ista incedam. Loco non intellecto Fabr. habet *pro ista re cas*.

Junge datos currus. Cum Ovid. vs. 79. Solem dicentem faciat *Finge datos curros*, illa I. d. c. Muret. omisit. Sed recte observare videtur Lips. liberum Senecae fuisse, ea leviter immutare, ut Phaëthonti convenirent.

Sectari. Elegantem habet Arn. lectionem *secare*; quae fere videri possit in textum esse recipienda. Sed fortasse in illis *tuto sectari* expressit Horat. A. P. 26. *lenia sectari*.

C A P U T VI.

Removet. Fabr. *removet*, quod ortum videtur e sqq. *tuet. ad vind*. Hic tamen perf. malim.

tur ac vindicat. Numquid hoc quoque a Deo aliquis exigit, ut bonorum virorum etiam sarcinas servet? remittunt ipsi hanc Deo curam: externa contempnunt. Democritus divitias projecit, onus illas bonae mentis existimans: quid ergo miraris, si id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus aliquando vult sibi accidere? « Filios amittunt viri « boni:» quidni, cum aliquando et ipsi occidant? « In exilium mittuntur:» quidni, cum aliquando ipsi patriam non repetituri relinquunt? « Occiduntur:» quidni, cum aliquando ipsi sibi manus afferant? « Quare quaedam dura patiuntur? » ut alios pati doceant: nati sunt in exemplar. Pata itaque Deum dicere: « Quid habetis, quod de me « queri possitis vos, quibus recta placuerunt? Aliis bona falsa circumdedi, et animos inanes velut longo fallacique somnio lusi, auro illos argento et ebore ornavi: intus boni nihil est. Isti, quos pro felicibus aspicitis, si non, qua occurrunt, sed qua latent, videritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida et sincera felicitas: crusta est, et quidem tenuis. Itaque dum illis licet stare, et ad arbitrium suum ostendi, nitent et imponunt: quum

Bono. Non opus videtur addere *viro* cum Fabr. qui mox omittit *viri*.

2. *Et ipsi.* Desunt apud Arn.

In. Huic voci Fabr. praefigit et contra Senecae in his consuetudinem

Sibi manus. Fabr. inverso ordine, ut supra III. 12.

3. *Longo fall.* Fabr. *longuo facilique.* Mox et *argento.*

Orn. Fabr. *adornavi.* Et mox currunt pro *occurrunt.*

quum aliquid incidit, quod disturbet ac detegat, tunc apparet, quantum altae ac verae foeditatis alienus splendor absconderit. Vobis dedi bona certa, mansura: quanto magis versaveritis, et undique inspexeritis, meliora majoraque. Permissi vobis, metuenda contemnere, cupiditates fastidire; non fulgetis extrinsecus: bona vestra introrsus obversa sunt. Sic mundus exteriora contemnit, spectaculo sui laetus. Intus omne posui bonum: non egere felicitate, felicitas vestra est. « At multa incidunt tristia, horrenda, dura toleratu! » Quia non poteram vos istis subducere, animos vestros adversus omnia armavi. Ferte fortiter: hoc est, quod Deum anteceditis; ille extra patientiam malorum est, vos supra patientiam. Contemnite paupertatem: nemo tam pauper vivit, quam natus est. Contemnite dolorem: aut solvetur, aut solvet. Contemnite fortunam: nullam illi telum, quo feriret animum, dedi. Contemnite mortem: quae vos aut finit, aut transfert. Ante omnia cavi, ne quis vos teneret invitos, patet exitus. Si pugnare non valitis, licet fugere. Ideoque ex omnibus rebus, quas

4. *Vers. et und. insp.* Fabr. *versaverit aliquis et undique inspexerit.* Pulchrius illud videtur.

Cupid. Ita quoque Gron. et Fabr. Nesciam tamen, an melior sit lectio, quam Schottus et Lips. habent *cupienda.*

5. *Quia.* Fabr. *quare.* Contra quam supra IV. 8.

Est. Idem *ut.* Praeferam indicativum, ut iam a verbis *hoc est,* comparatio bonorum cum Deo incipiat.

Contemn. fort. — aut transfert. Locus in Fabr. sic transpositus legitur: *Contemn. mortem, quae aut finit aut transferet vos. Contemn. fort. — dedi.*

6. *Cavi.* Exquisitius, quam quod Arn. habet *curavi.*

esse vobis necessarias volui, nihil feci facilius, quam
 mori. Prono animam loco posui: trahitur. At-
 tendite modo, et videbitis, quam brevis ad liber-
 tatem, et quam expedita ducat via. Non tam lon-
 gas in exitu vobis, quam intrantibus, moras po-
 sui: alioqui magnum in vos regnum fortuna te-
 nuisset, si homo tam tarde moreretur, quam nas-
 7 citur. Omne tempus, omnis vos locus doceat,
 quam facile sit renuntiare naturae, et munus suum
 illi impingere. Inter ipsa altaria et solemnes sa-
 crificantium ritus, dum optatur vita, mortem con-
 discite. Corpora opima taurorum exiguo concidunt
 vulnere, et magnarum virium animalia humanae
 manus ictus impellit. tenui ferro commissura cer-
 vicis abrumpitur: et quum articulus ille, qui caput
 8 collumque connectit, incisus est, tanta illa moles
 corruit. Non in alto latet spiritus, nec utique
 ferro eruendus est: non sunt vulnere impresso pe-
 nitus scrutanda praecordia: in proximo mors est.
 Non certum ad hos ictus destinavi locum: quacun-
 que pervium est. Ipsum illud quod vocatur mori,
 quo anima discedit a corpore, brevius est, quam
 ut

Attend. Fabr. Antecedite.

7. *Abrump. Idem adrumpitur.*

Conn. Ita Gron. Non tamen spernenda videtur antiqua lectio, quam tuetur et Fabr., committit, i. e. conjungit, unde commissura dicitur. Seneca verbum hoc eo sensu ponit etiam Nat. Q. II, 2, 2, ubi discrimen inter commissum et continuum exponit.

8. *Impr. p. ser. Meliora videntur, quam quae Fabr. habet penitus impresso scrutata.*

Destinavi. Idem extimavi. Voci perv. praefigit in. Pro brevius habet brevis, et omittit ut.

nt sentiri tanta velocitas possit. Sive fauces nodus
elisit; sive spiramentum aqua praecludit; sive in
caput lapsos subjacentis soli duritia comminuit; si-
ve haustus ignis cursum animae remeantis intersci-
dit: quidquid est; properat. Ecquid erubescitis?
quod tam cito fit, timetis diu?

Nodus. Non intellectum in Fabr. dedit *modus*. Mox pro *lapsos*
legitur *lapsa*.

A N N O T A T I O
I N
L. A N N A E I S E N E C A E
L I B R U M
D E P R O V I D E N T I A
S I V E
Q U A R E B O N I S V I R I S M A L A A C C I D A N T ,
C U M S I T P R O V I D E N T I A .

A U C T O R E
B. A. N A U T A ,
Phil. Theor. Mag. Lit. Ham. Doct.

LUGDUNI. BATAVORUM ;
APUD S. ET J. LUCHTMANS.
M D C C X X V I I I .

SECRET

CONFIDENTIAL

SECRET

CONFIDENTIAL

SECRET

CONFIDENTIAL

SECRET

5

6

L. S.

Serius, quam aut spes mea ferebat, aut voluntas, haecce pro-
dit Annotatio. In qua paranda dum occupabar, si modo magna
licet componere parvis, saepius expertus sum, quam vere quam-
que juste magnus ille Wyttenbachius in Plutarchi Praefa-
tione queratur de importuno quodam hominum genere morae impa-
tientium. Tales et me obtuderunt admonitores, usque Cassan-
dreum illud accinentes quando tandem? boni illi quidem, sed qui
parum intelligerent, horum studiorum longe aliam esse rationem,
quam operis sellularii, quod, dum lacerti valeant, quavis hora
diurna, nocturna peragere possis; literarios contra labores ani-
mum poscere vegetum, alacrem, curis exsolutum, qui neque
ad imperatum venit, et subinde relaxatione quadam est reficien-
dus. Atamen ista res quamvis molesta non omni caret utilitate.
Solet enim ita fieri, ut, si librum interpretandum sumseris, cu-
jus cum argumento tot scriptores conjuncti sint, rerum pondere,
disputandi acumine, sermonis elegantia praestantes, quot conjuncti
sunt cum Senecae de Providentia libro, tum legendis his vix
satiari possis, alium alii continues, ejusque lectionis suavitate
delinitus ipsum opus, ob quod suscepta sit, diem de die differas.
Et hanc in praecipuis mihi morae causis fuisse, non est, quod
diffitear. Accesserunt aliae: primum acerba Matris carissimae
mors animum afflixit et conturbavit: ex animi dolore morbus in-
secutus me per aliquot hebdomadas procul a libris, procul a li-
teris in ἀπούωσιν quodam oppidulo detinuit. Tandem me Palladis
urbis redditum cura laetior excepit. Eloquar an sileam? qualis
Didoni causa fuit, quare minae murorum interruptae penderent,
neque coeptae turres assurgerent, simile operis impedimentum ob-
jecit amor, sed illius amore felicitior. Amori autem quid cum du-
ro Stoico?

At nunc tandem intermissam telam pertexere, diuque affecta-
tatum opusculum in vulgus emitte licuit, in quo quid non
assecutus, sed secutus sim, paucis velim edoceantur Lectores.

Cum

Cum enim, ut praeclare Wyttenbachius explicuit, omnis antiqui scriptoris interpretatio duplex sibi munus subjectum habeat, quorum alterum in verbis, alterum in rebus illustrandis positum sit, verborum difficultas in hoc scriptore maxime nascitur ex impedita nonnunquam structura, particularum omissione, subito ab alia ad aliam disputandi rationem transitu, quaeque sunt his similia; quod genus diligenter, quamquam, ut mihi videtur, aliquando paulo minutius notavit Henr. Stephanus in Prooemio. Eas igitur difficultates ut expedirem, legendo, meditando, comparando Senecae cogitationis veluti cursum investigare conatus sum, eoque tanquam Artaedneo filo gressum regere. Verbis singulis explanandis in hac Literarum luce et Lexici Schelleriani usu vulgatissimo minus operae navandum censui, nisi ubi vel interior cum scriptore contracta familiaritas, aut subsidia quaedam feliciter inventa novae aliquid lucis affundere posse viderentur.

Res et sententiae ex ceterorum Stoicorum scriptis, Epicteti maxime et Antonini, adhibitis Gatakeri commentariis, fuerunt illustrandae. In quo saepe fiebat, ut easdem sententias et comparationes a pluribus usurpatas offenderem. Neque tamen ideo existimandum videtur, haec alios ab aliis esse mutuatos. Imo necessario sic fieri debuit, ut homines ingeniorum similitudine ad ejusdem philosophiae studium adducti, ex iisdem disputandi cogitandique principiis profecti, in multa similia inciderent.

In Mureti, Lipsii, Ruhkopffii notis excerptis delectum adhibere studui; saepe verba ipsorum integra dedi, quia pusilli animi ducebam, iis, quae illi bene doctaque explicuissent, leviter immutandis navitatis colorem affectare. Quotiescunque autem aliquid ex eorum penu depromsi, nomina commemoravi, magnorum Virorum famae improbo labore partae id me debere ratus, quod Ruhkopffius saepius omisit ob concinniozem, suspicor, quam inierat, annotandi rationem. Neque enim nunc illum vituperabo; de me potius illud in mentem revocabo Lectoribus, quod scripsit Wyttenbachius: „in parvi libelli quamvis copioso commentario conficiendo non omnia a nobis exhauriri posse, multaque nostram diligentiam effugere, quae ad rem pertineant.”

Scripti Leidae die 25 Januarii 1828.

ANNOTATIO

IN

L A N N A E I S E N E C A E

L I B R U M

D E P R O V I D E N T I A

S I V E

QUARE BONIS VIRIS MALA ACCIDANT, CUM
SIT PROVIDENTIA.

C A P U T I.

Lucili. De eo diximus in *Praef.* p. 8. sqq. Nunc addimus rationes, ob quas *Lucili*, non *Lucilli* scribendum sit, probabiliter exposuisse Franciscum Dousam ad *Lucil. Reliquias Init. quid ita.* Romanis ominosum videretur, quod mihi accidit, ut in ipso annotationis ingressu corrigendus sit error, admissus in *Not. orit. ad hujus libri V. 6. p. 63.* Illic hanc dictionem *quid ita* convenire scripsi cum Graeco *τι εἶτα*; cogitabam enim de illo satis frequentī apud Graecos usu particulae *εἶτα*, quo, si per genitivum absolutum similemve formam oppositum quid antecesserit, admirationi testandae inservit, ut in loco allato ab Eustath. ad *Il. B. 216:* „*εἰ σοι μὲν ἐν μισθῷ, εἶτ' ἀπεχθάνη.*” exempla tamen, ubi *τι εἶτα* sic juncta reperirentur, alicubi exstare sperabam magis quam memineram. Nunc nulla exstare me monuit *Vir Doct.* idemque commodis aliorum liberalissime serviens Bergmannus meus, qui cum haud mediocriter copias meas qualescunque locupletaverit, et ipsi publice gratias agere fas esse duco, et observationes ejus acumini doctrinaeque debitas suis locis cum lectoribus communicare. — *Quid ita* i. e. *qua tandem de causa, qui fit, ut.*

Sic *Nat. Quaest.* IV. 1. §. 1: „Quaerism enim tecum — — — quid ita Nilus aestivis mensibus abundet.”

si *Prov. m. ageretur.* Similiter ille ap. Boët. *Consol.* I. p. 12, „siquidem Deus est, unde mala? bona vero unde, si non est?” — *ageretur, i. e. regeretur.* Ita chorus in *Oed.* 980:

„Fatis agimur, cedite fatis.”

Epist. LXXI, 11: „non totus hic rerum omnium contextus, quamvis Deo agente ducatur.” Simili sensu Graecum verbum usurpatur, ut in celebrata Euripidis sententia *Troad.* 886, ubi ad Jovem Hecuba:

„πάντα γὰρ, δὶ ἀφ' ἑαυτοῦ

βαίνων κελύθου κατὰ δίκην τὰ θνήτ' ἄγασι.”

Plut. *Crasso* XIV. p. 176: „ὧν οὐδαὶς λόγος, ἂν ἐκείνοι συνειργκοντες εἰς ταῦτο τὰς φιλίας, καὶ τὰς ἰταυρίας, ἐνὶ κράτει καὶ μίφῃ γιῶμη τὴν πέλιπ ἄγασι.” Non igitur erat, quod in *Sén. Herc. fur.* 7. agit in *regit* mutandum conjiceret Cl. Withofius, cujus *Notarum Ineditarum in Senecae tragoedias* amice copiam mihi fecit Orn. Gul. H. D. Surlingar: quem juvenem et hac re, et alia multa suppeditando, quae passim in hac *Annot.* memoranda venient, magna me sibi gratia obstrinxisse profiteor. — De *Προβολῆ*, quod nomen Latine Cicero primus more suo reddidit, vid. *Dact. Martini Disput. de Cornuto* p. 61. 62.

bonis viris. Ne cogitemus hic de sapiente Stolco, quem aut nunquam, aut phoenicis instar semel anno quingentesimo nasci autumabant. *Epist.* XLII. 1. *Bonos viros* quos per totum hunc librum intelligat Seneca, planius ipse declarat infra VI, 3: „vos, quibus recta placuerunt.” Nonnunquam enim verbis publicis utebatur, non ad Stolcam significationem revocandis. *Epist.* LIX. 1. *commodius.* Rursus gratias agendi locus est. *Vir enim Celeb.* Voorstius, cui tantum debet Bibliotheca Leidensis, quod est ejus literarum cultores adjuvandi studium, non intra Theologos manens, benigne mihi utendum concessit hujus libelli exemplum typis excusum Lovanii apud Joannem Masium A. 1599, cujus editor, mihi quidem adhuc incognitus pro nomine symbolum gerebat *Fulget Crucis mysterium.* Hoc autem exemplum ingenti numero cum marginales, tum interlineares adscriptas habet annotationes Eip-sii,

sii, tanta vero minutie literarum, ut lynceam aciem requirant. Equidem paucissima tantum extricare potui, eaque fere talia, ut magni Polyhistoris manum ipsam oculis usurpanti voluptatem pariant haud illiberalem, ceterum cum eruditorum populo communicata parum utilitatis allatura videantur. Non tamen omnia premenda censi. Velut h. l. verbo *commōdius* ille glossam appinxit: „*medius aptiusque.*”

operis majoris de Providentiā, ut adstruere conatus sum *Praef.* p. 15—18.

redderetur, i. e. *ederetur*, *exhiberetur*. Ita dicunt *rationem*, *causam reddere*, et Horat. *Od.* IV. 6. vs. 43: *reddere carmen*, *ib.* II. vs. 35: *reddere modos*.

cum — *probaremus*. Modus, quo haec enuntiantur, tum mox insequentia: „Manente lte integra,” et (§. 4.) „suo ista tempori reserventur:” haec igitur eam opinionem confirmare videntur, hic non, ut R u h k. putabat, elaboratum jam, sed potius futurum quoddam opus in animo Senecae fuisse.

universis, τοῖς ὅλοις, i. e. *mundo universo*. Notat Lips. hac in re Stoicos ab Aristotele dissensisse, quippe qui gubernationem Divinam intra lunae orbitam coërceret. Idem visum est M o s h e m i o *ad Cudw. Syst. Int.* I. 8. p. 87. Diversam tamen ex ipsius scriptis doctrinam effecit Cl. van Limburg Brouwer *Disput. Stolp. de Provid.* p. 87, ubi et hunc locum excitat ex opere *de Coelo* II, 1: „τῶν ὅλων τάξις ὑπὸ Θεοῦ καὶ διὰ Θεὸν φυλάττομένη.”

Providentiam. Quod Ciceronis aetate Stoicis objiciebant, ab iis „Providentiam fingi quasi quandam deam singularem, quae mundum omnem gubernet et regat” (*de Nat. D.* II. 29), ejus cavillationis materia neque in Seneca defuisset, qui et *Nat. Q.* V. 18. §. 1: „Inter cetera itaque Providentiae opera hoc quoque aliquis, ut dignum admiratione, suspexerit,” et §. 4: „Nimirum in hoc Providentia ac dispositor ille mundi Deus aëra ventis exercendum dedit.” Nempe Deum ac Providentiam unum idemque statuebat. *ib.* II, 45: „eundem, quem nos, Jovem intelligunt, custodem rectoremque universi — — — cui nomen omne convenit. — — — Vis illum Providentiam dicere? recte dices. Est

enim, cujus consilio huic mundo providetur, ut inoffensus eat, et actus suos explicet."

interesse. Proprium verbum. Nota sunt Horatii *A. P.* 192:

„Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus
Inciderit."

Senecam his verbis non idem, quod antecedentibus, sed illam expressisse puto Providentiae curam, quae ad singulos et omnes pertingeret. De qua multa cum Stoicorum, cum aliorum philosophorum veterum egregia dicta congescit Gatak, *ad M. Ant. II. 11.* Unum ex his afferamus, quippe quod Senecae fautoribus ejus excusandi necessitatem imposuit. Locus est *Epist. XCV, 49, 50:* „Primus est Deorum cultus, Deos credere: deinde, reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est. Scire, illos esse, qui praesident mundo, qui universa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, *interdum curiosi singulorum.*" Haec postrema verba Rubk. excidisse Nostro nollet: Lipsius (*Phys. Stoic. p. 44.*) aliquid eum vacillasse fatetur. Sed ut concedamus ejusmodi sententiae varietatem et inconstantiam cadere in libros ab eodem auctore, sed aliquo temporis intervallo conscriptos: qui quaeso fieri potuit, ut Seneca in una epistola modo talia scriberet: „Non quaerit ministros Deus: quidni? ipse humano generi ministrat; ubique et omnibus praesto est:" modo, paucissimis Interjectis, *nonnunquam* tantum singulis prospicere Deos affirmaret? Amplectamur igitur Gatakeri interpretationem, *interdum* h. l. idem valere, quod *interim*, quae vis illius particulae frequens Apulejo. Ita sensus erit: Dii nullum laborem sentientes, facile generis humani universi tutelam cum singulorum cura conjungunt. — Locis a Gatakerio allatis addamus unum e Minucii Felicis *Octavio p. 317. sq.* „Sed enim Deus actum hominis ignorat; et in coelo constitutus, non potest aut omnes obire aut singulos nosse. Erras o homo! et falleris. Unde enim Deus longe est, cum omnia coelestia, terrenaque, et quae extra istam orbis provinciam sunt, Deo cognita plenaque sint? ubique non tantum nobis proximus, sed infusus est. In solem adeo rursus intende: coelo affixus, sed terris omnibus sparsus est: pariter praesens ubique interest, et miscetur omnibus:

bus: nusquam enim claritudo violatur: quanto magis Deus auctor omnium, ac speculator omnium, a quo nullum potest esse secretum, tenebris interest; interest cogitationibus nostris, quasi alteris tenebris, non tantum sub illo agimus, sed et cum illo, ut prope dixerim, vivimus."

a toto. Lips. *annotat. ms.* „ a materia universa de Providentia."

causam Deorum agam, i. e. Deos defendam, velut in judicio.

Pertinet ad eandem imaginem vox *contradictio*. Similiter Epict. ap. Arr. II, 16. p. 263. *ed. Upt.* sapientem haec Deo dicentem facit: „ ἄρχων με θίλεις, ἰδιωτεύειν, μίσειν, φεύγειν, πισθεῖναι, πλουτεῖν, ἐγὼ σοι, ὑπὲρ πάντων τούτων πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀπολογησομαι." Ita quoque fortuna Boëtiium interrogat *Consol.* II. p. 26: „ quid tu, o homo, ream me quotidianis agis querelis?" Et recentiores nonnulli libris suis, quibus Dei bonitatem a dubiis vindicarent, *theodices* praeposuere nomen, ut Leibnitius.

Deorum. Quaeritur, an Seneca plures esse Deos ipse vere senserit. Vulgo enim ita existimant praestantissimum quemque philosophorum veterum, invidiae detestandae causa, populi opinioni perpercisse. Creditur hoc Socrates fecisse, creditur Cicero, creduntur alii. Vid. *Doct. Brand quæst. in Socratis sententiam de Deo* (L. B. 1820.) p. 3, 4. Verum Senecae quae causa fuerit, non video, cur in epistolis, ad Lucilium familiarem missis, nisi forte scripserit cum ledendi consilio, dissimularet animi sententiam. Cum igitur in his quoque crebra Deorum fiat mentio, velut *Epist.* XCV, 36, 48. CX, 1. CXVII. 5, 19. mihi quidem admodum probabile videtur, cum, ut reliquos Stoicos, tum sideribus divinitatem tribuisse, tum alios quosdam statuisset δαίμονας, summi Dei ministros, qui et nati essent, et aliquando interituri. Ac de sideribus quidem nota res e Senecae locis, quae attuli *Praef.* p. 2. quibus accedit Onati Pythagorei fragm. ap. Stob. *Ecl. phys.* p. 5. *ed. Gesn.* „ οἱ Στωικοὶ νοεῖν Θεὸν ἀποφαινόνται πῦρ τεχνικὸν, ὃ δὲ βαδίζον ἐπὶ γένεσι κόσμου * — — Θεοὺς δὲ καὶ τὸν κοσμὸν, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ τὴν γῆν, ἀνωτάτω δὲ πάντων, νοῦν ἐναίθεριον εἶναι Θεόν." De genis autem vid. Plutarchi et Lactantii *locu laud.* Cl. Wytt. *Disput. Stolp. de Un. Dei*

p. 399, 405. sq. Cf. Cudw. *Syst. Intell.* I. p. 646-653, ibique Mosh.

2 *Supervacuum est*, cet. Universum hunc locum imitatus est Boët. *Consol.* I. p. 20: „Tum illa, huncine, inquit, mundum temerariis agi fortuitisque casibus putas, an ullum credis ei regimen inesse rationis? atqui, inquam, nullo existimaverim modo, ut fortuita temeritate tam certa moveantur. Verum operi suo conditorem praesidere Deum scio; nec unquam fuerit dies, qui me ab hac sententiae veritate depellat. Ita est, inquit. Nam id etiam paulo ante ceclnisti, hominesque tantum divinae exsortes curae esse deplorasti. Nam de ceteris, quin ratione regerentur, nihil movebare.” Seneca quanto naturae contemplandae studio teneretur, apparet e *Nat. Quaest.* observavitque Ruhk. in *praef.* ad eos libros p. X. Non potuit igitur eum effugere vis evidentissimi argumenti, quo tam saepe tamque praeclare usi philosophi. Cleanthes quidem cum quatuor de causis diceret in animis hominum informatas esse Deorum notiones, quartam posuit hanc „eamque vel maximam, aequabilitatem motus, conversionem coeli; solis, lunae, siderumque omnium distinctionem, varietatem, pulcritudinem, ordinem: quarum rerum adspectus ipse satis indicaret, non esse ea fortuita. Ut siquis in domum aliquam, aut in gymnasium, aut in forum venerit: cum videat omnium rerum rationem, modum, disciplinam, non possit ea sine causa fieri iudicare, sed esse aliquem intelligat, qui praesit, et cui pareatur: multo magis in tantis motionibus, tantisque vicissitudinibus, tam multarum rerum atque tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immensa et infinita vetustas mentita sit, statuatur necesse est, ab aliqua mente tantos naturae motus gubernari.” Ubi lectio *mentita sit* retineri posse mihi videtur, hoc sensu, *offenderit, a solita lege deflexerit.* Similiter fere Cicero, e cuius op. *de Nat. D.* II, 5. haec allata sunt, *ib.* III, 6: „cum isti plurimis de rebus divini mentiantur:” et Horat. *Carm.* III, 1. vs. 30: „Fundusque mendax.” Neque negligenda ipsius Ciceronis verba *l. l.* II, 35, ubi memoratis Accii versibus de pastore, qui navem Argo conspexisset, „Ergo,” inquit, „ut hic primo adspectu inanimum quiddam, sensu vacuum, se putat cernere; post autem signis certio-

rioribus, quale sit id, de quo dubitaverat, incipit suspicari: sic philosophi debuerunt, si forte eos primus aspectus mundi conturbaverat, postea cum vidissent motus ejus finitos, aequabiles, omniaque raris ordinibus moderata, immutabilique constantia, intelligere inesse aliquem non solum habitatorem in hac coelesti ac Divina domo, sed etiam rectorem et moderatorem, et tanquam architectum tanti operis tantique muneris." Aristotelis quoque praeciara sententia proditur *ib. c. 37*. Item Sallustius *de Diis et mundo c. 9*: „ πῶθεν γὰρ ἡ τάξις τῆς κίσεως, εἰ μηδὲν ἢ τὸ τάτατον;” ad quem locum Holstenius instar omnium laudat Proclum *Theol. Plat. I, 15*. Longius etiam progressus Socrates, non Providentiam tantum, sed ejus in animalia benevolentiam e mundo eiucescere docuit. Xen. *Memor. I. 4. §. 7*: „ πάντων ἴσους ταῦτα σοφοῦ τινὸς δημιουργοῦ καὶ φιλοζώου τεχνήματι.”

praesentia. Lipsio et Ruhkoppio visus est ablativus. Mihi magis placet eorum sententia, qui comparantes alteram locutionem *in praetens tempus*, accusativum esse putant. Neque in Gronovii edit. signum ablativi apparet.

opus. Elegans hac in re verbum. Ita *de Benef. IV, 23. §. 3*: „ Adspice ista, tacito succentu labentia, quemadmodum velocitatem suam sub specie stantis atque immoti operis abscondant.” Translatum videtur ab aedificio (*Epist. XCI, 2*), cui *custos* imponitur. *Nat. Q. I. Praef. 2*: „ cum disco, quae universi materia sit, quis auctor aut custos.”

certum eodem sensu dicitur, quo Aristot. ap. Cic. loco modo cit. memoraverat siderum „ in omni aeternitate ratos, immutabilesque cursus.” Ipse Cic. *c. 38*: „ Quis enim hunc hominem dixerit, qui cum tam certos coeli motus, tam ratos astrorum ordines, tamque omnia inter se connexa et apta viderit, neget in his ullam inesse rationem, eaque casu fieri dicat, quae quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus?”

dicursum equabus tribuit *Cons. ad Marc. I, 7, §. 1*, formicis *Nat. Q. I. Praef. 8*. De stellis consuetius est *cursus*, ut *ib. §. 10*. Cic. *l. l. II, 40*: „ in quo, cum admirabilitate maxima, igneae formae cursus ordinatos definiunt.” *Ib. III, 9*: „ quarum te cursus aequabiles, aeternique delectabant: nec mehercule injuria. Sunt enim

enim admirabili incredibilique constantia. Sed non omnia, Balbe, quae cursus certos et constantes habent, ea Deo potius tribuenda sunt, quam natura." Poëtica vox *recursus* ap. Boët. I. p. 4. *fort. imp. esse, i. e. ex fortuito impetu initium habere.* Lipsius hic tangi monet Epicureos, haec afferens Manilii I, 491-494:

„Mundum divino numine verti,

Atque ipsum esse Deum: nec forte coisse magistra,

Ut voluit credi, qui primus moenia mundi

Seminibus struxit minimis inque illa resolvit."

Testatur idem Stob. *Ecl. phys. p. 47*: „Ἄλλοι πάντες ἔμλουχοι τὸν κόσμον, προϊὼν διοικούμενον, Διόκλιππος δὲ καὶ Δημόκριτος, Ἐπίκουρος οὐδέτερον τούτων, φύσει δὲ ἀλόγῳ ἐκ τῶν ἀτόμων συνίσταται."

esse, et. Hanc interpunctionem servari. Si tamen nunc mihi integrum foret, maiorem sensum apertiore reddidisse sic interpungendo: „esse: et quae casus mutat, saepe turbari et cito arietare; hanc inoffensam — — ex dispositione lucentium: non esse materiae errantis hunc ordinem: neque," cet. Quam enim rem primum certo siderum discursu demonstravit auctor, eam deinde confirmat comparando ea, quae casus incitat, cum inoffensa mundi velocitate: tum breviter antecedentia repetit his verbis: „non esse materiae errantis hunc ordinem;" denique et alia adjicit, terrae situm, maria, res generatas.

incitat, i. e. movet, agit. Loqui voluit exquisitius.

arietare. Duplicem huius verbi derivationem proposui *Not. crit. ad h. l.* Nunc mihi priorem illam, licet dissentiente Viro eximio Vossio *Etym. V. aries*, probabiliorē efficiunt ea loca, quibus arietare dicitur non res, quae movetur, in stantem impingens, sed duo in motu inter se collidentia, veluti *de Ira* II, 3: „antequam inter se acies arietarent;" quod utique melius cum arietum taurorumve pugna, quam cum arietis bellici usu convenit. Idem pingunt Virgillii versus, quos attulit Amicus meus Doct. Hirschig in *Sen. de Tranq. an. p. 93.*

hanc inoff. cet. Brevius dictum pro *hanc velocitatem, cum inoffensa procedat, evidenter aeternae legis imperio procedere.* In-

credibili velocitate veteres mundum ferri arbitrabantur. Vid. *de Benef.* VI, 22. *Epist.* CX, 8. Cic. *Somn. Scip.* 3. de stellis: „ quae sidera et stellas vocatis, quae globosae et rotundae, divinis animatae mentibus, circulos suos orbisque conficiunt celeritate mirabili.”

inoffensam. Sic *Herc. fur.* 928:

„ astra inoffensos agant

Aeterna cursus.”

Et horum iocorum comparatio suasit, ut in illis, quae supra (p. 4) attuli e *Nat. Quaest.* II. ubi Schottus et Lipsius *inconcussus*, Ruhkopffius *inconfusus* edidit, legere mallet *inoffensus*, quae lectio non destituitur auctoritate codicum; habet enim *Oppopaei ms.* „ inoffensus exeat.”

aet. leg. imp. Nisi Lipsium (*Physiol. Stoic.* p. 29.) memoria fefellerit, ipsissimis verbis usus est Cicero fatum intelligens, de quo Sen. etiam infra V, 4: „ omnia certa et in aeternum dicta lege decurrere.”

gestantem. Quaerit Lipsius, „ Quomodo cursus aut velocitas illa res gestat?” et respondet: „ puto quia includit.” Et hoc meo quidem sensu bene; sed nollem adjecisset: „ et siderum coelorumque motu fata dispensantur.” Neque enim hac de re nunc videtur Seneca cogitasse, sed *velocitatem* posuisse pro *mundum velocissime motum*: includit autem sive gestat mundus omnia. Simili figura *Prop.* I, 17. vs. 11:

„ An poteris siccis mea fata reponere ocellis?”

mea fata pro me fato oppressum, mortuum.

ea disp. lucentium. Haec Gronovius *ad l. III. de Ira c. 6.* S. 18 comparat cum illis, quae ibi leguntur: „ pars superior mundi et ordinatior,” Item cum *Epist.* c. II, 22: „ ubi disposita tot numina in actus suos excubant.” Similiter *Consol. ad Marc.* XXVI, 6: „ quidquid nunc ex disposito lucet.” Senecae placuisse praepositionem *ex*, observavit *Doct. Hirschig l. l. p. 94.*

non esse — ordinem, i. e. *materia si erraret ac temere vagaretur, non hunc ordinem in rerum natura conspicuum fore.* Sic Cic. *de Nat. D.* II, 1: „ neque enim flumine conturbor inanium verborum,” i. e. *si verba inania sint.*

neque — pendere. Sensus est; *neque temere colisse, quae tanta arte pendeant: sed orandi studio structuram invertit. Tanta arte i. e. tam apta ratione, consilium auctoris et solertiam testante, — pendere* referendum videtur ad aequilibrium, quo coelum, tellus ac maria suspensa teneantur; de quo Cic. *Tusc.* V, 24: „an de terra, et quibus librata ponderibus, quibus cavernis maria sustineantur.” *Manilius* I, 194—196:

„Nec vero tibi natura admiranda videri ..

Pendentis terrae debet, cum pendeat ipse ..

Mundus, et in nullo ponat vestigia fundo.”

Plin. *H. N.* II, 5: „terram pendentem, librantem, per quae pendeat.” Videtur autem in ultima periodi parte Seneca, ubi de seminibus agit, illius verbi oblitus ita scripsisse, quasi *constitata esse* vel simile quid antecessisset.

ut terrarum — spectet. Apollinem aperientem facit *Stat. Theb.* VI, 363. sqq.

„imane tellus, ..

An media, et rursus mundo succincta labenti.”

Stoicis hanc placuisse sententiam docet Cic. *de Nat. D.* II, 361: Principio enim terra sita in media parte mundi, circumfusa undique est hac animabili spirabilique natura, cui nomen est aer.” *Ib.* 39: „Ac principio terra universa cernatur, locata in media mundi sede, solida et globosa, et undique ipsa in sese nutibus suis conglobata.” Vid. etiam *Doct. Martini de Corn.* p. 70. Veterum opiniones de telluris situ peculiari disputatione persecutus est *Doct. Low.*

sedeat immotum. *Amic.* Suringarius eandem dictionem inveniri monuit in *Virg. Aen.* IV, 15:

„Si mihi non animo fixum immotumque sederet.”

vallibus, Vid. *Not. crit. ad h. l.*

mollant terras. *Ruhk.* intelligit de oceano suam aquam cum continente atque insulis communicante, iisque sic fertilitatem afferente. Sed non videtur cogitasse *Vir Clar.* egregie ceteroquin de Seneca meritis, aquam marinam nullis cum terrae partibus communicari, nisi cum litoribus, quae quidem alluendo madefacta *molliri* dici possunt (ut *Nilo molliti agri* ap. Cic. *de Nat. D.* II, 52),

fer-

fertilia vero si redderentur, nunquam profecto veteribus adeo trita locutio fuisset; qua inutiliter laborantem *arare litora* dicebant. Data occasione paucis attingamus locum ex eodem *l. de Nat. D. c. 39*: „Ipsam autem mare sic terram appetens litoribus alludit, ut una ex duabus naturis confata videatur.” Ita Davisius. Ernestius pro *alludit*, in *lms.*, forte legi testatur *cludit*, idque edidit, magis tamen sibi placere *cludit*. Verum ut mare cludit, ambit litora, litora terram, ita vix credo dici posse *mare litoribus cludere terram*. Unice vera mihi videtur lectio *alludit*, etiamque refinxisse librarum ad locum similem *Top. 7*: „quid esset litus, ita definire: *qua fluctus etuderet*.” Utraque dictio translata ad undae venientis, arenam lambentis ac statim recedentis similitudine cum ludentis specie. Vids. *Interpr. ad Min. Fel. p. 21.*

nec ullam — sentiant. Simillime *Nat. Q. III, 4*. „Miramur, quod accessionem fluminum maria non sentiant. Acque mirandum est, quod detrimenta exeuntium terra non sentit.” Utramque qua causa fiat, e quorundam iudicio exponit. *c. 39*. „Quidam iudicant, terram, quidquid aquarum emisit, rursus accipere, et ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, non in auum vertunt, sed protinus reddunt.” Consentit Plin. *H. N. II, 66*. affatus a Lipsio. Fatali diluvii tempore primum mare fluminum accessus augetur. *Sen. l. l. c. 27. §. 10.*

ex — ingentia. Cicero (*de Nat. D. II, 32*): *Seminis enim vim esse tantam, ut id, quamquam sit perexiguum, tamen, si incidit in concipientem comprehendentemque naturam, nactumque sit materiam, qua ali auferique possit, ita fingat et efficiat in suo quidque genere*. Utitur eodem argumento ad ostendendam Providentiam et Simplicius in Epictetum.” Haec Muretus *ad N. l.* Videmus autem Senecam sanam rationem sequi maluisse, quam Stoicorum nugas, refutatas a Plut. *Adv. Stoic. c. XXXV. p. 253.*

3 *Ne illa quidem cet.* Potest hac adhiberi *Epist. CXVII, 19*, ubi utile dicit esse quaerere: „an et haec, quae fortuita dicantur, certa lege constricta sint, nihilque in hoc mundo repentinum; nec expers ordinis volutetur.”

elisorum. Ita Plin. *H. N. XXXI, 1*: „quae causa fulmina elidit, i. e. efficit e nubibus ignem excutiens. Singulari plane exemplo

fulmen ipsum nubes elidere dicitur ap. Stat. *Theb.* V, 394:
 „ Ut vero elisit nubes Jove tortus ab alto
 Ignis.”
 quem mihi locum indicavit *Am. Suring.*
tumultuosa — *movet*. Fortasse cogitavit Platoniam animi distributio-
 nem, ut esset una pars rationalis, altera *iridumens*, tertia, quam
 appellat *Epist.* XCII, 7: „ animosam, ambiciosam, impotentem,
 positam in affectionibus.” Huc igitur simile quid, suspicor, in re-
 rum natura esse credidit, eamque causam esse turbaram, quas
 maxime locis terrae vicinis excitari scribit etiam *Nat. Q. I. Praef.* 13:
 „ cum interim tantus error mortalia teneat, ut hoc, quo neque
 formosius est quidquam, nec dispositius, nec in proposito constan-
 tius, existiment homines (fortitum et casu volubile, ideoque tu-
 multuosum inter fulmina, nubes, tempestates, et cetera, quibus ter-
 rae ac torris vicina pulsantur.” *Lips. ad h. l.* „ Nam supra
 quies et constantia, et *Pacem summa tenent.*” Pertinent huc quae
 dicit *Epist.* LIX, 17: „ Talis est sapientis animus, qualis mundi
 status super lunam „ Semper illic serenum est.”
sine ratione, i. e. *nullo moderante consilio, casu, temere*. Sic
Cic. de Nat. D. II, 38: „ An cum machinatione quadam mo-
 veri aliquid videmus, ut sphaeram, ut horas, ut alla permulta; non
 dubitamus, quin illa opera sint rationis: cum autem impetum coeli
 admirabili cum celeritate moveri vertique videamus, constantissime
 conficientem vicissitudines anniversarias, cum summa salute et con-
 servatione rerum omnium: dubitamus, quin ea non solum ratione
 fiant, sed etiam excellenti quadam Divinaque ratione?” *Min. F.*
cap. 13 deo anni tempestatibus: „ qui ordo facile turbaretur, nisi
 maxima ratione consisteret.”
ad melius omitti, confirmant etiam illa *de Ira* II, 27. S. 3: „ Non
 enim nos causa mundo sumus, hiemem aestatemque referendi; suas
 ista leges habent, quibus divina excercentur.” Agit hac de re
Steph. Prood. p. 108. sqq.
quas — habent, Nonnullarum ex his causas explicat in *Nat. Quaest.*
 ut terrae motus l. VI.

miraculo, i. e. *admirationi*. Praeter exempla in lexicis obvia le-
 gitur etiam, ut me monuit *Amic. Bergm.* in *Liv. Fragm.* edi-

tis a *Cl. Niebuhrio* *XCI. p. 91:* „ [nocte] tamen insequenti, ipso pervigilante, in eodem loco alla excitata turris, prima luce miraculo hostibus fuit.”

in medietate aquae. Laudant Interpr. Plinii locum *H. N. XXXI, 2:* „ Vaporant et in mari ipso calentes aquae, quae Licinii Crassi fuerunt, mediosque inter fluctus existit aliquid valetudini salutare.”

Qui scriptor haud dubie Nostrum legit. Lipsius item haec affert Philonis Judaei *de Somniis.* „ Εἰσι γὰρ μυρίαὶ πολλαχόθεν πῦραι ὑδαρ ζέον ἐκιδροῦσαι, οὐ κατὰ γῆν, ἀλλὰ καὶ κατὰ θαλάσσειαν. Ἡδὲ γοῦν ἐφάνησαν φλέβες ἀνομβροῦσαι, ἐν μίσοις πελάγεσιν, ἃς ἢ τοσαύτη τῶν ἐν κύκλῳ πελαγῶν ἀνάχυσις ἐξ αἰῶνος ἐπικλύουσα, οὐκ ἴσχυσε σβῆσαι, ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ ποσὸν ἀνεῖναι.” Vide- detur idem prodigium commemorari *de Ben. VI, 20. v. 4.* „ de cavernis maris ignium eruptio.”

spatia. Referrī videtur ad illarum insularum magnitudinem, ut *Nat. Q. VI, 21. §. 1:* „ flatus: qui potest dissipare magna spatia terrarum.” *Hippol. 806:* „ Et vasti spatio vitare corporis.” De re, laudant Interpr. Livium *XXXIX, extr. Plin. H. N. II, 86, 87. Sen. Nat. Q. VI, 21. §. 2.* Addi possunt, quae in eodem *Nat. Q.* opere II, 26, §. 3, 4. auctore Posidonio traduntur, ad quem locum adhibendus est optimi Praeceptoris, Viri *Cl. Bakii Posidonius p. 82,* quodque ibi annotavit *Cl. Wyt.* Similiter in Australi Oceano novam insulam exortam esse refert O. van Kotzebue in libro, qui Belgice redditus inscribitur *Ontdekkingsreis in de Zuidzee, II, 273. sq.* Ab hoc insularum genere diversae videntur illae, de quibus Noster *Nat. Q. III, 25. §. 6-8.*

4 *Jam vero* cet. Transit ad aliud exemplum rei, quae caeca videtur et fortuita, ut et hanc e certa quadam causa repetendam esse doceat. *credat.* Quippe causam ignorat; ut enim est ap. Boët. *Cons. IV. p. 116:*

„ Siquis Arcturi,” cet.

Cujus odarii pars extrema in edit. Glasguensi perperam interpuncta, sic meo judicio legenda est:

„ Heic enim causas cernere promptum est;

Illic latentes: — pectora turbant

Cuncta, quae rara provehit aetas;

Stupetque subitis mobile vulgus.

Cedat inscitiae nubilus error;

Cessent profecto mira videri."

sacca. Absurdæ est editionis Lovan. supra memoratæ lectio *certa*.

Mox duorum Codicum Leidensium lectionem *cum inserim illæ* confirmare videtur locus, quem paulo ante laudavi, *Nat. Q. I. Praef. 13:* „ cum interim tantus error mortalia teneat."

portionibus nempe *certis ac definitis*, ut pro vatis mensium anni-que temporibus modo plus, modo minus aquæ in litora adscendat. *Nat. Q. III, 28. §. 6.* de aestu maris: „ Ad mensuram enim crescit iterumque decrescit."

ad horam ac diem. Lips. *ann. ms.* „ Statis horis diebusque."

subeunt, scil. *in tetram*, quo sensu dicitur aqua subire altitudinem exortus sui ap. Plin. *H. N. XXXI, 3.*

arbitrium ad divinam siderum naturam referendum puto. — Res jam veteribus observata. Cic. *de Div. II, 14:* „ Quid de fretis, aut de marinis aestibus plura dicam? Quorum accessus et recessus lunæ motu gubernantur."

non dubitas — quereris. Eleganter distinguit. Ita Deum agnoscens, per querelam tamen exquirat chorus in *Hippol. 971. sqq.*

„ sed cur idem

Qui tanta regis, sub quo vasti

Pondera mundi librata suos

Ducunt orbis, hominum nimium

Securus abes; non sollicitus

Prodesse bonis, nocuisse malis?"

Sunt in eandem sententiam pulchri Boëttii versus *Cons. I. p. 16.*

„ Omnia certo fine gubernans,

Hominum solos respuls actus

Merito rector cohibere modo;

Nam cur tantas lubrica versat

Fortuna vices? premit insontes

Debita sceleri noxia poena:

At perversi resident celso

Mores solio, sanctaque calcant

Injusta vice colla nocentes."

Jam prisca illa aetate Theognis idem indignatus est vs. 721. sqq.
Brunck.

„Καὶ τῆϋτ' ἀθανάτων βασιλεύ, πῶς ἴσσι δίκαιον;
ἔργων ὅστις ἀνὴρ ἰατὸς ἴσι ἀδίκων,
μήτιν ὑπερβασίην κατήχαν, μήθ' ἔρκον ἀλιτρὸν,
ἄλλα δίκαιος ἴσι, μὴ τὰ δίκαια παθεῖν;
τίς δ' ἂν καὶ βροτὸς ἄλλος, βρῶν πρὸς τοῦτον, ἔπειτα
ἄζοιτ' ἀθανάτους, καὶ τίνα θυμὸν ἔχοι,
ἔπειτ' ἀνὴρ ἀδίκος, καὶ ἀτάσθαλος, ὅτε τι ἀνδρὸς,
ὄστί τι ἀθανάτων μῆνιν ἀλιυάμενος,
ἔβριζαι πλοῦτα πεκορμίζεις· οἱ δὲ δίκαιοι
τρύχονται, χαλεπῆ τιρήμενοι πανίη.“

Et Pompcjus ad Cratippum philosophum „ὁμίμματα καὶ συνδιηγή-
μοσι βράχεια περὶ τῆς προνοίας,“ ut refert in ejus vita Plut. c.
LXXV. p. 155. — Idem argumentum ad probandum, Deos rebus
humanis non consulere, copiose atque ornate explicat ap. Cic. *de*
Nat. D. III, 32–38 Cotta Academicus. E cujus disputatione vi-
demus antiquos Stoicos adversus hanc dubitationem admodum levi-
bus usus esse rationibus. Dicebant enim: „minora Dii negligunt,
non animadvertunt omnia; sed hoc ne reges quidem.“ Quanto
melius, ut multa, sic haecce quaestio tractata est ab ejusdem sec-
tae, qui postea fuere, philosophis Epicteto, Seneca, Antonino, non
calamitates bonorum a Deo negligi, sed cum ipsorum utilitatis,
tum omnium causa immitti docentibus.

5 *adversus* in bonam partem etiam a Cicerone ponitur *de Nat. D.*
I, 2, 41. Non igitur ab Erasmo in *Præfat.* ponendum fuerat in-
ter voces a Seneca „velut in hoc affectatas, ut dissimilis sit Ci-
ceroni.“ Addit Erasmus: „quamquam hoc illi cum Quintiliano
Pliniisque commune.“ De Juniore quidem Plinio contrarium docet
Ruhnk. *Præf. Op. Mur.* (*Opusc.* p. 680): „Plinius Caeci-
lianus, ut hoc utar, et doctrina abundavit, et lingua Latina ad-
huc satis integra scripsit, et, ut ipse fatetur, nihil aliud, quam
Ciceronem imitando effinxit.“ Verum ita duo Viri eruditissimi con-
ciliari possunt, si dicamus alterum, quid Plinius ipse professus sit,
animadvertisse, alterum e dicendi genere, quod in scriptis appa-
ret, de scriptoris voluntate consilioque conjecturam fecisse.

Neque — nocent. Jam Homericus Ille Jupiter hujusmodi ἴπ' ἀθανά-
τοισι μετιύδα"

„ ὦ πόποι, οἷον δὲ νῦ θεοὺς βροτοὶ αἰτιῶνται!

ἰξ ἡμῶν γὰρ φασὶ κακ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ

σφῆσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπέρμορον ἄλγ' ἔχουσιν.”

Quae verba postquam attulit Hierocles *Fragment.* p. 680. (Lon-
dini 1673), ita pergit: „ἴπυτοι γὰρ ὡς ὁ θεὸς οὐδαμῆ οὐδαμῶς
κακῶν αἴτιος ἴστιν, ἐκ πολλῶν νοήσῃ τις· πρὸς δὲ τὸ παρὸν, ἀπο-
χρήσειν ἄν ὁ Πλάτωνες ἐκείνος λόγος· οὐ γὰρ θερμῶς, φρεσὶ, τὸ
ψύχειν, ἀλλὰ τοῦ ἵαντίου, οὐδὲ ψυχροῦ τὸ θερμαίνειν, ἀλλὰ τοῦ
ἵαντίου. οὕτως οὖν οὐδὲ ἀγαθοποιῶν τὸ κακοποιεῖν, ἀλλὰ τοῦναν-
τίον.”

Alia Platonis loca indicavit Cl. van Limburg Brouwer
Disput. Stoic. quid veteres de Providentia docuerint. p. 60.
not. 10. Timaeus quoque Locrus Diis mundi condendi cau-
sam fuisse bonitatem censuit, ut auctor est Plut. *de Fato* p. 58.
Idem in libro *de Stoic. topugn.* p. 94. praeclara quaedam servavit
ex Antipatri Tarsensis opere *de Diis*: „Θεὸν τοίνυν νοοῦ-
μεν ζῶν μακάριον καὶ ἄφθαρτον, καὶ εὐποικτικὸν ἀνθρώπων.”

Ciceronis actate pervulgata fuisse videtur ea sententia; sic enim di-
cit *de Off.* II, 3: „Sed quia Deos nocere non possunt; his ex-
ceptis, homines hominibus obesse plurimum arbitrantur.” Cf.
III, 28. Atque ita pervenimus ad Senecam nostrum, qui multis
locis idem pulcherrime docuit. E quibus unum nunc memorasse suf-
fecerit, *Epist.* XCV, 48, 49: „Quae causa est Diis beneficien-
di? natura. Errat, si quis putat, illos nocere velle; non possunt.
Nec accipere Injuriam queunt, nec facere. Laedere etenim laedi que
conjunctum est. Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos
periculo exemit, nec periculosos quidem fecit.” Plane consentit An-
toninus VI, 1, ubi agit de ratione mundum omnem admini-
strante: „οὐδεμίαν ἐν ἑαυτῇ αἰτίαν ἔχει τοῦ κακοποιεῖν. κακίαν γὰρ
οὐκ ἔχει, οὐδὲ τι κακῶς ποιεῖ, οὐδὲ βλάπτεται τι ὑπ' ἐκείνου.—
Lips. *Phys. Stoic.* p. 23. huc Cleanthis quoque retulit versus nobiles:

„ Εἰ τὸ ἀγαθὸν ἰρωτῆς μ' οἷον ἴσται, ἄκουσ δὲ . . .

Τιταγμῖνον, δίκαιον, ὅσιον, εὐσεβές,” cet.

Servavit eos Clemens Alexandr. *Protrept.* VI. p. 61, *Strom.*
V. p. 715, qui et ipse de Deo intellexit. Verum epitheton εὐσε-

Et cum parum Deo conveniat, credo equidem his versibus potius summum bonum describi, quale cadat in homines; quod Seneca passim appellat *bonam mentem*.

Inter bonos cet. Ita sententia progreditur: *tantum abest, ut bonis viris bonus Deus noccat, ut eos potius amicitia complectatur.* Deum autem illum supremum intelligi, sponte patet. De quo quidem observasse mihi videor, in *Nat. Quaest.* opere, quod postremum Seneca scripsisse creditur, *Deos aut vix aut nunquam commemorari, semper Deum.*

amicitia est. Sic ap. Arr. *Comm. Epict.* II, 16. p. 264. Hercules dicitur neminem amiciorum habuisse Deo. *Ib. c. sq. p. 272.* Epictetus juvenem sibi dari cupit, qui dicat: „Ὅτι ἰμοὶ τὰ μὴν ἄλλα πάντα χαίρω, ἀρκίῃ δ' οἱ ἕξιςται ποτὶ ἀπαρμποδίστως, καὶ ἀλοπῶς διαγαγῶν, καὶ ἀναστῆται τὸν τράχηλον πρὸς τὰ πράγματα ὡς ἰσοῦστρον, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέπειν ὡς φίλον τοῦ Θεοῦ μηδὲ φοβοῦμαι τῶν συμβῆται δυνάμειν.”

conciliante. Verbum eodem usu ex probabili Virorum Doctorum emendatione legitur ap. Cic. *de Leg.* I, 7: „lege quoque conciliati homines cum Diis putandi sumus,” ubi prius legebatur *con-*
sociati.

necessitudo. Majus est, quam amicitia. De necessitudine parentum erga liberos, patronorum erga clientes, proconsulum erga quaestores suos, vel puerili institutione didicimus. Talem necessitudinem et cognationem Socrati cum Diis intercedere dicebat Epictetus ap. Arr. I, 9. p. 57. Praeclarus item locus antecesserat p. 53. sqq. Oportebat, inquit, ingenuos adolescentes, divina sua stirpe cognita, corporis tanquam oneris abjiciendi amore teneri proficiscendique ad Deos cognatos. Ita philosopho non essent ab humilibus cogitationibus abducendi, sed patriae coelestis, quo nimis efferrentur, desiderium intra suos fines revocandum esset.

similitudo. Cic. *de Leg.* I, 8: „Jam vero virtus eadem in homine ac Deo est, neque nullo alio ingenio praeterea. Est autem virtus nihil aliud, quam in se perfecta et ad summum perducta natura. Est igitur homini cum Deo similitudo. Quod cum ita sit, quae tandem esse potest propior certiorve cognatio?”

quoniam quidem. Hanc dictionem exemplo fortasse apud alium scrip-

toŕem carere putabat Steph. *Prooŕ.* p. 262. Soffino tamen familiaris est, in ejusque codd. saepe confusa cum *quandòquidem*, ut monuit Frieseman *Collect. Crit.* p. 121. laudato Salmasio in *Sol. Epist.* 2.

tempore — difert, quippe terminis hujus vitae inclusus, cum Deus et ante fuerit, et immortalis sit. Ita *de Const. sapi.* VIII, 2: „sapiens autem vicinus proximusque Dño consistit, excepta mortalitate, similis Deo,” ubi similem Ciceronis locum aŕaque Senecae affert Lips. Ita quoque *Epist.* LXXIII, 12: „Jupiter quae antecedit virum bonum? diutius bonus est.” Neque tantum sapienti suo tam magnifica Stoici tribuebant, sed etiam illis, quos populariter bonos viros appellabant, siquidem apparet, in hoc libello de posteriori tantum genere sermonem esse. Cf. quae dixi ad I, 1. *bonis viris*. Fontem hujus magniloquentiae Lipsius indicat (*Manud.* p. 172) in eo positum, quod Stoicorum sententia virtus sapientem eademque Deum efficeret. Merito tamen videm ad h. I, „Alta, imo superba, talia Stoici,” uti quoque *Muretus*, „Itaque dicebant, hominem esse mortalem deum, deum vero hominem immortalem. Sed hoc multo, quam par est, audacius ac superbius dictum est.”

discipulus ejus. Lips. „Vera iterum et Christiana.” Eadem est comparatio infra II, 9. IV, 10.

aemulatorque. Tendit enim ad ὁμοίωσιν Θεῶν, quem finem proposuerat Pythagoras. Eandem e Platone sententiam collegit *Cl. Wyt.* *Anim.* in *Plut. de Sera Num. Vind.* p. 28, 29. Plutarchus ipse praecclare p. 15: „ὁ γὰρ ἴστιν ὁ, τὴν μίξιν ἀνθρώπου ἀπολαύειν Θεοῦ πίκουσι, ἢ τὸ μίμῃσι καὶ διώξιν τῶν ἑαυτοῦ καλῶν καὶ ἀγαθῶν εἰς ἀρίστην καθίστασθαι.” Memorat item *Ep.* LIX, 18: „Deos Deorumque aemulos.”

vera prog. i. e. qui vere dici possent Dei progentes. uti de Diogene legimus ap. *Astr.* VI, 1. p. 871: „τοὺς γὰρ ἀλλοθενεῖς κερύβειους τοὺς Θεοὺς, καὶ τὴν πᾶσι παρὶθ' αὐδίστου ἐν ἑκατέλειπν.” Dupliciter autem haec de re scripserunt, ut alii philosophi bonis solum, alii cunctis hominibus Deum patrem assignarent. Horum fuit *Sthenidas*, memoratus a *Cl. Brouwer* *l. l.* p. 34, qui Deum idcirco Deorum hominumque patrem habitum esse judicabat,

quod

quod lenis esset in omnia sibi subjecta, quod licet neglectus nunquam ea negligeret, neque creasse contentus, alior, pulchrarum rerum omnium magister et legislator omnibus similiter existisset.

Pertinet eodem egregius ille locus Arriani I, 3, p. 19, 20:

„Εἰ τις τῷ δόγματι τούτῳ συμπαθεῖσαι, κατ' ἄξίαν δύναίτο, ὅτι γίνεσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πάντῃ προηγουμένως, καὶ ὁ Θεὸς πατὴρ ἴστί τῶν τ' ἀνθρώπων καὶ τῶν θεῶν· εἴμα ἔστι οὐδὲν ἀγνὸς οὐδὲ ταπεινὸν ἰβυμνήσεται πρὸς ἑαυτοῦ. Ἄλλ' αἰ μὲν Καίσαρ εἰσποιησάσαι, οὐδέ τις σου τὸν ὄφρὸν βαστάσαι· αἰ δὲ γὰρ ὅτι τοῦ Διὸς υἱὸς εἶ, οὐκ ἰπαρθῆσθαι;”

Tum Epicteti admonitio, servos etiam, quippe communi divina stirpe prognatos, fratrum loco a nobis haberi oportere. Sic igitur, ut refert Arr. *ib.* 13, p. 79, 80, alicui de servis conquirenti respondit: „Ἀνδράποδοι, οὐκ ἀπέξῃ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ σαυτοῦ, ὃς ἔχει τὸν Δία πρόγονον, ὡσπερ υἱὸς ἐκ τῶν αὐτῶν σπυρμάτων γέγονε, καὶ τῆς αὐτῆς ἀνωθι καταβολῆς; Ἄλλ' εἰ ἐν τινι τοιαύτῃ χώρᾳ κατατετάχης ὑπεριχούσῃ, εὐθὺς τύραννον καταστήσεις σαυτοῦ; οὐ μίμησθαι τί εἶ, καὶ τίτων ἀρχεῖς; ὅτι συγγενῶν, ὅτι ἀδελφῶν φύσει, ὅτι τοῦ Διὸς ἀπογόνων;”

Et L. III, 24, c. 484, de Deo dicit: „ὡσπερ ἦν ἔξῃσι τὸν κηδόμενον ἡμῶν καὶ πατριῶς προϊστάμενον.”

De simili re disputans Seneca *Epist.* CX, 9: „Quidquid nobis bono futurum erat, Deus et parens noster in proximo posuit.” Contra Hierocles *Comm. in Aug. carm. Pyth.* p. 281: „ἴστί γὰρ ὁ Θεὸς δημιουργὸς μὲν πάντων, τῶν δὲ ἀγαθῶν καὶ πατὴρ.” Quod placitum alias ita proposuere Pythagorei, solum sapientem esse θεοφιλῆ. Hier. *ib.* p. 25.

6 *acceptosque Diis.* Ita Graeci a verbo *δέχομαι* derivaverunt adject. *δευκτός*, quod occurrit *Act. Apost.* X, 35.

escendere. Sic edere me voluisse, licet aberraverit manus, cuique notam crit. insipienti patet. Viris Doctis ibi laudatis addi poterunt alii memorati a Doct. Borgeris *Anim. in Cic. Parad.* p. 36. Hoc loco in edit. Lohan. legitur *conscendit*, itemque in *Senecae Floribus ab Erasmo excerptis.*

volupt. fluere. Facit hujus loci comparatio, ut assentiri nequeam Ernestio, qui in verbis Ciceronis „qua cum liquescimus, fluimusque mollitia,” *Tusc.* II, 22, illud *mollitia* abesse malit. Neque enim pron. *qua* ad *moll.* sed potius ad antecedens *opinio* referendum videtur.

vernularum. Lips. „ Quorum procacitas propria, atque etiam dicacitas. Inde *vernae procaces* Horatio; *vernaculorum dicta* Martiali; *vernilla dicta* et *vernillitas* Senecae aliisque. At illud Martialis appositum:

Urbanus tibi Caecili, videris,

Non es, crede mihi; quid ergo? verna es.”

Haec Lipsius. In *Gruteri et Jureli notis* monetur, de vernis multa dedisse Douzam *Praecidam. ad Arbitram*. Multa quoque Gatak. *ad M.* 1, 26. Mancipiorum *audacia* memoratur etiam de *Const. sap.* XI, 3.

tristiore, pro *severiori*, exquisitius.

liquet. Amatum Senecae verbum: legitur etiam *c. sq. §. 8.*

in del. non habet, i. e. *ei non permittit in otio vivere atque in voluptatibus*. Eodem sensu Plautus *Menacchm.* 2, 10. virum uxori dicentem facit: „Nimium ego te habui delicatam.” Hac voce *deliciae* Seneca pulcherrime utitur *de Ben.* IV, 53 „Neque enim necessitatibus tantummodo nostris provisum est; usque in delicias amamus.” — Quod h. l. de Deo affirmat, idem Lucilio vovet *Epist.* XCVI, 3. „Neque Dii, neque Dae faciant, ut te fortuna in deliciis habeat.” Convenit illud Attali, quod memorat *Epist.* LXVII, 15. De fortuna similiter Boët. II, 301 „dedisti ut opinor, verba fortunae, dum te illa demulcet, dum te, ut delicias suas fovet.”

sibi illum praep. i. e. *laboribus cum et acyumnis coarctat, ut possit aliquando dignus esse Dei convictor*. Sic ait *Epist.* CII, 29: „Quid tibi videbitur Divina lux, cum illam suo loco videris? Hae cogitatio nihil sordidum animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum esse testes ait, illis nos approbari, illis in futurum parari jubet, et aeternitatem proponere.”

C A P U T II.

1 *Quare multa — eveniunt*. Sunt haec adversarii, de Provid. querentis: Eiusmodi quaestiones inveniuntur etiam infra IV, 8. V, 2, 7. VI, 1. *At — potest*. Horum verborum interpretationi, quam in *Not. crit.* exhibui, consentire video Lipsium. Sic enim ille: „Quasi respondeat,

deat, Adversi aliquid fateor: nihil mali; et in eo tu erras." De particula *At* initio periodi posita vid. *Doct. Hirschig l. l. p. 92.* Cum hac sententia conferri potest Socratis dictum, quod memorat Plutarchus, Anytum et Melitum occidere se posse, damno afficere non posse: qui locus ap. Stob. *Ecl. eth. p. 200.* valde corruptus legitur.

Non misc. contr. Atqui bonum et malum contraria: ergo boni viri natura malum nullum admittit. Ita de *Const. Sep. VIII, 1:* „Nihil injustum justitia pati potest, quia non coeunt contraria."

medicamentorum. Lips. „*Medicatum*, quod non est purum; mixtum redolet aspitque. Ita acidæ aquæ, sulphuratæ, ferratæ, tale genus omne, hoc nomine censentur." Vid. *de Ben. IV, 5. Nat. Quæst. III, 20.*

vertis, i. e. immutat, ut ap. Virg. *Aen. I, 741:*

„quæ te, genitor sententia vertit?"

In sanum col. trahit. Priora manet in statu cum, ut in vulgus notum est, a certante desumpta essent, Ruhkopffius hic quoque Senecam cogitasse putat de quatuor aurigarum Circensium factionibus colore distinctis. „Qui quin omnia quamvis adversa adverterint; et ita convertere studuerint, ut suæ factioni (colori) prodessent, quis est, qui dubitet?" Neque ego dubito, neque tamen, pace *Viri Cl.* dixerim, eam rem huc pertinere credo. Potius comparisonem ductam suspicor a pigmento quodam, quod aquæ allive molli materiae inditum suum colorem cum ea communicet. Itaque locum sic intelligo: *quæcumque mala ipsi accidunt, ea vir bonus bona efficit:* quo sensu mox ait: *in bonum vertant.* Ita quoque sumsisse video Lipsium et *Doct. Thieboutium l. l. p. 45.* apte conferentem Arriani locum *III, 20. p. 434. sq.* ubi Epictetus hanc viri boni facultatem comparat cum aurea virga Mercurii, qua quæ tangerentur, aurea fierent. Tractat idem *Enchir. s. 18, 32.* Contra malus omnia corrumpere dicitur *de Ben. V, 12. §. 6,* ubi simili usu *trahendi* verbum occurrit. Utraque de re legatur etiam *Epist. XCVIII, 2, 3.*

nec hoc dico, non sentis illa. Simili forma dixit Arr. *III, 24. p. 490:* „καὶ οὐ τοῦτά φημι, ὅτι οὐκ ἐπιμελητίον." — Hic autem et similia loca Senecam ab inhumanae duritiæ crimine vindicant.

cant, Ita de *Const. sap. X, 3*: „omnes has, quas non miseras animorum, sed molestias dixerim, non vincit, sed ne sentit quidem. Alia sunt, quae sapientem feriunt, etiamsi non pervertunt, ut dolor corporis, et debilitas, aut amicorum liberorumque amissio, et patriae bello flagrantis calamitas. Haec non nego sentire sapientem: nec enim lapidis illi duritiam ferrive asserimus: nulla virtus est, quae non sentias, perpeti.” Comprobant extrema Mureti scholion. ad h. l. „Nam ἀνασθησία vitium potius esset. Notum est, quid Plato dixerit in Diogenem: cum is ostentandae patientiae causa, columnam marmoream nudus media hieme amplecteretur: si sentis, stulte facis: si non sentis, nihil magni facis.” Hoc ipsum inter Stoicos et Megaricos Sellponis sectatores interesse scribit *Ep. IX, 2*: „Noster sapiens vincit quidem incommodum omne, sed sentit: illorum ne sentit quidem.” Quamquam hoc, ut notat Lipsius, alias Pyrrhonis discipulis tribui solet. Ornatius eadem efferuntur *Epist. LXXI, 25*: „Non edueo sapientem ex hominum numero, nec dolores ab illo, sicut ab aliqua rupe nullum sensum admittente, submoveo.” Neque in hoc Seneca nimis a ceteris Stoicis recessisse putandus est, qui non omnes animi commotiones extirpandas iudicarent, sed perturbationes; has autem Zeno, teste Cicerone *Tusc. IV, 21*, ita definiebat, ut perturbatio esset adversa ratione, contra naturam, animi commotio; vel brevius, ut perturbatio esset appetitus vehementior; vehementior autem intelligeretur is, qui procul abesset a naturae constantia. Itaque magis de verbis, quam de rebus dissensisse Peripateticos et Stoicos observat *Cl. Cras Disput. Stoic. de Ethicæ Christi. præceptis p. 25. sq.* Docte locum hunc pertractus est Lips. *Manud. III, 7*. Similem alius Stoici sententiam edidit in *Epicteti fragmentis Uptonus p. 790*: „Ἄλυτοι ἴσθι μὲν τῆν ἀνάθειαν, ὡς τὰ ἄλογα τῶν ζῶων· μὴδὲ τὰ ἄλογα, ὡς οἱ ἄφρονες· ἀλλ' ὡς ἐνάματα τῶν λόγων τῆς λύπης ἔχον παραμύθειαν. quem locum memorat etiam in *Animadv. præclara W ytt. ad Plot. Cons. ad Apoll. p. 102. C—D.*

alioquin — ostenditur. Multum convenit illa modestiae cum torrente comparatio, quam e veteri scriptore *Cl. Palmijus* affert *Salom. n. 30. p. 244.*

quie-

quies placidusque. Sic *de Clem.* II, 5. de sapiente scribit:

„ eandem semper faciem servabit, placidam et inconcussam.”

incurritis. Placuit hoc verbum Senecae, v. c. *Cons. ad Marc.*

V, 4: „ adversi aliquid incurrat oportet.” *ib.* IX, 2: „ Quae multo ante praevisa sunt, languidius incurunt.”

Proprie usurpatum fuisse videtur de fera, velut infra §. 5, *de Ira* I, 3. §. 3:

„ Impetus habent ferae, rabiem, feritatem, incursum.”

Etiam de vento dicitur infra IV, 14.

atillitur, i. e. insurgis, majorem animum adversis opponit.

2 exercitationes. Laudant Interpr. ad h. l. verba Simplicii in

Epictetum, dicendis adversas res esse vel *κατὰ φύσιν* *ἀρτίαι* vel

ὀφθαλμῶν ὑποκρίσεις.

quis autem cet. Sententiae nexus hic est: vir fortis adversa exerci-

tionibus patitur; atqui exercitatio sive labor erecti animi viro acceptus

est: ergo et adversa ei placent.

vir modo. Ita Cic. *Tusc.* II, 22: „ Marius, rusticus vir, sed

plane vir.” Erudite, ut solet, hanc dictionem illustrat Gatak.

ad Anton. IV, 3.

erectus ad hon. Lips. *ann. ms.* „ qui animum tollit ad altiora.”

Eodem fere sensu nudum ponitur *erectus.* Cic. *pro r. Deiot.* 13:

„ magno animo et erecto est.”

justi. Bifariam intelligi potest. Lips. *ann. ms.* „ legitimi laboris.”

quo sensu dicitur *justum bellum.* Sed sequens athletarum compa-

ratio suadere videtur, ut positum existimemus pro *virtute magni, qui*

viros omnes requirit. Hoc sensu nonnunquam additum invenitur

cruxis, ut rap. Hirt. *bello Alexandr.* 44: „ quamquam magnitudi-

nem non satis justa ad praellandum.” Utra verior interpretatio

erit, equidem non decerno.

com portulo, i. e. sustinens periculum abundam.

industrioso. Quod in *Not. critic.* negavi vocem hanc in Lexicis ullo

exemplo firmari, de eo sic ad me scripsit Amic. Bergmannus:

„ Valeor ne a Lexicographis in judicium voceris. In Fabri *Thes.*

Senecae loco additur Valer. Max. III, 4, 2: *industriosum pro*

signum inioso reddidit. Lubens igitur dicta revoco, simul illud ad-

dens, orationis numero, quem non tam studio quaesivisse Seneca

videtur, quam rerum magnitudine abreptus in eum incidisse,

numero igitur magis convenire videri lectionem *industrioso*. Hæc tamen etiam Ed. Lov. *industrio*.
Athletas cet. Similiter Epict. ap. Arr. I, 29, p. 157: „Καὶ οἱ ἀθληταὶ τοῖς κόφοις παύσεισι δουραστοῦσιν.”
 se deest Editioni Lov. sed fortasse tribuendum operarum vitio, *objiciuntur* a lanista, ipsi petentes. Ceterum locus de athleticis pertinere videtur usque ad *ostendit*.
 3 *val. polleatque*. Solennem Romæ veteris formulam imitatur. Ita Fabius ap. Liv. VIII, 33: „judicem fero, qui certe unus plus, quam tua dictatura, potest polleatque.”
scias licet. Notanda phrasis. Occurrit etiam *de Ben.* II, 23. §. 1. *Scilicet* nonnunquam eandem habet vim, ut in locis quibusdam et Nostri et Ciceronis animadvertit Gron. *Obsery.* III, 9.
dura. Lips. *ann. ms.* „et agere et pati fortia, Romanum opus.”
 Locus est Livii II, 12.
in bonum vertant, Sic *Herc. fur.* 34:
 „in laudes suas
 Mea vertit odia.”
 Egrege Plut. *de Virt. et vis. in f.* Cum, inquit, philosophiæ dederis operam, non injucunde vives, sed ubique suaviter vivere disces: „ὠφρανεῖ σὶ πλοῦτος, πολλοὺς ὑεργιστοῦντα, καὶ πεινία, πολλὰ μὲν μεριμῶντα καὶ δόξα, τιμῶμετοι, καὶ ἀφοξία, μὲν φθανόμενοι.”
 non quid — *intorest*. Eadem forma dicit *Epist.* LXXI, 23: „non tantum quid, sed quemadmodum videas; refert.” — Convenit Epicteti placitum, ὅτι ἡ οὐσία τοῦ ἀγαθοῦ ἴσται ἐν χρήσι φαντασιῶν. Arr. II, 1, p. 167, ubi vid. Upt. Egregiis quibusdam veterum dictis hanc sententiam illustrat Wytt. *Philom.* II, 185, sq. Ad-dere potuisset Tac. *Ann.* VI, 22: „neque mala vel bona, quæ vulgus putet: multos, qui conflictari adversis videantur, beatos; ac plerosque, quamquam magnas per opes, miserrimos: si illi gravem fortunam constanter tolerant, hi prospera inconsulte utantur.”
 Non vides quanto. Dilecta forma Senecæ. Ita *Nat. Q.* III, 30. §. 1, 2. periodos tres incipit a verbis: „Non vides, ut.”
indulgeant. Vid. *Not. crit.* Significationis hujus exemplis add. *Cons.*

ad Hebr. II, 1. XIV, 3. XVII, 1. et. quae a me notata sunt in *Comment. de L. Coello Ansigastro p. 49. (Annal. Acad. L. B. 1820—1821.)*

studia. Ruhk. *ad Epist.* XXXV: „A nostro hic usus verbi *studere*, idem valentis quod operam navare literis, increbescere coepit.” Qui refellit videtur exemplis a Schellero allatis e Cicerone, *Ad div.* III, 10. IX, 8. Ap. Senecam hoc sensu legitur etiam *Cons. ad Marc.* I, 6. V, 3. *de Tranq.* III, 4, 5. *Ep.* LVI, 11 „Peream, si est tam necessarium, quam videtur silentium in studiis seposito.”

sudorem illis — excutimus. Patribus hoc in laudem veritit Seneca. Discrepare videtur Theophr. *Char.* 15, quippe qui inter ἀναισθησίας exempla refert, quod quis sit, δυνος — τὰ παιδία ἑαυτοῦ παλαιὴν ἀναγκάζων καὶ τροχάζων, εἰς κέπον ἐμβάλλων (ex emendatione manifesta Casauboni pro καὶ εἰς κέπ. ἐμβ.) Sed recte monuit Casaub. „κέπον accipi non lassitudinem, sed fatigationem et incommoda, quae nimiam lassitudinem consequi solent, quae a medicis explicantur.”

fovere in sinu. Duo verba lenissima jungit etiam infra III, 5.

laborare, scil. *eos volunt*, quae paulo durius ommissa videntur.

4 *Patrium* cet. Si forte libellus hic in eorum manus venerit, quibus Sacrae nostrae Literae parum cognitae sint, ob eamque causam parvi aestimentur, animadvertant hi, quantum in magna cum hoc Senecae dicto convenientia, vi tamen et gravitate praecellat ille locus *Epist. ad Hebr.* XII, 5—10: „Καὶ ἐκλίθετε τῆς παρακλήσεως, ἥτις ὑμῖν ὡς υἱοῖς διαλύγεται. Τίς μου, μὴ δλιγῶρει παιδείας Κύριου, μηδὲ ἐκλύου ὑπὸ Αὐτοῦ ἐλεγχόμενοι. Ὅτι γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει· μαστιγῶν δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδίδωκεται. Εἰ παιδείαν ὑπομένετε, ὡς υἱοῖς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεός· τίς γὰρ ἴστιν υἱός, ὃν οὐ παιδεύει πατήρ; Εἰ δὲ χωρὶς ἴσται παιδείας, ἥς μέτοχοι γέγονασιν πάντες, ἄρα νόθοι ἴσται καὶ οὐχ υἱοί. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν τῆς σαρκὸς ἡμῶν πατέρας εἶχομεν παιδευτάς, καὶ ἐντροπέμεθα· οὐ πολλὰ μᾶλλον ὑποταγόμεθα τῷ Πατρὶ τῶν πνευμάτων, καὶ ζήσομεν; Οἱ μὲν γὰρ πρὸς ὀλίγας ἡμέρας, κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, ἐπαιδεύουσιν, Ὁ δὲ ἐπὶ τὸ συμφέρον. εἰς τὸ μεταλαβεῖν τῆς ἀγιότητος Αὐτοῦ.”

fortiter amat. Lips. *ann. m.* „non tam tenere et molliter quam

matres." Idem in *Edit.* monet hanc dictionem Plinium usurpasse in *Panegyrico*. Ap. Senecam occurrit et *Epist.* 104. §. 2, ubi de uxore dicitur „ ab illa non impetro, ut me fordis amet." — Refertur hoc in Stoicorum placitis a Diog. Laert. VII, 119. „ τὸν Θεὸν ἀγαθὰ εὐτρεῖ," nempe sapientes. In eandem rem Plutarchum, et Sextum Empiricum testes producit *Doct. Werner. Dissert. de Senecae philosophia* p. 65. (*Wratistaviae* 1825). Quanto melius illi Epicuro, qui Deum talem informabat, a quo nemo diligeretur. Cic. *de Nat. D.* I, 43.

per inert. saginata, i. e. quae sine suo labore saginantur. Cum hoc usu particulae *per* quodammodo conveniunt illa *Levii* XXX, 29: „ satini per commodum omnia explorassent," ubi vid. Gron. *motu*. Si per Codd. liceret, mihi quidem magis probaretur antiqua lectio *mole*, quam praefert et *Edit. Loran.* Ad eam vocem *Lips. ann. nrs.* „ pinguedine." — Mox deficiunt, Gr. ἐκλύονται, lassitudini succumbunt.

Non fert. cet. Ita *Cens. ad Helv.* II, 3: „ Fleant itaque diutius et gemant, quorum delicatas mentes enervavit longa felicitas, et ad Ievissimarum injuriarum motus collabantur; at quorum omnes anni per calamitates transierunt, gravissima quoque forti et immobili constantia perferant." In Senecae *ec. P. Syri Sentent.* versus est 526:

„ Patiens in adversis nunquam est felicitas."

Ubi Gruterus et illum locum et alia quaedam annotavit.

rixam. Sic *Epist.* LXVI, 4: „ haec magis laudaverim bona exercitata et fortia, et cum fortuna rixam."

callum per inf. ducit, nimirum homo ille. Similiter intelligi possint nonnulla ex iis locis, quae ad ellipsin pronominis *τις* retulit *Matth. Gramm. Gr.* §. 204, 2, uti quoque locus ibi sub num. 1. allatus, *Herod.* II, 47: „ θυρίν δὲ ἰδὲ τῶν ὑπὸ τῆ Σελήνῃ ποιῶνται ἰσθίαν θυρίν (sc. ἰ θυρίν), τὰν οὐρανόν," cet.

injurias i. e. *damna*, sive quod in duodecim Tabulis dicitur *pau-peries*. Hunc verbi sensum antiquiores ignorabant; nam sunt Plinius, Suetonius, Columella. Credo equidem, hic Senecam Horatii cogitasse versus *Od.* IV, 4. vs. 54. 299.

„ Du-

„ Duris ut illex tonsa bipennibus

Nigrae feraci frondis in Algido

Per damna, per caedis, ab ipso

Ducit opes animumque ferro.”

de genu pugnat. Lipsa. quod ad phrasim comparat *Epist.* XXIX, 5:

„ nescio enim, quid de gradu faciat,” i. e. *extra curram.* Rem

Idem illustrat allata *Ep.* LXVI, 47: „ qui succisis poplitibus

in genua se excepit, nec arma dimisit.” Pertinet autem is locus

ad militiam: idem in lucta fiebat, eaque dicebatur lucta voluntaria,

de qua Bossius ad Nep. *Epan.* c. 2. laudat epistolam

J. F. Gronovii.

6 *fortunam — assignat.* Comparatio petita vel a gladiatore, vel a

militē, quemadmodum ait *Epist.* XVIII, 6: „ Exerceamur ad pa-

lum: ut ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas

familiaris.” Varietas autem observetur, qua fortuna in hoc libro

per comparisonem inducitur. Modo gladiator est, c. §. 19. quam

imaginem copiose cumque ipsius fortunae oratione proponit III, 3;

modo minister, quo Deus homines duriter edicans utitur, IV, 11;

modo dux necessarius, sed sapientibus haud invidis sequendus,

V, 3; modo ventus adversus *ib.* 8; modo rex, VI, 6. — *cum*

qua. Ita in graviori oratione dicere amat Seneca, non *qua cum*;

quod quidem formatum videtur, ut simile esset illis *nobiscum* et

vobiscum, uti de *meum* et *tecum* affirmat Cic. *Orat.* 45.

Ego vero non miror, cet. Praeclarum hunc locum attigit Cl. van

Limburg Brouwer *l. l.* p. 123, ubi Senecae verbis memoratis

addit: „ Jam non ad Deum homo, sed ad hominem Deus respi-

cit. Seneca hoc spectaculum fortasse ex Theophrasti theatro ex-

pressit, de quo supra egimus.” Nempe p. 99. *Vir. Cl.* e Cice-

ronis, quae fertur, *Consolatione* locum excitaverat de sententia

Theophrasti, „ orbem terrarum theatrum quoddam esse mag-

num divina mente repletum: — — — in eo autem medio collocatos

esse homines a Deo, ut cum fortuna, dolore, morbis, egestate

casibusque permultis assidue luctentur: Deum vero ipsum, quan-

tum quisque pugnando valeat, quamque viriliter fortitudine divini-

tus accepta utatur, desuper aspectare.” Brouwerum quidem et

haec Disputatio carum mihi reddidit, et elegantissimum illud de Ho-

mero scriptum. Attamen Vir egregius ignoscat, si paululum hoc loco ab ejus sententia discesserim idque dupliciter. Nam primum injuria carpere videtur Senecae magniloquentiam in eo, quod Deum ad hominem respicientem fecerit. Neque enim id ita fecit, quasi esset homo Deo superior, sed ut boni parentes filiorum vires exercentium spectaculo delectantur, vel, ut apud Virgilium Diana incedente,

Latoniae tacitum pertentant gaudia pectus:

unde nemo efficiat, poetam filia matrem inferiorem fixisse. Tum quae dicit *Vir Cl.* de sententiae fonte Theophrasto, vereor ne festinanti exciderint. Equidem potius opinor *Consolationis* auctorem, id est, si nomen quaeras, Carolum Sigonium, ex hoc Senecae loco profecisse; neque enim in veri Ciceronis fragmentis quidquam de illo theatro legimus, *impetum capiunt.* In ipso *Consolationis ad Helvium* initio: „saepe jam, mater optima, impetum cepi consolandi te, saepe con-
tuhul.”

honestior. Hoc verbum aliquando non ad animum, sed ad genus referri monuit *Cl. Burmannus*, in *Schollis ad Suet. Aug. 46.* allatis et his locis, *Suet. Ner. 12, D. tit. de connubis*, et *Petronii* verbis *honeste loqui*, quae sic interpretatur: „non eodem modo loqui, uti plebs.” Ita etiam hoc loco. Quod antiquitus servorum ac damnatorum proprium fuerat, ut in ludis cum bestis depugarent, id Senecae tempore senatores quoque et equites Romani facitabant: plerumque quidem aere alieno oppressi, saepe tamen etiam, ut Principi gratificarentur. Laudat *Lips. Saturn. II, 3. vs. 67.* locum *Suetonii Ner. 12*, quae verba quocumque modo legamus, id quidem ex his patet, Neronem quosdam fortunae atque existimationis integrae ad pugnandum in ludis exhibuisse. Pertinet huc locus *Tertulliani ad Martyras* allatus *ib. p. 66:* „Quot otiosos adfectatio armorum ad gladium locat? Certe ad feras ipsas adfectatione descendunt, et de morsibus et cicatricibus formosiores sibi videntur.”

6 *Ecce spectaculum cet.* Imitatus est *Min. F. p. 338:* „Quam pulchrum spectaculum Deo, cum Christianus cum dolore congregitur, cum adversum minas, et supplicia et tormenta componitur?

cum

cum strepitum mortis et horrorem carnificis irridens insultat cum libertatem? ceterum quem locum et Lipsius attulit.

respiciat — *Deus*. Ita *Nat. Q. I. Praef. a.* descendam sibi proponit, Deusne totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat.

par. Muretus: „Usitato in gladiatoribus verbo usus est, ut et statim *compositus*.“ Utriusque dictionis exemplum habet locus *Cic. de Opt. gen. Orat. 6.* qui neque Muretum fugit. Est autem hujusmodi: „A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. Aeschines, tanquam *Aesetinus*, sicut ait Lucilius, non *spureus homo*, sed doctus et acutus,

similis tibi *Cum Placidiano componitur, optimi longe*.

similiter *Post homines magis*.

Alia quaedam exempla suppeditavit Amicissimi *Suringarii* diligentia. *Cic. ad Div. II, 8*: „Quid? tu me hoc tibi mandasse existimas, ut mihi gladiatorum compositiones, et vadimonia delata, et Christi compilationem mitteres, et ea, quae nobis, cum Romae sumus, narrare nemo audeat.“ *Ubi Kortius* neque nostri loci fuit, immemor, *Tum Horat. Serm. I, 7. vs. 18—20*:

„Bruto praetore tenente

Ditem Asiam, Rupillae Perii par pugnata, uti non

Compositus melius cum Bitho Barchius.“

Denique *Quintil. II, 17*: „Saepe gladiatores sub eodem magistrato eruditi, inter se componuntur.“ *Ib. 33*: „Si quis casus duos

inter se bonos viros composuerit.“ Graece dicitur *συμβάλλειν*, ali-

quando etiam *βάλλειν*, ut *apud Arr. I, 24. p. 121*: „*καὶ πὸν ὄταν*

ἰμπίον περιλασσει, μίμνησο, ὅτι ἡ θεία σου ὡς ἀλίπτως, τραχὺ

μαστικὸν βίβληται.“ Quamquam ibi *Wolffius* malit *συμβίβληται*.

utique tui, i. e. *tum certe, tum praesertim, si et provocavit*.

Eodem sensu *Nat. Q. VII, 31*: „Tarde magna proveniunt, uti-

que si labor cessat.“ Ubi nollem interrogandi punctum addidisset

Ruhkopfius.

provocavit. Illustrant hanc dictionem ea, quae de se, Sextii librum

legente, scribit *Epist. LXIV, 3*: „In quacunque positione men-

tis sim, cum lego hunc, fatebor tibi, libet omnes casus provocare

libet exclamare: quid cessas fortuna? congregere: paratum vides." Videtur autem his transitus fieri ad Catonis mentionem, de quo *Epist.* XCV, 69: „Altius certe nemo ingredi potuit, quam qui simul contra Caesarem Pompejumque se susulit: et aliis Caesarianas opes, aliis Pompejanas foventibus, utrumque provocavit, ostenditque aliquas esse republicae partes." Cf. *Epist.* CIV, 33.

Non video, cet. In edit. Vincentii Prailli (Paris 1580), quam servat Academia Leidensis, manu sua Casaub. ad h. l. adscripta: „Stulta Senecae opinio, Deo probari *αὐταρκτῶν*." Quae de re postea nobis aptior erit agendi locus.

Jupiter. Hoc nomen retinere Stoici, licet alium atque vulgus, ei sensum tribuentes. *Nat. Q.* II, 45. „Ne hoc quidem crediderunt Etrusci, Jovem, quem in Capitolio et in ceteris aedibus colimus, mittere manu fulmina, sed eundem, quem nos, Jovem intelligunt, custodem rectoremque universi." cet. Bene sententiam eorum explicuit *Cudw. l. 4. p.* 650, ubi post memoratos inferiores Stoicorum deos ita pergit: „Sed hos omnes tamen Deos, si unum illum, quem diximus, excipias, ex uno illo, quem Ζῆς, sive *Jupiter* vocabant, generatos et procreatos esse, praedicabant: quem Jovem, non mentem tantum omnia ratione gignentem, sed etiam totius mundi animam affirmabant esse, qui ex semet ipso cum reliquum mundum, tum Deos istos, quum antea nulli essent, produxerit." *si conv. an. vellit.* Ornate pro quo *convertas animum.*

Catonem. Hunc, de quo praefare *Cic. Tusc.* V, 21: „si modo est ulla virtus, quam dubitationem avunculus tuus, Brute, sustulit," hunc et Seneca maximi faciebat, *de Tranq.* XV, 51: „Cato ille, viva virtutum imago." *de Const. sap.* VII, 1, postquam raro sapientem inveniri perfectum dixerat: „Ceterum ipse M. Cato, a cujus mentione haec disputatio processit, verèone ne supra nostrum exemplar sit." Hinc emendare subit locum Sidonii Apollinaris ex illo *ad Felicem* carmine (IX edit. Sirmondi) quo quid non sit cantaturus, trecentis versibus dicit. Legitur ibi vs. 231. 299.

„ Non quod Corduba praepotens alumis
Facundum cler, hic putes legendum.
Quorum nuus colit hispidum Platona,
Incassumque suum monet Neronem."

Hispidus quid sit, apparet ex ejusdem *Epist.* III, 8, ubi Tyanicum fuisse scribit, inter alabastra censorium, concretum, hispidum, hirsutum, ad quem locum ea vox a Savarone pluribus illustratur. Jam quaero, quid fuerit, quod Platonem *hispidum* appellaret Sidonius, de eo ceterisque philosophis satis honorifice sentiens, ut apparet e *Paneg. ad Anthem. Aug. vs. 156-183?* Legendum puto *Catona*, in quem priscae incultaeque austeritatis virum illud epitheton bene conveniebat, ut sub carminis finem dicit:

„ Sed nec turgida contumeliosè
Lectoris nimium verebor ora,
Si tanquam gravior severiorque,
Nostrae Terpsichores jocum refutans,
Rugato Cato tetricus labello
Narem rhinoceronicam minetur.”

non semel. Bis, primum apud Pharsaliam, iterum prope Thapsacum Africae urbem, quo Pompejanarum partium reliquiae Scipione duce concesserant. De morte Catonis et rebus antegressis copiose Pint. exposuit *Vit. Cat. c. 58. sqq.* quae qui legere semel instituerit, non ille prius librum ponet, quam ad exitum pervenerit egregiae *μάθησι καὶ ἡθροῖσι*, ut Graeci dicunt magistri, mirabiliter instructae narrationis.

stantem — rectum. Praeter Horatii locum in *Not. crit.* significatum, quem et Lipsio memoratum esse video, comparari possunt illa *de Const. sap. II, 3:* „adversus vitia civitatis degenerantis, et pessum sua mole sidentis, stetit solus, et cadentem Rempublicam, quantum modo una retrahi manu poterat, retinuit; donec vel abreptus vel abstractus, comitem se diu sustentatae ruinae dedit: simulque extincta sunt, quae nefas erat dividì. Neque enim Cato post libertatem vixit, nec libertas post Catonem.” Item *Epist. XCV, 71.* admiratur „invictam constantiam viri inter publicas ruinas non labantis.”

6 *Caesarianus — obs.* Laudant Interpr. Hirtium *de b. Afr. 86*, ubi de Caesare: „M. Messala Uticam ante praemisso cum equitatu, ipse eodem iter facere contendit.” Item *c. 88:* „Messala, ut erat imperatum, Uticam pervenit, omnibusque portis custodias ponit.”

latam — faciet. Nimirum ut possit ad ipsum pervenire. Jungit haec etiam Prop. III, 1. vs. 14: „Non datur ad Musas currere laeta via.” Placuit in hac sententia sibi Seneca, mortem homines in libertatem asserere. Sic *Epist.* XII, 30: „patent undique ad libertatem viae multae, breves, faciles.” Item XIII, 14: „Catonis gladium assertorem libertatis extorque, magnam partem detraxeris gloriae.” Serva in *Hippol.* I, 39:

„Fortem facit vicina libertas senem.”

etiam innoxium. Dicit idem disertius *Epist.* XXIV, 7. ubi Catonem se interficientem copiose describit, quem locum, etsi longiorem, ut comparationis esset copia lectoribus, apponere libuit: Catonem narrabis. Quidni ego narrem, ultima illa nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio? duo haec in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterum ut vellet mori, alterum ut posset. Compositis ergo rebus, utcuque componi fractae atque ultimae poterant, id agendum existimavit. ne cui Catonem aut occidere liceret, aut servare contingeret; et stricto gladio, quem usque in illum diem ab omni caede peritum servaverat, nihil, inquit, egisti, fortuna, omnibus conatibus meis obstando; non pro mea adhuc, sed pro patriae libertate pugnavi; nec agebam tanta pertinacia, ut liber, sed ut inter liberos viverem; nunc quoniam deploratae sunt res generis humani, Cato deducatur in tutum! Impressit deinde mortiferum corpori vulnus. Quo obligato a medicis cum minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem, jam non tantum Caesari, sed sibi iratus, nudas in vulnus manus egit, et generosum illum contemptoremque omnis potentiae spiritum non emisit, sed ejecit.” Quod autem instrumentum *gladium* appellat Seneca eique consentiens Florus IV, 2. §. 71, id a *Dione Cassio* XLIII, 11. *ξίφιδιον* et *ἐγχευιδιον* dicitur. Similiter discrepant in Othonis caede Suetonius et Plutarchus. Videtur autem, ut Demosthenes et Hannibal venenum, ita Cato talem casum animo praecipiens, sive gladium sive pugionem in hos usus reservasse. Mirum tamen, eum gladium mox dici, libertatem patriae dare non potuisse: nisi hoc magis de Catonis universe fortitudine, quam de illo ipso telo intelligendum sit.

edit operas. Phrasis occurrit etiam infra V, 1. Livio III, 63.

res-

restituit eam J. Fr. Gron. allatis his locis: Liv. V, 4: „, Annua
 aera habes, annuam operam ede.” Sen. *de Ot. sap.* XXXII, 10,
 Front. I, 9. §. 4. De gladio similiter Oedipus in *Phoen.* 106–108:

„ Ensem parenti trade; sed notum nece

Ensem paterna: tradis? an gnati tenent

Cum regno et illum? faciet, ubicunque est optus.”

Aggredere. Seneca hunc forsitan et aliarum e tragoediis, *Herculis*
 certe *furentis* auctorem esse, mihi quidem admodum probabile fe-
 cit observata quorundam locorum convenientia. Veluti vs. 1281:
 ita dextram ipse suam Hercules alloquitur:

„ Agedum dextra, conare aggredi

Ingens opus, labore bisseño amplius.”

Similem orationis formam videmus etiam in *Thyest.* 192, 270, 283,
 423, *Phoen.* 44. sqq.

diu meditatatum opus, nempe morte res humanas effugendi. Proprium
 hac in re *meditari*. Cic. *de Sen.* 20: „ Sed hoc meditatatum ab
 adolescentia debet esse, mortem ut negligamus: sine qua medita-
 tione, tranquillo esse animo nemo potest.” Hoc de argumento lec-
 tu dignissima Senecae nostri *Epist.* XXVI. Praeclare quoque
 Plut. in libro: *non posse suaviter vivi secundum Epicurum*,
 c. 18: „ Επιτα τῆς ἀληθείας καὶ θίας τοῦ ὄντος οὐδὲς ἐντάθθα
 τῶν ἐρώντων ἐπέπλησεν ἑαυτὸν ἰκανῶς, οἷον δι' ὀμίχλης, ἢ νέφους τοῦ
 σώματος, ὑγρῆ καὶ παραπτομένη τῆ λογισμῶ χρώμενος, ἀλλ' ὄρθιθε
 δίκην ἄνω βλέποντες, ὡς ἐκπτησόμενοι τοῦ σώματος εἰς μέγα τε καὶ
 λαμπρὸν, εὐσταλῆ καὶ ἑλαφρὰν ποιοῦσι τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν θνατῶν,
 τῆ φιλοσοφείῃ μελετῆ χρώμενοι τοῦ ἀποθνήσκειν.” Quae cum scribo,
 Tua, cujus saepe recordor, in mentem redit oratio, *Clar. Bakil*
 qua mihi Josephi Scaligeri *mortem meditantis*, quibus ille
 pro sententia verbis utebatur, imaginem intuendam proponebas.

8 *Jam Petr. et Juba.* Monuit me *Amic. Suring.* similiter dixisse Gar-
 gonium ap. Sen. *Patrem Suasor.* VII. *in f.* „ Juba et Petrejus
 mutuis vulneribus concurrerunt.” Magna dissensione referunt hoc
 historici: nam et in tempore discrepant; siquidem Hirtius, Li-
 vius et Appianus mortuo demum Catone contigisse tradunt:
 et in eo, utrum mutuis vulneribus, an alter sua vel etiam servi
 manu conciderit. Scriptorum loca postquam recensuit Muretus,

haud imprudenter ait: „ Quid in hac varietate facias? quid, nisi ut dormites potius, quam in his, quibus neque melior quisquam, neque sapientior fit, subtiliter conquirendis, otium conteras? ” Si tamen expendere lubet, inspicere Freinshemium *ad Flor.* IV, 2. §. 69.

fati conventio. Lipsius, quem secutus est Ruhk., Pactum inter ipsos super fato. Ita de Ira lib. III. cap. XXVI. *Una res nos facere potest quietos, mutuae facilitatis conventio.* Malim tamen ita interpretari, ut sit *fati conv.* non *de fato*, sed *cum facto conventio*, ἐνωξίς, ut fato appropinquantij tanquam obvii procederent.

acerrimus sui vindex, i. e. fortissimo facto se in libertatem asserens. Frustra conjicere videtur Lips. *suae*. Neque enim Cato salutis suae, sed libertatis assertor fuit.

alienae saluti consulit. Erant enim Uticae nonnulli senatorij ordinis, Uticensibus invisj, ut jam sermones inferrentur de iis asservandis ad leniendam Caesaris iram. Horum igitur fugae magno studio Cato consuluit. Plut. c. 64: „ Πάλαι δ' ἄνθρωπος ἑαυτὸν ἰγνώκως ἀνολεῖν, δεινὸς πότους ἐπίνοι, καὶ φροντίδας καὶ ὠδίνας εἶχεν ὑπὲρ ἄλλων, ὅπως εἰς ἀσφαλὲς καταστήσας ἅπαντας ἀπαλλάξαιτο τοῦ ζῆν. ” Itaque his in curis penultimam vitae noctem atque insequentis diei maximam partem consumpsit.

dum. Aucta orationis gravitate posuisse videtur *dum*, tanquam exquisitius antecedenti *cum*.

sacro pectori. Itidem *Epist.* LXVII, 13: „ Adspice M. Catonem, sacro illi pectori purissimas manus admoventem, et vulnera parum demissa laxantem. ” Rationem, quare sacrum illum haberet, edit in hujus capitis exitu.

illam sanct. — manu educit. Similiter *Epist.* LXX, 16: „ quam ferro non emiserat animam, manu extraxit. ” Utrumque locum Gronovius contulit cum *Phoen.* 165. Eadem de re sic *Epist.* LXXI, 17: „ infelicem Catonem vulnera sua animosius, quam federat, retractantem. ” Locum nostrum ita interpretor: Cato non tam ferro, quam verius ipsa manu mortem sibi conscivit, cum vulnus religatum iterum aperiret. Hoc audacter Seneca dicit *animum manu educere*, audaciusque etiam addit: „ ind. quae s. contem. ”

9. *revocata*. Lips. „ Ut solet in spectaculis. Ubi aliquis populo placuisset, revocabatur, et iterum iterumque audiebatur vel spectabatur. Sic Cicero de Diphilo tragædo: *Millies coactus est dicere. Simile in gladiatoribus vel athleticis.*” Et hoc bene. Quod autem mox pro *parte, parte* conjicit, in eo me non habet assentientem. In *diff. parte* traducta videntur a diversis aciei partibus, quarum aliae magis aliis erant hostium telis expositae.

mors intur. Consuetius dicunt *adire mortem*. Illud verbum similiter fere positum *Herc. fur.* 834: „ Ausus est coecos aditus inire.”

quorum — laudant. Videntur Uticenses intelligi, qui licet in Catone magnum sibi esse praesidium adversus Caesarem existimarent, illius tamen exitum non luctu solum, sed et laudibus prosecuti sunt effusissimis, ut refert Plut. *vit.* 71. p. 212.

C A P U T III.

1 *Sed jam praeced. oratione — non potest esse*. Totius hujus loci nexum ut bene perspiciamus, tenendam est, Senecam supra II, 1—3 demonstrare coepisse; mali nihil bono viro accidere posse, quippe qui adversa omnia exercitationum loco duceret. Verum ab ista demonstratione paululum eum aberrare fecerat et patrum cum Deo comparatio, et voluptas e viri magni cum fortuna coluctantis spectaculo Diis oriunda, Catonis illustrata fortitudine. Nunc ab ea digressionem redit ad propositum; verum sentiens, fortasse disputationem de bono et malo fieri posse spinosorem, eam totam in futurum differt, idque promissum exsolvit cap. VI. Praesenti tempore lite de vocabulo missa, res quatuor ostendere instituit. De qua distributione, liceat adscribere *Doct. Bergmanni* iudicium: „ Mihi videtur Seneca non *quinquepartitam*, sed *quadrupartitam* h. l. divisionem facere: verba autem *persuadebo inde tibi, n. u. b. v. m.* significare conclusionem *inde* (i. e. ex quadruplicis partitionis demonstratione) petendam; ita ut *inde* accipiatur non pro *deinde*, sed pro *ex eo, ex ea re*. Hoc ipsum autem *persuadebo inde tibi, ne unquam boni viri miserearis*, convenit cum argumento totius libri, et perinde valet, ac si scripsisset Seneca:

ne unquam bonos viros a Providentia male habitos queratis; sive *ne dubites de Providentia, cum bonis viris male eveniat.* Cf. Cap. 1. Inlt. Sic omnis de libelli mutilatione suspicio facile evanescit." Ambabus, quod dicitur, manibus hanc amplector Amicissimi Viri sententiam, eaque, quae in *Praef.* leguntur his contraria, pro non scriptis velim Lectores habeant.

oratione. Lips. „Vei ex hoc verbo grandiore dixeris, *Epistolam* hanc non esse, *Librum* esse." Illud enim facile quis ex inscriptione ad Lucillum, et exordio persuadere sibi poterat. Vid. *Praef.* p. 11, 12. Contra videmus *Epistolam* LXXXVIII. in nonnullis Codd. inscribi *Librum de liberalibus studiis.*

quam non sint, quae vid. mala. Similiter Plato *de Rep.* X. p. 518. C. memorat inopiam, morbos aut aliud quid „*τῶν δοναύτων κακῶν.*"

pro ipsis. Advocat hunc locum Rubenius ad stabiliendam emendationem *de Ira* II, 8, ubi *pronos* auctoritate duorum Codd. et Romanae editionis mutari vult in *pro nobis*, addito loco *Epist.* XIII, 14: „fortasse pro me veniet." Addere quoque potuisset *de Clem.* I, 3. §. 3. ubi, quod obiter observo, tuenda videtur antiqua lectio „quem omnes tam supra se esse, quam pro se, sciunt;" siquidem *tam, quam* more nobis inusitato collocantur etiam *de Prov.* III, 5. *Pronos* tamen equidem sanum esse puto, translatum ab iis, qui de monte descendentes, jam cursum continere nequeunt.

dignos — nolint. In eandem sententiam *de Tranq. an.* XV, 6: „si muliebriter et ignave periere, nihil perit."

eadem lege, secundum eundem fatorum ordinem: quippe virtus et res adversae cohaerent, individua sunt, ut ait infra VI, 7.

potest enim — potest esse. In Senecae *ac. P.* Syri haec est *vs.* 408:

„Miser dici bonus vir, esse non potest."

Cato Stoicus ap. Cic. *de Fin.* III, 3: „si enim sapiens aliquis miser esse possit, nae ego istam gloriosam, memorabilemque virtutem non magno aestimandam putem." Idque deinde c. 7. sic demonstrat: „cum ergo hoc sit extremum, congruenter naturae convenienterque vivere; necessario sequitur, omnes sapientes semper feliciter, absolute, fortunate vivere, nulla re impediri, nulla pro-

hiberi, nulla egerè." Seneca e locum imitatus videtur Minuc. F. Oct. p. 338. sq. „ Sic Christianus miser videri potest, non potest inveniri."

2 *efferre*, sepeliendi causa. Significationem hanc, ut indicavit *Ambrosius Suring.* explicuit *Donat. ad Terent. Andr. I, 1. vs. 90. debilitari.* Ruk. intelligit „ de publica poena crudeli, qua quis unum alterumve corporis membrum amitteret." Equidem ejusmodi poenam apud Romanos in usu fuisse non memini. Potius de bello cogitandum, in quo facile pede manuve mutilari poterant.

Si miraris cet. Frequentissime veteres hanc adhibere comparationem. In locis plurimis a Gatakero congestis *ad Ant. V, 8,* eminent illa *Simplicii* verba, quae Graece *Muretus* attulit: *Εἰ οὖν τὴν τῶν σαρμάτων ἰατρικὴν γυμνάζουσαν καὶ καίουσαν, καὶ κατακτείνουσαν, καὶ μέτρια ἀποκόπτουσαν, καὶ τὰ αὐτὰ τοῖς ἀφιδῶς κολαζομένοις ἀνθρώποις ποιοῦσαν, οὐ κακὸν λίγομεν, ἀλλ' ἀγαθόν, καὶ χάριν καὶ μισθὸν τελοῦμεν τοῖς ἰατροῦσι, διὰ τὴν τῶν Θεῶν ἰατροίαν οὐκ ἀγαπῶμεν;"* Praeterea pulchre *Demophilus Pythagoreus Similis. p. 20. ed. Holst.* „ *Πατὴρ ἐπιτίμησις ἡδὲ φάρμακόν· πλείων χάρις ἔχει τὸ ἀφιλοῦν τοῦ δάκνοντος.*" *Ad h. l. J. A. Schier* (qui *Demophilum* edidit A. 1754): „ *Idem St. serm. 81: ubi Socrati haec similitudo adscribitur, sed in Melissa c. 125. πατὴρ ὕβρις* legitur, ut *ad h. l. Holsten. observat.*" Ita quoque legitur haec sententia in fragmentis *his*, quae partim *Epicreto*, partem aliis tribuens illius editioni subjecit *Uptonus p. 788.* — Remedii duri loco *Phalarim Agrigentinis* fuisse, Romanis *Caligulam* scribit *Plut. de Sera Num. vind. p. 28.*

legi, i. e. eximi. Graecis hoc sensu dicitur ἐκλίγειν, ut *Teleti* ap. *Stob. p. 246. ed. Gesn.* „ *γελοῖον γὰρ ἔσται, εἰ εἰς τὰς ἴτερον τις ὀφθαλμὸν ἀποβάλλῃ, δέξου, καὶ τὸν ἴτερον προσεκλίξαι* — *κἂν εἴνα ὀδόντα, καὶ τοὺς ἄλλους προσεκλίξαι.*" *Lips. affert Cons. ad Marc. XXII, 1: „ lacerationes medicorum ossa vivis legentium,*" et *de Ben. V, 24. §. 3: „ in acie oculus mihi effossus est, et in capite lecta ossa.*" De re ipsa *Mureto* memoratur *Celsus l. VIII, uti mox de venis extrahendis l. VII. c. 31.*

extrahi venas. Erat haec varicum curatio doloris plenissima: passim in simili argumento memoratur a *Cicerone*, veluti *Tusc. II, 15,*

item a Sen. *Epist.* LXXVIII, 17. Miror igitur Lipsio dictum videri pro sanguinem e venis extrahi. Sentit mecum idem R. u. h. k. o. p. f. i. n. s. quaedam quae laud. — per voluptatem. Potest huc referri dictum et factum Philoxeni, poëtae melici, qui cum in Sicilia laute vivendi copiis afflueret, homines autem videret luxuriae deditos atque a liberalibus studiis alienos, „μὰ τοὺς Θεοὺς,” inquit, „ἐμὴ ψυχὴ τὰ ἀγαθὰ οὐκ ἀπορῶ, ἀλλ' ἐν τούτοις.” Quo dicto agrum quam possidebat portione aliis concessa insulam reliquit. Auctor est Pluz. *de Vitando aere alieno* p. 831, F, unde Cl. Wyt. attulit *Diatr. de Philoxenis* (*Philom.* II, 66).

3 *Demetrii*. Quanti fecerit hunc Seneca, patet e loco, quem et R. u. h. k. attulit, *de Ben.* VII, 1. §. 3: „Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiamsi maximis comparetur:” tum ex eisdem libri c. 8. §. 2: „Paulo ante Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura nostris tulisse temporibus, ut ostenderet, nec illum a nobis corrumpi, nec nos ab illo corripiri posse: virum exactae, licet neget ipse, sapientiae, firmaeque in his, quae propositae, constantiae: eloquentiae vero ejus, quae res fortissimas deceat, non concianatae, nec in verba sollicitae, sed ingenti animo, proet impetus tulit, res suas prosequentis. Huic non dubito, quin Providentiae et talem vitam, et talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum seculo nostro, aut convicium deesset.” Vid. *Epist.* LXII, 2. *Nat. Q.* IV, *Praef.* 7. *Lips. Manud.* p. 45. et ad *Tac. Ann.* XVI, 34. *Doct. Posthumus Dissert. de Crastete* p. 26. 39.

vibrat. Quintiliano X, 1, 60. XII, 9. commemoranti *sententias vibrantes* hic fortasse Senecae locus in animo fuit.

Nihil, inquit, cet. Defuncti difficilius, quousque pertineat oratio Demetrii; mihi tamen commodissime desinere videtur in verbis: „cum homine vinci parato.” — Sententiam uberius exsequitur infra c. IV, ubi et hoc dicit „miserum te iudico, quod nunquam fuisi miser.” Et *Epist.* CXXIV. in ipso fine: „Bonum tunc habebis tuum, cum intelliges infelicissimos esse felices.” Similis est locus Theodoretii *de Provid. Or.* IX. p. 199, ubi delicias et magnificum vitae apparatus prudentibus non felicitatem, sed extremam miseriam videri scribit.

fluxerint. Hunc usum verbi *fluxere* videas exemplis illustratum a Menag. in *Diog. Laërt.* VII, 88.

male — judicaverunt. Hoc quid sit, efficere possumus cum e loco gemino *Epist.* LXXIV, 10: „male de Providentia iudicat: quia multa incommoda iustis viris accidunt:” tum e contrario *bene iudicare*, quod habemus infra IV, 8. Sensus igitur: *illum Dii condemnarunt, laude sua benevolentiaque indignum censuerunt.* — Ceterum idem de Dils affirmat *Epist.* XCV, 50: „aliquando specie boni puniunt,” ubi vid. Ruhk. et *Epist.* CX: „Sed non est, quare cuiquam, quem dignum poena putaveris, optes, ut infestos Deos habeat: habet, inquam, etiamsi videtur eorum cura et favore produci.”

a quo vinc. atiq. fortuna. Eadem utitur metaphora de *Const. sap.* VIII, 2: „nec a fortuna quidem: quae quotiens cum virtute congressa est, nunquam par recessit.” *Ib.* XV, 2: „vincit nos fortuna, nisi tota vincatur.” *Epist.* XCVIII, 14: „Restituamur, ut possimus — fortunae dicere: cum viro tibi negotium est, quaere, quem vincas.” Demoph. *Simil.* p. 20: „Τὸν σπουδαῖον ἄνδρα, καθάπερ παλαστήν ἀγαθόν, οὐδὲ πρὸς τὴν ἀνταγωνιζομένην τύχην τὰ βάρη μεταφέρειν, i. e. tota corporis mole obniti, ut vertit Holst. sive potius corporis pondus in hanc illamve partem inclinare, prouti requiritur ad feriendum adversarium.

ignav. quemque refugit. Suspicio hanc sententiam iis Livii editoribus ob oculos fuisse, qui l. III. c. 54. dederunt: „haud ignavo, inquit, imminet fortuna,” ubi tamen veteres omnes cum scriptis pro *ignavo* praefere *ignaro* testatur Gronov. hanc lectionem firmans locis Senecae *Epist.* LXXVI, 26: „Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: sciebam hoc mihi restare, quidquid factum est, dicit, sciebam:” *Cons. ad Marc.* IX, 2: „Non decipies me, fortuna, nec securum aut negligentem opprimes. Scio quid pares:” et Petronii: „Scio te, Ascylte, ad occidendum me venisse.”

arma subm. Lips. „Ut victi et supplices solent. Est a gladiatoribus, vide nostra *Saturnalia.*”

non potest sust. vultum meum. Ita Scipio in oratione ad milites rebellantes ap. Livium interrogat, an vultum Hannibalis, quem tot

tantique imperatores ferre non potuissent, ipsi sustenturos se existimassent. Ita C. Marci vultum non tulisse fertur ille Gallus, occidendi causa missus. Et Caligula senatorem torsisse vultu suo. *De Ira* III, 19. §. 1. Ad fortunam hoc transfert etiam *Epist.* LXXI, 33: „Alius jam in tantum profecit, ut contra fortunam audeat attollere oculos, sed non pertinaciter: cedunt enim nimio splendore praestricti. Alius in tantum, ut possit cum illa conferre vultum.” Ad quem locum inspiciatur nota R u h k o p f i i.

4 *componi*. Dictionem illustravi supra II, 6.

fort. sibi pares quaerit, i. e. quaerit, cupit, ut fortissimi cum ipsa componantur.

5 *Ignem experitur* cet. Hos viros passim in tali disputatione commemorat, ut *de Tranq. an.* XV, 5. *Epist.* XXIV, 3. *sqq.* LXVII, 9. *sqq.* XCVIII, 12. Multum convenit locus Plutarchi *an visio sit ad infelicitatem sufficiens*, c. 3, ubi Metroclis aliorumque docet exemplis, fortunam non infelices facere.

venenum in Secr. mortem in Catone. Videntur haec majore cum acumine, quam iudicio sibi opponi, nam et in Socrate mortem experta fuerat fortuna. Melius *Epist.* XCVIII, 12, ubi Cato „mortem ferro adactam vicisse dicitur.”

Magnum — invenit. Hunc locum aliaque similia Nasonis, Epicteti, et Pseudo-Ciceronis adduxit Gata k. *ad Ant.* IV, 1. *premit.* Lips. „Quasi manu passa et paula flammam surgentem comprimeret.” Malim equidem *ignes* de carbonibus sive titonibus intelligere.

ipse — poenas? Eundem *Epist.* XXIV laudat, „poenas a se irriti conatus exigentem.” Comparari quoque merentur, quae de Mucio scripsit *Epist.* LXVI, 48, 49.

in sinu — manum. Versus notissimus:

„Foveat in tepido mollis amica sinu.”

Tib. I, 8. vs. 30:

„Ut foveas molli frigida membra sinu.”

6 *bellum — cum div. gerit, i. e. animum obfirmat, ne fiat ἄσπαστος πλούτου, ne paupertatis sublevandae spe ab honestatis via deducatur.*

ad focum — senex vulsit. Quaeritur an Fabricium eum Manio Cud
tio

no confuderit. Quod cum fecisse statuit Lips. *ad Cons. ad Hely.* X, 2: „ Scilicet minus beate vivebat dictator noster, qui Samnitum legatos audit, cum vilissimum cibum in foco ipse manu sua versaret illa, qua jam saepe hostem percusserat,” cet. Illic igitur haec Lipsius: „ Mr Curius: qui tamen Consul modo fuit. Hunc eundem *Fabricium* vocat de *Provid.* Cap. III, praeter alios, quibus constanter est Curius.” Et sane fieri potuit, ut, cum utriusque abstinentia multum celebraretur, eodemque tempore flourissent, in memoriae lapsum Philosophus noster incidere. Aliter tamen hoc de loco sentit Ruhk. „ Quae hic de F. narrat noster, alii de Manio Curio tradunt: neque inde colligas, nostrum nomina virorum illorum coaevalorum confudisse. Non enim ad historiam aliquam respexit noster, sed de tota vivendi ratione Fabricii, ut hominis, antiquos mores secuti, ejusdemque pauperis, retulisse putandus est.” Et in hoc acquiescere possumus; quamquam ob locum allatum e *Cons. ad Hely.* Lipsii sententia magis arridet. Vid. Camersius *ad Flor.* I, 18. §. 22.

triumphalls. Triumphavit Fabricius de Samnitibus: quos cum uterque bello devicerit, hinc quoque facile potuit ἀμάρτημα μνημονικὸν oriri.

longinqui lit. pisces. Ingens Romanae luxuriae instrumentum, Muretus affert hos versus Horatii:

„ Sed non omne mare est generosae fertile testae.
Murice Bajano melior Lucrina peloris;
Ostrea Circaeis, Miseno oriuntur echini;
Pectinibus patulis jactat se molle Tarentum.”

aucupia. Lips. „ Pro avibus ipsis captis: ut *Venatio* pro feris.” Utrumque Ruhk. occurrere monuit ap. Celsum II, 26. In notis Gruteri et Jureti memoratur observatio Langlaei *Ocio Semestr.* VI, 1, qui doceat ap. Liv., *venatio* eodem sensu intelligendum esse de ipsa praeda capta. Enumerat Muretus aves quasdam ejusmodi, ut attagenas Jonicas; phoenicopteros, phasianos, gallinas Numidicas, porphyriones, pavones Samios et similia.

conchyliis i. e. *ostreis.* Solet haec memorare Noster, ubi civium suorum gulam carpit, ut *Epist.* LXXVIII, 22. XCV, 25. CVIII, 15. quae loca collegit Burm. *ad Petron.* p. 562.

ing. pomorum struc. Probabilem hujus moris causam edit Lips. *Poliore.* IV, 1. p. 158: „Ponebantur autem [apri] in grandibus quadratisque lancibus (ex Athenaeo), et pomis, glandibus, aut struce tali fructuum, cingebantur. Quid ut indicarent? captos in silvis esse? an stragem hanc talem dedisse?” Simili ratione numerum squallibus cinxerant in illa Nasidieni coena, quam pingit Hor. *Serm.* II, 8. vs. 42. 59. Quod quidem huc adhibere malui, quam quos Lips. affert ex eadem *Sat.* vs. 16. 599. Ibi epulus potius describi videtur universa mensa prima varietate constanti patina, quarum medium tenebat aper. His memoratis conjecturam illam suam addit in *Seneca* e locum: „Sed tamen cum hic luxum strugum aut delicias narret, quid eo *poma* faciant? Mihi vero placeat rescribi *epularum struc.* Aper in medio, circum patinarum struces, ut Comicum apparet.” Verum hoc si voluisset Auctor, potius credo scripsisset: *strucibus*, ut Comicus ille *Menaechm.* I, 1. vs. 26:

„Tantas struces concinat patinarias.”

Et luxuriae significatio jam epitheto *ingenti* continetur.

primae formae feras. Erant in his, ut notat Lips. quos *Epist.* CX, 11. appellat milliarios apros, i. e. mille librarum. Huc praeterea Mur. refert oryces, onagros, lalisiones, dorcadadas, cervos ejusdemque generis alia.

captas — venantium. Mur. de orycebibus verus affert Martialis XIII, 90:

„Matutinarum non ultima praeda ferarum,

Saevus oryx constat quot mihi morte canum.”

Seneca tamen h. l. venatores intelligere videtur.

? *Rutilius.* Hujus vel e Cicerone satis cognita animi integritas. E recentioribus ejus res attigere *Nob. Lync. de Panast.* p. 52, 53. *Cl. Bakius de Posid.* p. 175.

damnaverunt. „Equites Romani” (verba sunt Lipsii) „conspiratione in eum publicanorum: quos grassari in Asia prohibuerat. Itaque in ipsam amicam Asiam damnatus reddit; cui *obviam omnes civitates legatos miserunt, ut ad se direretur.* Valerius.” *causam — seculis*, i. e. a posteris ut iniqui et injusti accusabuntur. Pulchram imaginem dubium, utrum ex hoc Senecae loco, an suo ingenio depromserit immortalis ille noster Hugo Grotius,

qui

qui modo carcerem elapsus, ubi servatricem uxorem adhuc dura custodia tenebant, ita cecinit:

„Maer ghy Regeerdors 's Lands, wat roem méent ghy te dragen,
Dat ghy befaat een vrouw, en sulken vrouw te plagen?
Daar sullen rechtens sijn, die tuschen u en haer
Recht sullen spreken nu, en noch nae hondert jaer;
Niet vierenwintig, niet eenzigtig verkooren,
Maer hondert duysonden, en hoogh en laagh gebooren;
Die sullen, u ter schand, en haer tot ter verstaen,
Dat ghy ster qualijk hebt, en fy seer wel gedaen.”

aequiore — anellum. Cicero quamquam hujusmodi orationis lumina non sprevit, hac tamen dictione sine dubio abstinuisset. Inest enim aliquid duri, oratum inde, ni fallor, quod verbum *eripi* duplici sensu posuit, altero usitato, altero insolentiore. Quis enim unquam eripi dicit exitum? eripiuntur bona, haec, caris, sed rebus tristibus liberatur potius, exitum. Quamquam in eo ipso quaesivisse videtur acumen quoddam, ut auct. de Rutilio scribit *Epist.* LXXIX, 12: „Non quid non sortis suae gratias egit, et exitum suum complexus est?”

Syllae — negavit. Attulit jam Lips. locum *Epist.* XXIV, 4: „reditum suum Syllae negavit, cui nihil tunc negabatur.”

revocatus — fugit. Vid. *Not. crit.*

Viderint, i. e. istis deliberandi potestatem relinquo; ipse quidem, quid faciam, deservit. Hanc esse vim hujus dictionis, intelligi potest e locis a Gronovio allatis. Ita Graeci dicunt *deporras*, ut *Att.* IV, 6, p. 614.

largum in foro cet. Sylla jure dicitur a Cicero *de Fin.* III, 22, trium fuisse pestiferorum victorum, luxuriae, avaritiae, crudelitatis magister. Crudelitatem exagitat etiam Plut. *Comp. Nic. et Cras-* *si o. s.*

Serv. lacum. Videtur hunc locum imitatus Jul. Firmicus *Martes.* I, 1: „Visne aliquid tibi, quae in Julianis temporibus versamur, de lacu Servilio referam? in quo multorum senatorum capita ad ostentationem inhumanissimi facinoris sectis cervicibus pependerunt.” Quibus verbis memoratis *Doct. Matthiae ad-Cic. pro Rosc. Am.* 32, ita porro, quid sit lacus, explicat:

„ *Lacus* autem vocantur aquarum publicarum ex aquae ductibus receptacula (Vitrur. 8, 7), quales *sternendos lapide* a. u. 870. M. Porcius Cato et L. Valerius Flaccus censores locaverint. Liv. 39, 34. Frontinus de aquaed. 78. summam ejusmodi lacuum colligit ad 591. A solo Agrippa 700 factos memorat Plin. *H. N.* 36, 15.”

spoliarium. In hac antiquitatis parte non convenit Mureto cum Lipsio. Secundum illum spoliarium locus erat, ubi damnati ante supplicium exui solebant, quippe spolia dicerentur ea, quibus induti essent, cum ad supplicium ducerentur. Magis tamen placet sententia Lipsii: „ Sumit ab Amphitheatris et re gladiatoria. Nam ibi *spoliarium*, arenae adnexum, in quo exui gladiatores, ipsi laesi aut caesi trahi eodem solent. Quia igitur ad lacum Servillum aut caesi multi, aut capita ibi exposita; spoliarium id Sullanum vocat. Vide me Saturnal. I. cap. XVIII.”

passim — greges. Florus III, 21. §. 25: „ quis autem illos potest computare, quos in urbe passim, quisquis voluit, occidit?”

senat. capita. Lips. *ann. ms.* „ Senatores XL, Equites MDC.”

Ex Appiano *B. Civ. I. p. 409. ed. Steph.*

multa — trucidata. Pertinere videntur ad nefariam dediticiorum caedem in circo Flaminio, vel secundum alios in villa publica, de quo consulantur *Interpr. ad Flor. III, 21. §. 24*. Detestatur idem *de Clem. I, 12*: „ quis tamen unquam tyrannus tam avidè humanum sanguinem bibit, quam ille, qui septem millia civium Romanorum contrucidari jussit?” *de Benef. X, 16*: „ legiones duas quod crudele est, post victoriam; quod nefas, post fidem, in angulo congestas contrucidavit.” Ceterum et in numero discrimen. Lips. ad locum *de Clem.* „ Valde dissentiunt in numero. Alii ad *quatuor millia* tradunt: ut Florus, ut Dionysius Halicarnasaeus (fidus auctor) fine libri V. Credo et Valerium sic scripsisse: in quo tamen falso *quattuor legiones* legas, libro IX. cap. II. Panegyricus Constantino dictus non abit, qui *deditam exarmatamque legionem* trucidatam scribit. At noster libro *de Benef. V. cap. XVI. legiones duas* dicit, convenienter cum hoc *septem millium* numero, quem et Firmicus firmat lib. I. *septem millia civium in medio sinu urbis, Sullana animadversione ceciderunt*. Livius autem in Epitoma, VIII *millia*; Plutarchus, *sex*: quem

om-

omnino vide, ipsa ista Senecae verbatim poene exprimentem." Ruhkopffio videtur ob hancce convenientiam ex eodem fonte, quo Seneca, Plutarchus hausisse.

post fidem — fidem. Haec ita distinxerim. *Post fidem* interfecti fuissent illi miseri, si nulla evadendi spe superante, Sylla captis ultro concessisset incolunitatem, idque fide data sanxisset. Nunc autem, cum evadere potuissent, ipsique se dediderint, *per fidem* trucidati sunt, siquidem Sylla potestate per fidem unice sibi data scelestissime abusus est.

8 *felix est.* In superioribus quaesierat: „quid ergo? felicior esset, si" cet. Verum hoc in Sylla ne quaerendum quidem existimat tantumque abesse, ut ista felicior esset Rutillo, ut ne *felicis* quidem nomen, quo gloriabatur, in cum conveniret.

desc. ad forum. Hanc phrasin, ut monuit *Amic. Sur.* explicat *Cons. Klerk Dissert. Jur. de Cic. Or. pro Caelio p. 65*, ubi docet Ciceronem *de Or. II, 66.* et *ad Att. I, 13.* dixisse *descendere in forum.* Vid. etiam *Gron. Observ. III, 12.*

gladio subm. Lips. „Non virga lectoris, ut solet, et scripsi in *Electis.* Indicat autem Satellitium habuisse Sullam et milites ante et post comitantes, qui populum submoverent." Fuit hoc igitur et superbiae tyrannicae et metus documentum.

capita sibi — appendi. Parum idonea videtur interpretatio Lipsii: „supra Servilium lacum affigi." Locum sic potius intelligo, Syllam, id quod in Gracchi caede fecerat Oplimius, consularium virorum interfectoribus praemii loco tantum auri pondus tribuisse, quantum esset capitum pondus.

pretium caedis. In singulos duo talenta, ut e Plutarcho notant Interpretes.

per — tabulas publ. numerat? i. e. *in tabulas publicas expensi refert.* Lipsius: „Valerius: quatuor millia (verius fortasse: duo millia, ex aliis) et septingentos dirae proscriptionis edicto jugulatos in tabulas publicas retulit, videlicet ne memoria tam praeclarae rei dilueretur." Locus est IX, 2. ex. 1.

legem Corn. tulit. Lips. „Postea nempe, in Dictatura." Dubitat Ruhk. utra lex intelligenda sit, *de Sicariis*, „an *Majestatis*, in eum, qui majestatem populi Rom. minuisset." Illud unice

placet Lipsio, qui addit ipsum sicariorum caput fulsere, nec auctorem solum caedum, sed etiam exactorem. Verum haec quoque commode videtur intelligi posse; quaecumque enim recenserat, in tolerabilem testabantur populi despectientiam, qualem Sylla non facile solum, sed et vocis insolentia declaravit. „Est enim ausus dicere, hasta posita, cum bona in foro venderet et bonorum virorum, et locupletium, et certe civium, praedam se suam vendere.” Verba sunt Ciceronis *de Off.* II, 8.

Regulum. Itaque nec Seneca fictam credidit historiam Reguli, non magis quam Mucii, Fabricii, ceterorum. Et hic omnium scriptorum Latinorum in ipsa re consensus, licet in supplicii modo varient, validum mihi argumentum videtur, quod haud ita facile Palmerii rationes infringant. — Regulum, ut ait *Epist.* LXXI, 17, nemo, ne ex mollissimis quidem infelicem dicere ausus est: „negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum.”

reclinavit. Hoc verbum, ut indicavit *Amic. Sur.* de corpore posuit et *Cic. in Arateis vs. 417:*

„At Cepheus caput atque humores, palmasque reclinat.”

9 hoc pretio aest. *virt.* Eadem utitur metaphora *Nat. Q.* IV. *praef.* §. 14, 15, ubi dicentem fecit Lucilium: „Periculis meis major, paratus ire in ea, quae minabantur, egi gratias fortunae, quod experiri voluisset, quanti aestimarem fidem. Non debebat mihi parvo res tanto constare.”

Feliciorem. Simile fuit iudicium Ciceronis *de Fin.* II, 20, Regulum tum ipsam, cum vigiliis et fame cruciaretur, feliciorem fuisse, quam potantem in rosa Thorium Lanuvinum. Idem *Parad.* II: „Nec vero ego M. Regulum aerumnosum, nec infelicem, nec miserum unquam putavi. Non enim magnitudo animi ejus excruciabatur a Poenis, non gravitas, non fides, non constantis, non ulla virtus, non denique animus ipse: qui tot virtutum praesidio, tantoque comitatu, cum corpus ejus caperetur, capi certe ipse non potuit.” Quo loco *Doct. Borgers* jure mihi tueri videtur receptam lectionem *caperetur, capi*, sollicitatam a *Cl. Wyttenb.* qui substitui volebat *carperetur, carpi* ob antecedens *excruciabatur*. Sed ad propiora *praesidium* et *comitatu* magis profecto accommodata notio *capiendi*.

Maccenatōm. De eo deque Senecae in eum sententia docte commentatus est Rubk. *ad Epist.* CI, 10. CXIV, 4.

am. anxio. Lips. „ Uxoris, quam amabat, nec fortasse solus. Caesarem Augustum ea suspitione aspergit Dio; quod creditus Gallicanam peregrinationem suscepisse, ut liberius, et procul a vulgo sermonibusque, frueretur Terentia Maecenatis: libro LIV. Itaque non injuria anxius Maecenas; sed et Caesari, ob hanc causam, occulte infestus, quod idem scriptor libro LV. tangit in Maecenatis obitu. Potest tamen [et hoc mihi probabilius] angorem hunc fateor, etiam alio referre, et ad nudum ipsum amorem, qui semper querulus et anxius praesertim ubi non respondetur.” Cecinit hoc Ov. *Her.* I, 12.

„ Res est solliciti plena timoris amor.”

Fuit igitur Maecenas ex altero istorum generum, de quibus *Epist.* LXXIV, 2: „ illum videbis alienae uxoris amore cruciari, illum suo.”

quot repudia. Idem afert *Epist.* CXIV, 7: „ Hunc esse, qui uxorem nullam duxit, cum unam habuerit?”

comatus. Quibusdam perpetua febris est, sicut C. Maecenati. Eidem triennio supremo, nullo horae momento contigit somnus.” Haec *Plin. N. N.* VII, 51; neque tamen ex his verbis efficitur, quod voluit Rubk. febrem illam perpetuam insomniae causam Maecenati fuisse.

equarum. „ eubolis interfluendum,” ut ait *Epist.* c. 5. Hoc de incredibili Romanorum luxu porro afferentur a Rubk. *de Tranq.* c. 1, 5, *Nat. p.* III, 17, ubi et alia quaedam annotavit.

in cruce. Maxime placet explicatio Gronovii, *cruce* et h. l. et *Epist.* XCVIII, positum esse pro ipsa illa machina lignea clavibus innitens horrente, cui Regulum indiderant. E locis ad hanc significationem adstruendam a Gronovio advocatis praesidium plurimum in verbis Julii Baasi ap. M. Sen. *Controx.* L, 3; „ Nilh putabam amplius adjici posse, audaciae istius, quam quod in illa cruce Vestam nominaverat.” Dictum autem Cyneae ap. Plinium frustra videtur allatum, quippe de vera cruce intelligendum.

a patientia. Graeci dicerent: ἀπό τοῦ πάσχαι. Eodem sensu *patientia* legitur intra IV, 12. Tota phrasis *ad c. a. p. r.* hoc

valet; inter patiendum oculos non defixos tenet in ipsis aerumnis; sed animo reputat, quam ob causam patiatur. Ita *de Benef.* I, 13 §. 2: „ad socium honoris sui respexit a dantibus.” Hujus autem cogitationis magnam esse vim ad dolorem leniendum agnoscit etiam Cato ap. Cic. *de Tim.* III, 14: „Etenim si dolores eosdem tolerabilius patiuntur, qui excipiunt eos pro patria, quam qui leviori de causa; opinio facit, non natura, vim doloris aut majorem, aut minorem.”

marcidum. Lysis. ann. ms. „fractum et languentem.”

fel. nim. lab. Hunc morbum uberius describit infra IV, 6-10.

causa patiendi; nempe mollities animi sui, viro indigna, quam cum cogitat, sui ipsum gravissime poeniteat necesse est.

10 *Non usque eo cet.* Amat hanc formam; sic enim in contrariam partem dicit *Nat. q. IV. praef.* 8: „Eo enim jam dementiae venimus, ut qui parce adulatur, pro maligno sit.”

elect. fati data. Ita Lucilio fati electionem proponit *Epist.* XCVI, 3: „Ipse te interroga, si quis potestatem tibi Deus faciat, utrum vellis in macello vivere, an in castris.” Ciceronis fortasse, cujus libros ad philosophiam pertinentes cum laude memorat *Epist.* c. 8. vestigiis institit. Is enim *Tusc.* V, 23; „Quis est omnium, qui modo cum Musis, id est, cum humanitate, et cum doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit, quam illum tyrannum?” *Parad.* I, 3: „jam vel ipsi judicent, utrum se horum alicujus, qui marmoreis tectis, rebores et auro fulgentibus, qui signis, qui tabulis, qui caelato auro et argento, qui Corinthiis operibus abundant, an C. Fabricii, qui nihil eorum habuit, nihil habere voluit, similes esse malint.”

Socratem. Hujus corpus, non ipsum ab Atheniensibus male habitum esse docet *Epict. ap. Arr.* I, 29. p. 153. Morituri tranquillitatem cognoscas etiam ex *Ael. V. H.* I, 16.

medicam. immort. Fortasse cogitavit de Medae medicamine, quo senibus restituebatur juvenus, ut refert *Ovid. Metam.* VII, 160. sqq.

ipsam. Pronomen hujusmodi stilli ornamentis appositum. Sic infra IV, 11: „Praebendi fortunae sumus, ut contra ipsam ab ipsa duremur.”

11 *gemma*, i. e. *poculis gemmeis*. Simili forma dicunt *auro bibere*, ut Sen. *Hippol.* 518. *in rosa potare pro sertis roseis coronatum*. Hoc de gemmarum usu apud Romanos Lipsius aliâ cum Senecae, tum Ciceronis ac Plinii loca congressit ad h. l.

nivem diluit. Vino nivem diluebant, ut frigidius illud fieret. *Epist.* LXXVIII, 22. Qua de re docte commentatus Jos. Laurentius *Polym.* II, 9. p. 105. sq. Fortasse nix ideo dicitur auro suspensa, quia poculo gemmeo intrinsecus obducta esset lamina aurea.

remedientur. Verbi vis haec esse videtur: *eadem mensura reddent*. Itaque vide, ne minus recte Mur. *ad h. l.* illud substituat apud Hieronymum *adv. Jovinianum* l. II. ubi vulgo legitur: „Multi impatientiam gulae vomitu remedianur, et quod turpiter ingesserunt, turpius egerunt.”

bilem suam regustantes, i. e. *cibum, quem jam semel gustarunt, in bilem conversum iterum gustantes*. Similiter e vino immodice sumto bilis efficitur. *Nat. Q.* IV, 13. §. 5: „ubi ebrietas continua visceribus insedit, et praecordia bile, in quam vertitur, torret.”

Catonem. Fusior hujus viri malorum enumeratio constantiaeque laus habetur *Epist.* CIV, 29. sqq.

rerum natura. Lipsii et Ruhkopffii sententia, Deum intelligi, vel inde probabilis, quod simile quid Deo tribuitur supra II, 5. Hoc Stoaë placitum explicuit *Doct. Mart. Disp. de Corn.* p. 59. 60: Locum *de Ben.* IV, 7. Lips. quoque *ann. ms.* memorat ubi plura dederunt *Interpr.* Haud minoris ponderis esse videntur illa *c. sq.* §. 2: „Ergo nihil agis, ingratisse mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturae, quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura; sed idem est utrumque, nec distat officio. Si quid a Seneca accepisses, Annaeo te diceres debere;” cet. Simili sensu ab *Auton.* II, 11. dicitur „ἢ τῶν ἄλων φύσις.”

12 *Inimicitiae* cet. Similis interrogationum cumulus est *de Brev. vit.* XVII, 3, 4.

Pomp. Caes. Alibi solos hos a Catone provocatos esse scribit, ut *Ep.* XIV, 11: „qui aliis Pompejum offendentibus, aliis Caesarem,

simul lacessit duos." De Pompejo vid. Plut. *Cat. min.* c. 45. p. 181. sq. de Caesare c. 58. p. 187. sq.

Vatinius postferatur. Pompejo et Crasso coss. A. U. 699. cum Cato praeturam peteret, cujus auctoritate subnixus validius illorum conamina reprimeret, jamque praerogativa suffragia tulisset, Pompejus tonitru. audiri fingens comitia dimisit. Deinde turpissima largitione factum est, ut Vatinius eligeretur. Rem narrat Plut. *Cat. min.* c. 42. p. 176. sq. *Pomp.* c. 52. p. 124. sq. Qualls autem fuerit iste Vatinius, e Ciceronis oratione cognoscimus, ubi c. 1. dicitur is, „ quem nemo congressu, nemo aditu, nemo suffragio, nemo civitate, nemo lucē dignum putet." A quibus non abluunt illa Senecae *de Const. sap.* XVII, 3: „ Vatinium, hominem natum et ad risum, et ad odium." Idem *Epist.* CXVIII, 4: „ Quanti animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare, et dicere: Nihil mihi tecum, fortuna: non facio mei tibi copiam. Scio apud te Catonē repellī, Vatinius fieri: nihil rogo." Parem oppositionem inducere voluere Viri Docti in Mamertini *Gratiarum act. ad Julianum* c. 19. (*Paneg. vet.* p. 721. ed. Arntz.) quem mihi locum indicavit Amie. Suring. est autem hujusmodi: „ sine dubio intelligitur, eum suffragiis populi magistratum capere, quem plures, id est, quem pejores probarunt. Unde factum est, ut majores nostri viderent Gabinios designatos, et repulsos Catones." Illic igitur Lipsius, Livinejus, Gruterus, Acidalius, Banneus et Cellarius pro *Gabinios* substituendum censent *Vatinius*: unus Jaegerus memoria lapsum putat oratorem, quod et mihi videretur in tanta et nominum et morum similitudine facile fieri potuisse. — Cato autem „ eodem, quo repulsus est die, in comitio pila ludit." *Epist.* CIV, 33: id quod acute dicio locum praebuit *Epist.* LXXI, 11: „ Quo die repulsus est, ludit; qua nocte perituros fuit, legit." Aliter tamen Caesar *de B. civ.* I, 4: „ Catonem veteres inimicitiae Caesaris incitant, et dolor repulsae." *Grave est — interesse?* Potuisset huic quaestioni reponsum peti ex *Epist.* CIV, 29: „ Tota illi aetas aut in armis est exacta civilibus, aut in aetate concipiente jam civile bellum."

solo terrarum orbe. Per amplificationem dicuntur: attamen tabulas geographicas ad Plutarchi narrationem adhibenti facile patet, in-

gens

gens maris ac terrae spatium Catonem militando peragrasse. Primum enim ad Pompejum venit Dyrrhachium; inde Rhodum profectus insulae cives ad illius partes adduxit. Dyrrhachium reversus, mox post cladis Pharsalicae nuntium Corcyram venit, ubi classis erat, neque ibi diu moratus est. Adriatico enim et Mediterraneo mari trajecto Cyrenen appulit, unde per Africae deserta copiis ductis a Juba receptus est, ac tandem Uticae custodiendae praepositus.

infeliciter. Scribit Plut. *Cat. min. c. 51. p. 190*, hoc ipsum Catoni perturbationem quandam ac dubitationem de numine Deorum attulisse, quod videret Pompejum, qui in bellis injustis felicissimus fuisset, nunc cum patriam servare libertatemque defendere vellet, adversa cum fortuna colluctari.

pertinaciter. Suam ipse pertinaciam hac in re Cato laudans inducitur *Epist. XXIV, 7*: „Non pro mea adhuc, sed pro patriae libertate pugnavi: nec agebam tanta pertinacia, ut liber, sed ut inter liberos viverem.”

quid per hoc cons. Amat hanc formam: ita *Cons. ad Hely. II, 2*: „Quid consequar? ut pudeat animum” cer.

ut omnes scient. Hanc rerum adversarum bonis viris immissarum utilitatem in alios redundantem ex professo illustrat infra *c. V.*

C A P U T IV.

Jam exemplis absolutis in re, quam proposuit, adstruenda pergit, pro ipsis bonis viris esse, quod malis afficiantur, idque, ut mihi videtur, duplice demonstrat argumento. Disputatio prior, incitata illa multisque orationis luminibus interstincta, potissimum in eo versatur, quod calamitas virtutis sit occasio, qua demum elucescat, et quanta sit appareat. Desinere videtur haec pars in illis verbis (§. II.) „nunquam virtutis molle documentum est” Sequentia disputationem ordiuntur alteram, pertinentem ad finem capituli, qua hoc agit, *rebus adversis virtutem exerceri eoque ipso corroborari atque augeri.*

plebem, i. e. vulgus hominum, nil magni sentens. Ita „sine nomine plebem.” *Virg. Aen. IX, 343.*

terroresque mortalium. Laudabant veteres Stoici Ulyssem et Herculem,

lem, „ invictos laboribus, contemtores voluptatis, et victores omnium *terrorum*,” ut *de Const. Sap.* II, 1. ex emend. Lipsii legimus pro antiquo *terrarum*: ubi noster locus a Lipsio potuisset in subsidium advocari. Sententiam protulit eandem *Herc. fur.* 435:

„ Virtutis est domare, quae cuncti pavent.”

sub jugum mittere. Boëtius hoc appellat: *fatum superbum sub pedibus dare*, pulchris versibus *Cons.* I, 8.

Semper — partem. Haec peculiariter de viris magnis dici videntur: villum ingeniorum felicitatem perpetuam tangit infra §. 7, VI, 3, 4. *morsu.* Scriptori nostro *morsus* levius quid, quam *dolor*. Sic *Epist.* XCIX, 13: „ Non est dolor iste, sed morsus: tu illum dolorem facis.”

unde scio — virtutis? Nam, ut ait Epict. ap. Arr. I, 24. p. 121: „ *αι περιστάσεις τειν, αι τοις ανδρας δεικνύουσαι,*” ad quem locum Upt. hos affert elegantes Ovidii versus *Trist.* IV, 3. vs. 79, 80:

„ Quae latet, inque bonis cessat non cognita rebus,

Apparet virtus, arguiturque malis.”

2 *Olympia* scil. *certamina*. Per eandem ellipsin Eun. ap. Cic. *de Sen.* 5:

„ Sicut fortis equus, spatio qui saepe supremo

Vicit Olympia, nunc senio confectu^o quiescit.”

coronam. Ruhk. coronam intelligit, qua decorati certaturi in aenam prodirent. Sed ut omittam, hoc in solis certaminibus musicis moris fuisse videri, loci nexus alio ducit. Nempe si unus tantum athleta certaminis nomen daret, quod licet in tanto Graecorum studio nunquam factum sit, fingi tamen potest, illum igitur unum coronam accipere par erat isti certamini propositam. Itaque coronam habebat, victoriam rem recte aestimanti, non habebat, quippe qui neminem vicerat. — Paulo aliter intelligenda comparatio Demophili *Simil.* p. 26: „ *Η τύχη τοις φάλα αγωνοθέται^o πολλάκις γάρ τον μηδιν πράξαντα στεφανοῖ.*” Ubi non agi videtur de athleta nullum adversarium habente, sed de eo, qui male certasset, et nihilominus agonothetae favore praemium acciperet.

cons. pret. adepto. Illa aetate magistratus a Caesare delati minus etiam, quam antiquis temporibus, haberi poterant virtutis indicia.

honore auctus es, i. e. honos sive munus tibi datum est. Alio sensu verba juncta videas in illa, quae Ciceroni tribuitur, *Orat. de Harusp. resp.* 26: „Hi ne honore augeantur, monemur,” id quod in ipso responso sic enuntiatum erat: *ne iis honor augetur.*

diff. casus. Lips. *ann. ms.* „tristior aliqua fortuna.”

una. Rubkopffianam interpretationem dedi in *Not. crit.* Nempe separavit Seneca, quae saepe copulata leguntur, *nullus unus*, ut ap. Cic. *Brut.* 59: „nulla re una magis oratorem commendari, quam verborum splendore et copia.”

fuiſti. *Fueris* legitur in Sen. ac P. Syri *Sent. num.* 416:

„Miserum te iudico, quod nunquam fueris miser.”

Praestare tamen videtur indic. quamquam conjunctivum inde quis defendere possit, quod in verbo *iudico* lateat accus. cum infin. — De sententia cf. Demetrii dictum supra III, 3.

3 *Nemo — potueris.* Vere dicit, „cum dubiae sint vires inexper-
tae,” ut est *de Const. ssp.* III, 5. cf. et *Epist.* XIII, 1.

quod quisque. Cum editiones antiquae, Lipsii, Schotti, *Laya-
niensis* habeant *quid*, cumque in eadem structura paulo ante fue-
rit, *quid potueris*, equidem facile Bergmanno meo assentior,
illud praefereuti. Sic etiam in Sen. ac Syri *Sent. vs.* 617:

„Quid quisque possit, nisi tentato, nesciit.”

Ubi frustra Grut. corrigere videtur *tentando*. Nam et alterum be-
ne dicitur pro *postquam tentaverit*, ut *auspicato*, *consulto* simi-
llaque. — Ceterum cf. loca illic a Grut. allata.

quidam, ut Hercules, haec preces concipiens in *Herc. fur.* 937. 949:

„Si quod etiamnum est: scelus

Latura tellus, properet: et si quod parat

Monstrum, meum sit.”

virtuti — obscurum. Exemplum si quaeris, Achillem cogites in Ly-
comedis aula delitescens. De phrasi, quae legitur et infra V, 7,
vid. *Int. ad Flor.* II, 4. §. 2.

Gaudent — aduersis. Stobaei de Diogene locum, quem post

Lipsium Ruhk. attulit, neque ipse lectoribus invidēbo. Sic igitur legitur p. 341: „ Διογένης περιπεσὼν ἐν τισὶ συμπτώμασι ἔλεγεν ὦ γέ, ὦ τύχη, ὅτι μου ἀρτίως πρόστακας. Ἐν δὲ τοῖς τοιούτοις καιροῖς καὶ τριτίζων ἀποφώνει. Similis est adhortatio Jacobi Apostoli *Epist. I, 2*: „ Πᾶσαν χαρὰν ἠγάσασθε, ἀδελφοί μου, ὅταν περισσοῦς περισσίστητε πεικίλοις.”

non aliter — bellis. Eadem usus est comparatione Boët. *Cens. p. 128*: „ ita vir sapiens moleste ferre non debet, quoties in fortunae certamen adductur, ut virum fortem non decet indignari, quoties increpuit bellicus tumultus.”

Triumphum — perit! Simile quid de Neronis gladiatoribus refert *Epict. ap. Arr. I, 29. p. 157 sq.* qui locus totus dignus est, qui cum hocce comparetur.

Avida est per. virtus. Merito est avida: siquidem verè Pindarus cecinit *Ol. VI, 14. 399.*

„ ἀκίνδυνοι δ' ἄριστοι

οὔτε παρ' ἀνδράσιν, οὔτ' ἐν ναυσὶ καίλας

τίμαις.”

Ad quem locum *Doct. Karsten (Specim. Pind. Traj. ad Rh. 1825)* praeclaros attulit Simonidis versus ex *Anal. Brunck. t. I. p. 123*:

„ οὔτε πάντων βλεφάροις θνατῶν ἴσοπτος,

ὦ μὴ δακτύλιος ἰδρῶς ἰνδοθεν

μόλη, ἵκητ' εἰς ἄκραν ἀνδρείας.”

Praeclara quoque Catonis vox ap. *Lucan. IX, 402. 399.*

„ serpens, sitis, ardor, arenae

Dulcia virtuti: gaudet patientia duris.

Laetius est, quoties magno sibi constat honestum.”

Mil. viri. Cave ne simpliciter *militas* intelligas. Eosdem significat, qui *Sallustio B. Cat. 45.* dicuntur *homines militares*, quam dictionem ita *Cortius* explicat: „ magnum militiae usum habentes, exercitati in rebus bellicis.” Et hanc interpretationem veram esse patet e loco *Livii XXXV, 26*: „ Nihil ea res animum militaris viri, et multos experti casus imminuit.”

mel. casu. Rarioris hujus dictionis patefaciendae causa *Gronovii* notam adscribere profuerit: „ Non capio, magis, si *caussa* re-

scri-

scribamus, inquit Lipsius. Ego sic minus: sed *fluentem meliori casu sanguinem* scio esse ictum non mortiferum, non corpus mutilaturum, nec spem curationis haud aerumnosae adimentem: qui magis honori sit, quam damno aut dolori. Unde Galli appellant *un coup d'honneur*. Epist. 9. *Detrahit amicitiae majestatem suam, qui illam parat ad bonos casus.* Ubi perperam Muretus recidit *ad bonos*, Opsopoeus commutavit in *novos*."

Idem licet — saucius redit. Similiter Epist. LXVI, 47: „Aequè fortis esse potest, qui pro vallo securus excubuit, nullis hostibus castra tentantibus: et qui succisis poplitibus in genua se excepit, nec arma dimisit. Macte virtute esto, sanguinolentis et ex acie redeuntibus dicitur.” Est hic unus ex iis locis, quibus nititur opinio proposita. Praef. p. 14. not. 23.

5 *Ipsis, inquam — difficultate.* Prisca gravitate rem eandem civis noster docuit, multis ipse periculis et laboribus exercitatus. Grotium dico, cujus haec sunt verba in *Dedic. libri de Antiquit. reip. Bat.* „Bis successus adfuit, ad stuporem usque humani generis, auctaque cum bello fama et opes, ut ferme quos magnae claritati Deus destinat, eos per labores et pericula praetentat.”

quos — cupit. Simile quid habuimus supra II, 5:

ad quam rem. Nimirum ut bonis viris materia praeberi possit aliquid animose fortiterque faciendi. Paulo ante in eandem fere sententiam dixerat: „Opus est enim ad notitiam sui experimento.”

Gubernat — intellig. Verbum *intelligere* eodem sensu ponitur de *Tranq. an.* VII, 3: „Utraque enim turba opus erat, ut Cato posset intelligi.” Ad quem locum vid. *Doct. Hirschig p. 133.* Cum sententia cf. *Cons. ad Marc.* V, 4: „Simul cogita, non esse inagnum, se rebus prosperis fortem gerere, ubi secundo cursu vita procedit: nec gubernatoris quidem artem tranquillum mare et obsequens ventus ostendit: adversi aliquid incurrat oportet, quod animum probet.” Ubi similis quaedam Rubk. affert Sotionis, ejusdem fortasse, quem Seneca praepceptorem habuit. Ceterum et hoc et alias libelli nostri partes feliciter imitatus est Erasmus *Dedic. Op. Hieronymi ad Leonem X*: „Neque vero mediocriter illustravit laudum tuarum decus illa Fortunae saevientis iniquitas, quae

quae sane Superum consilio videtur incidisse, quo nimirum animi tui genuina virtus, velut aurum igni exploratum, spectatior mortalibus evaderet. Egregium nempe nauclerum adversa tempestus arguit. Insignis sculptor quo duriosem ac minus obsequentem nactus est materiam, hoc majus artis suae miraculum praebet."

paupertatem. His singulis calamitatum generibus propriae consolationes erant a veteribus assignatae. Cic. *Tusc.* III, 34: „Sunt enim certa, quae de paupertate, certa, quae de vita inhonorata et ingloria dici soleant. Separatim certae scholae sunt de exsilio, de interitu patriae" cet.

si div. diff. Sunt fortasse, quos hoc legentes exclamare subeat:

„Turpe est doctori, cum culpa redarguit ipsum."

Siquidem ipse fuit ditissimus. Verum hoc loco Seneca paupertatem bono viro utilem esse judicat, quippe quae animi ostendendi praebet occasionem, non culpam divitias. Has sapienti spernendas et abjiciendas esse nusquam docet: contrarium egregiis rationibus adstruit *de Vita b.* XXI. *sqq.*

inexp. i. e. qui nullis neque fortunae casibus neque invidorum calumniis cedit. Miror hoc Lipsio non satis convenire videri.

sustulisti, i. e. procreasti, ut infra V, 4: „illos vobis sustuli."

Et plerumque quidem hoc verbum, adjuncto *liberos*, ita videtur intelligendum, exceptis tantum his locis, ubi de parentum alterutro recentem prolem tollente diserta mentio fuit.

Audivi te cet. Videtur hic potius acutum quoddam dictum venari, quam certum ipsius Lucillii factum respicere. Similem autem Demosthenis reprehensionem alicubi me legere memini, quod ille, cujus eloquentissima esset ad alios oratio, secum ipse loqui negligeret.

tunc conspex. i. e. tunc oportuerat me te conspiciere. Sic Virg. *Aen.* IV, 678 *sq.*

„eadem me ad fata vocasses:

Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora tulisset."

Similis est vis imperfecti, ut ap. Cic. *pro Sext.* 24: „Quod si meis incommodis laetabantur, urbis tamen periculo commoverentur,"

i. e. commoveri eos oportuerat. Et huc fortasse referri possit locus Sen. *de Ben.* II, II. §. 1: „semel in triumpho ductus essem"

sem" pro *ducendus fuissem, hoc praestitisset*. Item de re praesenti vel futura, veluti *Virg. Buc. X, 42. sq.*

„ Hic gelidi fontes; hic mollia prata, Lycoris;

Hic nemus: hic ipso tecum consumerer aevo."

Calam. virt. occ. est. Legitur in *Sen. ac P. Syri Sent. va. 185:*

„ Et calamitas virtutis est occasio."

ubi *Grut. Ovidii* versus attulit aptissimos:

„ Hectora quis nosset, felix si Troja fuisset?

Publica virtutis per mala facta via est."

Illos — torpescunt. Similia vidimus supra *III, 3. IV, 2.*

tranquillitas. *Lips.* „ Malacia," respiciens *Epist. LXVII, 14:*

„ Hoc loco mihi Demetrius noster occurrit, qui vitam securam et sine ullis fortunae incursionibus mare mortuum vocat. Nihil habere, ad quod exciteris, ad quod te concites, cujus denuntiatione et incursu firmitatem animi tui tentes; sed in otio inconcusso jacere: non est tranquillitas; malacia est." Liceat hic recentioris Poëtae versus afferre, quem ut Germani in poëseos suae statoribus celebrant, ita nobis nostrae laudatorem aequissimum et Hugoni Grotio familiaritate junctum amare fas est. Sic igitur *Opitzius* in carmine, quod inscribitur *Vielgut*, unde protulit *Dact. Kampenius Enchir. Lit. Germ. t. I. p. 39. sq.*

„ Ein Leben das von Noth, von Creutze nicht kann sagen,
Dem alles auf der Welt ergehet nach Behagen,
Ist wie ein todes Meer, das ganz steht unbewegt,
Und niemals an das Land mit seinen Wellen schlägt,
Ein Fechter fordert aus, ein Landsknecht liebt das Kriegen,
Ein weiser Mannes Muth will über Unglück slegen,
Begehrt den Feind zu sehn; er steht, wann alles fällt,
Und schlägen schon vjelleicht auch Stücke von der Welt
Auf seinen Halsz herab; er kann mit grossen Hertzzen
Vernichten Furcht und Trost, zertreten Noth und Schmetzen,
Stirbtat der Sterblichkeit, ist seines Lebens voll,
Und hoffet auf den Tag, an dem er wandren soll."

In quibus sapientem Stoicum effectum diceres, nisi fundamentum ejus constantiae melius atque firmitus ita pergendo Poëta significaret:

„ Und solches kommt daher, dass diese trübe Hölle,
 Diesz Sündennest, der Leib, an seiner reine Seele
 Die minsten Kräfte hat, der Seele, welcher Glut
 Nach ihrem Himmel steigt, wie sonst ein Feuer thut,
 Das freye Luft bekömmt; die nicht ihr Gut aus Sachen
 Erzwingt, so sterblich sind, und gleichfalls sterblich machen;
 Die alles Gut und Lust nur in sich selber sucht,
 Da Freuden ohne Leid, und Reichthum ohne Flucht
 Beständig wohnen kann: die ihren Heyland kennet;
 Die hertzlich Tag und Nacht für seiner Liebe brennet,
 Mit ihm sich gantz vergnügt, und jetzt schon zu voran,
 Woraus sie kommen ist, im Himmel wohnen kann.“

7 *incideris. Exquistius dici videtur, quam accideris. Usurpat et infra VI, 4, 5. Ita Cic. de Fin. III, 8: „ nihil mali posse incidere sapienti.“*

Magis — inexpertos. Exemplum hujus rei Plut. habet in Timol. XXVIII. p. 34, scribens horrendos illos imbres et fulmina maxime vexasse τοὺς ἀπίρους. In eandem sententiam supra II, 4: „ Non fert ullum ictum illaesa felicitas.“ Sen. ad P. Syri sent. vs. 251: „ Gravius nocet, quodcunque inexpertum accidit.“

Ubi commode Grut. haecce laudat Eurip. *Hel. 425. sqq.*

„ ὅταν δ' ἄνδρ

πράξῃ κακῶς ὑψηλός, εἰς ἀθλίαν

πίπτει κακίῳ τοῦ πάλαι δυσδαίμονος.“

Multum quoque et cum hoc, et cum aliis Senecae locis conveniunt illa Boëthii *Cons. II. p. 33: „ Adde quod felicissimi cujusque delicatissimus sensus est, et, nisi ad nutum cuncta suppetant, omnis adversitatis insolens, minimis quibusque prosternitur; adeo perexigua sunt, quae fortunatissimis beatitudinis summam detrahunt.“* De peculiari quodam incommodi genere, quod et supra Seneca memoravit, idem affirmat Appul. *p. 305: „ Enimvero bonus et innoxius quisque rudes et imperitas aures ad male audiendum habens, et laudis assuetudine quanto contumellae insolens, multo tanto ex animo laborat, ea sibi Immerito dici, quae ipse possit aliis vere objectare.“*

Ad susp. — sanguinem. Eadem utitur comparatione Sen. Cons. ad Helv.

Helv. III, 1; eadem, sed ornatus *Cic. Tusc.* II, 161 „ Quid exercitatio legionum? quid ille cursus, concursus, clamor? quanti laboris est! ex hoc ille animus in proeliis paratus ad vulnera. Adduc pari animo inexercitatum militem; mulier videbitur” cet. Allo sensu verum est proverbium, *ὅτι ἀπειρὸν γλυκὺς ὁ πόλεμος*, de quo vid. *Erasm. Ad.* p. 295.

pallescit, prae metu. Solebat quidem Cato Censorius dicere, se male rubentes milites quam pallentes, ut refert *Plut. de Aud. poet.* p. 29. D, tribusque aliis locis excitatis illic a *Cl. Wytttenb.*

audaciter. *Priscianus l. XV. c. de Adverbio:* „ *Audax, audaci, audaciter*, sed per syncopen in usu est frequentiori *audaciter*.” Quin hoc adeo frequens fuit, ut ipsi oratores plerumque quidem usurparent: aliquando tamen, sive priscam quandam captantes elegantiam, sive numero servientes dixisse reperiuntur *audaciter*. Neque enim quae exempla e Tullii proferuntur orationibus; ea librariis imputanda dixerim, ut *Vossio (Etym. V.)* visum est ob locum *Quintilliani I, 6. §. 17:* „ Inhaerent quidam molestissima diligentiae perversitate, ut *audaciter* potius dicant quam *audacter*, licet omnes oratores aliud sequantur.” Potuit ita scribere *Quint.* etiamsi paucis quibusdam locis verbum plenum inveniretur. *Plenum* enim *verbum* hoc sensu dicit *Cic. Or. 47*, cujus tota de hoc argumento disputatio inde *a c. 44* lectu est dignissima. Jam ejus aetate fuere, qui nimis morosi analogiam linguae mordicus tenerent, consuetudinem spernerent. *Alt enim l. c.* „ Quid, quod sic loqui, *nosse, judicasse*, vetant; *novisse* jubent, et *judicavisse?* quasi vero nesciamus, in hoc genere et plenum verbum recte dici, et imminutum usitate.” Formae *audaciter* exempla collecta videas a *Gesnero Thes. ling. Lat. tom. I. p. 527*, cujus diligentiam effugisse miror locum *Cic. de Sen. 20:* „ qua tandem spe fretus sibi tam audaciter obsisteret.”

truorem suum spectat. Hujus loci comparatio *Lipsio* causa fuit approbandi veterem lectionem *Epist. XIII, 2:* „ qui vidit sanguinem suum.” *Vulgo* edebatur „ fudit.”

Hos — exercet. Simile quid habuimus *I, 6*. Milites cum recognoscuntur, exerceri solent: hinc eadem fere utrique verbo significatio

molles. Opponitur antecedenti verbo *indurat*. Hos Deus perpetua felicitate laetificari sinit, ut malis venturis eo gravius opprimantur.

portio, i. e. *sortis fato destinata, pars malorum fatalis*, quo sensu *μοῖρα* dici videtur in *Pythag. aur. carm. vs. 17, 18*:

„*Ὅσα το δαιμόνιοι τύχαι βροτοὶ ἄλλοι ἔχουσιν,*

Ὅτι ἂν μοῖραν ἔχης, πράσσει φίσι, μὴδ' ἀγαθάντι.”

Ceterum idem aliis verbis docetur in *Sen. ac P. Syri sent. vs. 114*:

„*Casus quem saepe transit, aliquando invenit.*”

Effati veritatem insigniter comprobavit exemplo suo Polycrates, [ut est ap. *Herod. III, 39. sqq.* Hinc „*In secundis nemo confidat,*” ut ait *Nat. Q. III. Praef. 7.* Quibus quid simillius, quam haec e *Thyeste vs. 613. sqq.*

„*Quem dies vidit veniens superbum,*

Hunc dies vidit fugiens jacentem.

Nemo confidat nimium secundis,

*Nemo desperet mellora lapsis [f. *lapsus*].*

Miscet haec illis prohibetque Clotho

Stare fortunam: rotat omne fatum.

Nemo tam divos habuit faventis,

Crastinum ut possit sibi polliceri,

Res Deus nostras celeri citatas

Turbine versat.”

Pertinent eodem Horatii versus *Carm. II, 10. vs. 13. sqq.*

„*Sperat infestis, metuit secundis*

Alteram sortem bene praeparatum

Pectus.”

Lucani VIII, 22. sq.

„*sed longi poenas Fortuna favoris*

Exigit a misero.”

Claudiani in Ruf. II.

„*Desinat elatis quisquam confidere rebus,*

Instabilesque Deos et lubrica numina discat.”

Hinc jure *Cic. Tusc. II, 14.* laudat illa *Terentii*:

„*Quamobrem, cum secundae res sunt maxime, tum maxime*

Meditari secum oportet, quo pacto adversam aerumnam ferant.

Pericla, damna, peregre rediens semper secum cogitet,

Aut filii peccatum, aut uxoris mortem aut morbum filiae:

Communia esse haec, nequid horum unquam accidat animo novum:

Quidquid praeter spem eveniat, omne id deputare esse in lucro."

8 *similis ign. sob.* Eadem in *capitis* fine dicit non esse mala, nisi male sustinendi:

Digni — pati. Casaub. *ann. ms.* „ Ea voce utitur Lucas Act. V, 41: „ *ὅτι κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι.*” Simili solatio discipulum suum Epictetus hortatur, ut mori, vinciri, torqueri, exterminari discat, eaque omnia pati „ *θαρρουντὰς, πεποιθότας τῷ κακῷ καὶ οὐ ἐν' αὐτῷ, τῷ ἀξίον τῆς χώρας ταύτης κερκῆτι, ἐν ᾧ καταταχθῶς ἐπιθίξεις, τινὰ δύναται λογικὸν ὑγεμονικόν, πρὸς τὰς ἀπροαιρέτους δυνάμεις ἐντοταξάμενον.*”

Fugite delicias. Hinc usque ad verba (§. 10), *cruditate dissident*, habetur digressio. Scilicet *humanae naturae* mentione scriptori nata cogitatio videtur de nimia felicitate *sortis humanae* oblivionem inducente.

enervatam, i. e. *propriam hominum enervatorum*, quo sensu Cic. *Tusc.* II, 6: „ enervatam muliebremque sententiam:” IV, 17: „ mollis et enervata putanda est Peripateticorum ratio et oratio.” Non igitur opus videtur Lipsii correctione *enervantem*.

permad. Huic translatae dictioni scurriliter indulget Plaut. versibus a Mureto Lipsioque allatis, *Mostell.* I, 2. vs. 62. sqq.

„ Continuo pro imbre amor advenit in cor meum.

Is usque in pectus permanavit, permadefecit

Cor meum.”

nisi — admoneat. Similiter *Epist.* LXXII, 6: „ Aliquando extrinsecus, quo admoneatur mortalitatis, interventit.” *Epist.* LVII, 3: „ admonet illam natura mortalitatis suae.” Alexandrum ita vulnus hominem clamavit esse. *Epist.* LIX, 13. Hoc fuit, quod Simonides praecipiebat Pausaniae: „ *μῆμνησο ἄνθρωπος ὢν.*” Aelian. IX, 41.

ebrietate. Commode Lips. haec affert Archytae Pythagorei: „ *οὐ μὲν ἀλλὰ νόσος τε καὶ μίξονας ποιεῖν πέφυκεν ἡ λεγόμενα παρὰ πάντεσσι εὐτυχία, ὥσπερ οἶνος καταμθύσκουσα τοῖς ἀγαθοῖς τὴν διάνοιαν.*”

9 *Quem — stringet.* Similem Vegetii locum affert Schoonh.; *Emblem.* p. 170: „Corpus assuetum tunicae, loricae onus non sustinet; caput apertum linteo, galeam recusat; mollem otio maximum durus exasperat capulus.”

specularia, lapidis specularis (*Marienglas* hodie dici putat Ruhk.) laminae, quae fenestris inserebantur. Inventum aetate Senecae. vid. *Epist.* XC, 25; ubi plura Lips. et Ruhk.

ab affatu. Ed. Lovan. et Schott. a *flatu*, primum, ut videtur, omisso altero *f*, hinc vocula proxime antecedenti deleta, quasi supervacua.

vindicarunt. Quod in *Not. crit.* dixi, me praeferre codicis Fabr. lectionem *vindicaverunt*, id revocatum velim: hic enim Sen. sine dubio scripsit *vindicarunt*, ne fieret ὁμοιόλιυτος cum sequenti *tepuerunt*.

fomenta. Lipsium egregie refellens, eadem opera morem hunc illustrat eximius ille Gronovius ita scribens: „Homines sumus, non Dii. Id adeo in mentem venit hic dicere, quia Lipsius, licet nihil variantibus Pall. cum in uno suo reperiret *segmenta*, cum idem et alter non agnoscerent *subinde mutata*, eo inclinavit, ut satis crederet legi: *cujus pedes inter segmenta caluerunt*. Oblitus illius de vita beata, c. 11: *Mollibus lenibusque fomentis totum lacessitur eorum corpus*. Oblitus imprimis eorum, quae scripsit ad *Epist.* 66, ubi refert ex Athenaei lib. 6. de deliciis et mollitie Paphii cujusdam adolescentis verba Clearchi: *Jacebat quidem ille in lectulo: sed ad pedes lecti sedebat quispiam, qui ejus pedes genibus suis impositos tenui panniculo confoveret.*

temperavit, i. e. *temperatas reddidit*. Morem optime cognoscas ex hac annot. Lipsii: „Seneca *epist.* XC inter ea, quae sua memoria prodierunt, habet, *tubus parietibus impressos, per quos circumfunderetur calor, qui summa et ima foveret aequaliter*. Apparent et nunc in Thermarum ruinis.”

stringet, i. e. *leviter in summa cute tanget*. Ita de *Ben.* II, 61 „gladius idem et attingit et transforat.”

Cum — noceant. Lips. „Euripides:

Βροτοῖς τὰ μίζω τῶν μίσων τίκτι νόσους.

Et Plautus *Poenulo* [I, 2. vs. 29, 30] diffusius:

Modus omnibus in rebus, soror, optimum est habitus,
Nimiam omnia nimium exhibent negotium hominibus."

Addi potest Sen. *Oed.* 909. *sq.*

„ Quidquid excessit modum,
Pendet instabili loco."

Inde celebratum illud *μὴν ἄγαν*, cujus dicti varios auctores edit
Erasm. *Ad. tit. modestia modusque* p. 507.

felicittatis h. l. subjecti genitivus esse videtur, non objecti. *Felic.*
int. i. e. nimiam felicitas, ut fortuna quasi modum nesciat. Haec
non optanda, imo. refugienda est, ut periculi plena. Nobilis in
veterum libris sententia. Sic Tantalus ille *καταπιψαι μίγαν ὄλβον*
οὐκ ἰδυνάσθαι. Pind. *Ol.* I, 88. *sq.* Scipionis egregie dictum e
Panaetio refert Cic. *de Off.* I, 26: „ Panaetius quidem Africanum,
auditorum et familiarem suum, solitum ait dicere, ut equos, prop-
ter crebras contentiones proeliorum ferocitate exsultantes, domitori-
bus tradere soleant, ut his facillioribus possint uti; sic homines se-
cundis rebus effrenatos sibi praeidentes tamquam in girum ratio-
nis et doctrinae duci oportere, ut perspicerent rerum humanarum
imbecillitatem varietatemque fortunae." Noster *Epist.* XXXIX, 4:
„ Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quam
nimiam. Illa enim utilia vitaliaque sunt; at haec eo quod super-
fluunt, nocent. Sic segetem nimiam sternit ubertas: sic rami onere
franguntur: sic ad maturitatem non pervenit nimiam fecunditas. Idem
animis quoque evenit, quos immoderata felicitas rumpit: quae non
tantum in aliorum injuriam, sed etiam in suam vertuntur."

Moves cerebrum. Eadem est locutio *Epist.* XXXVI, 1, ubi felici-
tate moveri cerebrum ait „ non uno genere. Alios in aliud irri-
tat: hos in potentiam, illos in luxuriam: hos inflat, illos mollit
et totos resolvit." Item *Epist.* CXIV, 8. de Maecenate: „ motum
illi felicitate nimiam caput." Sequitur ibi descriptio luxuriae, quam
felix ille sibi appetat: quod idem versibus includitur *Hippol.* 204. *sq.*

„ Quisquis secundis rebus exultat nimis,
Fluitque luxu, semper insolita appetit.
Tunc illa magnae dira fortunae comes
Subit libido, non placent suetae dapes,
Non tecta sani moris, aut vilis cibus."

Plura dedit Grut. ad illud in Sen. ac Syri Sent. 75. 231:

„Fortuna nimium quem fovet, stultum facit.“

10 *Quidni — rumpi?* In eandem sententiam Lucilio scribit *Epist.*

LXXXII, 1: „male tibi case malo quam molliter.“

quae adv. ad virtutem. Possent in eandem sententiam intelligi, qua supra (§. 6.) memoravit „ista, quae Dii immortales velut stimulos admovent,“ dummodo verbum *advocare* eo sensu esset usitatum. Nunc unice placet illa lectio, quam in nonnullis libris inveniri testatur Lipsius; quam et is, qui codicem Fabr. scripsit, habuisse, sed parum intellectam corrupisse videtur: *advocata virtute*. Pulchre dicitur quis infelicitatem sustinere advocata virtute tanquam adjunctrice et comite. Sic *de Ben.* VI, 2: „Licet omnes in hoc vires suas natura advocet, retro illi agere se non licet.“ Est et alia lectio *advocante virtute*, Lipsio paene probata, qui exponit: „Sis vel infelix, dummodo virtus tibi advocet ac patrocinetur.“ Verum ista verbi significatio, qua sit idem quod *patrocinari*, vereor ut ullis certis scriptorum locis adstrui possit. Vid. Gron. ad *l. l. de Clem.* 9. §. 8.

rumpi. Genere contingit illam metaphoram qua *tumore successu rerum* dicitur ap. Justin. XXXIX, 2, sed illud majus.

jejuno. Tuendam puto veterem lectionem *jejuno*, quam habent et Edit. Lov. et Paris. ap. Perierium. Neque enim mors per inediam adeo levis esse videtur; sed morte per alium quemvis casum ingruente facilius ille moritur, qui vel pauca vel nihil gustavit. Hoc autem adhibitum, ut opponeretur sequenti *crud. dist.* quam ipsam cogitationem Senecae natam suspicor verbo *rumpi*, ut et Lipsio visum est.

dissiliunt. Gron. postquam Lipsii conjecturam *difficilis* aut *dissimilis* soporem merum et nauseam esse dixit, ita pergitt „Verissimum, et rei, non sensu tantum, sed et sono convenientissimum vulgatum. Qui ex intemperantia et filia ejus cruditate pereunt, mortem sentiunt toto corpore, membris dissolutis et quasi abjunctis, hoc est *dissiliunt*. Libro 1. de Clem. cap. 4: *haec unitas et hic maximi imperii contextus in partes multas dissiliet*. Nam illud recte in margine Col. *cruditate dissiliunt, morientes scilicet*, et de talibus ad 2. de ira c. 12.“ Illic habemus;

„di-

„ didicerunt tenuissimis et adversis funibus currere, ” nempe *quidam homines*: ad quam phrasin vindicandam et aliis exemplis Gron. utitur, et loco modo allato Cic. *de Off.* I, 26, ubi nequaquam assentitur Hotomanno post *exsultantes* inserere volenti *dominos*. *Hanc itaque*. Jam redit ad propositum, ut ostendat Deum, quando bonis viris calamitates immittat, non male de iis meruisse dicendum esse, sed bene judicasse.

quorum exp. ind. Non tamen hac de causa mos ille saevus institutus est, sed e sacris habuit originem: vid. Philostr. *vit. Apoll. Tyan.* VI, 20, ibique Olear. Nam Cragii citare librum cuiusvis notissimum nihil attinet.

vuln. praeb. vuln. Lips. „ Efficaciter dictum: id est, jam cutem laceram scissamque, praebere novae lacerationi.” Ad animi vulnera, id est pravas cupiditates hoc egregie transfert Epict. ap. Arr. II, 18. p. 277: „ ἰχνη τινὰ καὶ μώλωπες ἀπολείπονται ἐν αὐτῷ, οὓς εἰ μὴ τις ἐξαλείψῃ καλῶς, πάλιν κατὰ τῶν αὐτῶν μαστιγῶθις, οὐκίτι μώλωπας, ἀλλ' ἔλκεα ποιεῖ.”

II spiritus. Labente Latinitate, sicubi cum affectu quodam animi loquerentur, *spiritus* ἀντὶ τοῦ *homo* dici coepit. Vell. Pat. II, 123: „ subrefectus primo conspectu alloquioque carissimi sibi spiritus.” Boët. *Cons.* I, p. 14: „ Nec conveniebat vilissimorum me spirituum praesidia captare.”

verberat nos. Hinc nova incipit rerum adversarum commendatio: viros bonos iis corroborari. Vid. ad *init. cap.*

non est saev. cert. est. Verborum collocatione sibi dilecta Scriptor utitur etiam *Epist.* LXVII, 14: „ non est tranquillitas, malacia est.” Item *de Ben.* II, 8. §. 2: „ Non est illud liberalitas, censura est; auxilium est; principale tributum est.” Ex ejus lectione adhaesisse videtur Minucio Felici, qui sic p. 337: „ quod corporis humani vitia sentimus et patimur, non est poena, militia est.”

Solidissima. Non ita frequens hoc sensu *solidus*. Dixit tamen et Ovid. *Her.* IX, 59. sq.

„ Non puduit *fortes* auro cohibere lacertos,

Et *solidis* gemmas apposuisse toris.”

ut — duremur. Ita *Cons. ad Helv.* II, 3: „ Unum habet assidua infelicitas bonum, quod quos saepe vexat, novissime indurat.”

ad excut. tela. Lips. „Adeo excutiebant, et velut tormento torquebant veterani illi, ut hodie fidem res non inveniat apud ignavos.”

- 12 *Ad contemn. — pervenit.* Intellexit hoc etiam Pacuvius, „ferendi doloris consuetudinem esse non contemnuendam magistram,” ut ait Cic. *Tusc.* II, 21, ubi pulchri quidam ex ejus *Niptris* in hanc sententiam versus afferuntur.

Romana pax, i. e. imperium Romanum: de qua significatione docte disputat Gron. *ad Tac. Ann.* XII, 33.

vagarum gentium. Harum nomina si quaeras, Lips. enumerat Scythas, Sarmatas, Hamaxobios, Ruk. Dacos, et imprimis intelligendum esse monet tractum illum circa sylvam Nigram etiam nunc horridum et incultum. De quibus singulis vid. *Interpr. ad Vibium Sequestrem ed.* Oberl.

Perpetua illos, cet. Cum hac descriptione vitae in summa paupertate fellicis comparate, si placet, similem de Lapponibus locum in *Orat. Reimari*, qua ostenditur omnes homines aequae felices esse, p. 12, 13: quam orationem in *Syntagm. Dissert. ad philol. mor. pertinentium* edidit Cl. M. Tydemann.

culmo. Commodae Lips. locum affert Taciti *de Mor. Germ.* c. 16: „Ne caementorum quidem apud illos aut regularum usus.”

- 13 *Nihil — perduxit.* Rem egregio confirmat exemplo *de Tranq. au.* X, 1: „Cogita compeditos primo aegre ferre onera, et impedimenta crurum: deinde, ubi non indignari illa, sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facile.” Plura dedit ad eum locum *Doct. Hirsch.* p. 144.

Nulla — posuit. Lips. „Ad Sarmatas et Hamaxobios haec refer, qui in plastro equoque vivunt, ut ait Tacitus: et hoc signo colligit Peucinos Fennosque Germanis potius adscribendos, quia demor figunt.” In quo notanda Magni Viri festinatio; diligentius enim locum Taciti *de Mor. Germ.* 46. inspicienti patet, Venedos, non Fennos Peucinosque illa de causa Germanis annumerari. Ceterum quod eodem cap. refertur de Fennis easdem illas regiones pervagantibus, huic Senecae descriptioni multum convenit: „Fennis mira feritas, foeda paupertas: non arma, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus. — Nec aliud infanti-

bus

bus ferarum imbratamque suffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. Huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum."

14 *Non est — creverunt.* Quod de arboribus Seneca, idem de corporibus hominum affirmat Hippocrates, cujus verba suggerit Mur. „Κίνσις γὰρ κρατύσι, ἀγγίη δὲ τέλει.."

constringitur, i. e. humo firmitus affigitur.

quae non — sustinenti. Duo in hanc sententiam veterum dicta laudat Gatak. *ad Ant. IV, 49:* alterum Biantis ap. Diog. L. I, 36, qui dicebat, „ἀτυχῆ εἶναι τὸν ἀτυχίαν μὴ φέροντα:" Senecae alterum *Herc. fur. 464:* „Quemcunque fortem videris, miserum neges." Alia quaedam annotavi *ad II, 3:* „non quid, sed quemadmodum feras, interest."

C A P U T V.

1 *Adjice nunc cetera.* Jam e rebus quatuor antea propositis (III, 1.) alteram explicare pergit: ea, quae videntur aspera et abominanda, pro universis esse, quorum major Diis cura est, quam singulorum.

militare. Conferri potest et quod ad verbum, et quod ad sententiam *Epist. XCVI, 3:* „Atqui vivere, mi Lucili, militare est. Itaque hi, qui jactantur, et per operosa atque ardua sursum atque deorsum eunt, et expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt primoresque castrorum: isti, quos publica quietes, aliis laborantibus, molliter habet, Turturillae sunt, tuti contumeliae causa."

edere operas et operam peculiari quodam sensu de pugnantibus usurpatur, uti docuit Gron. *ad Liv. III, 63.*

Hoc est — nec mala. Epictetus ap. Arr. IV, 6. p. 610. discipulum suum jubet, id quod Jupiter nondum facere potuerit, conari cunctis hominibus persuadere, quatenam vere bona sint, quae mala. Idem Cynicum inducit, hoc a Jove sibi datum esse negotium praedicantem, ut vera felicitas ubi quaerenda sit, exemplo suo doceat. *Ib. 8. p. 640.*

haec — nec mala. E placito Zenonis, qui statuebat: „ἀδιάφορα πάντα, ζῶν, θάνατον, δόξαν, ἀδοξίαν, πόνον, ἡδονήν, πλοῦτον,

πνίαν, τόσον, ἕγχιαν, καὶ τὰ τοῦτοις ὅμοια." Stob. *Ecl. eth.* p. 166. ed. Cant. Diog. Laërt. eadem dicta fuisse refert οὐδέτερον, VII, 101. sq. ubi qui plura velit, adeat Menagium. *quae vulgus appetit.* Hac formula potentiam, opes ac similia designare solent philosophi, ut Plut. *Luc.* XXI. p. 65: πάντων, ὅσα ζηλοῦσι οἱ πολλοὶ καὶ θαυμάζουσι, οὐ μόνον ὄντων περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸν γεγονέναι δοκούντων."

irrogaverit — *irrogaverit.* Hujus argumenti vim agnovit etiam Anton. II, 11. IV, 39. Scriptorum sententiis ad priorem locum a Gatakerō laudatis addi possunt verba Boëthii *Cons.* II. p. 43: „Ad haec, si ipsis dignitatibus ac potestatibus inesset aliquid naturalis ac proprii boni, nunquam pessimis provenirent. Neque enim sibi solent adversa sociari; natura respuit, ut contraria quaeque jungantur. Ita cum pessimos plerumque dignitatibus fungi dubium non sit, illud etiam liquet, natura sui bona non esse, quae se pessimis haerere patiuntur." Cf. *ib.* IV. p. 123.

irrogaverit. Non sine dilectu verbum hoc Seneca posuit, de rebus tristibus usurpari solitum. De civili significatione notavit Ruhk. Caesarum demum tempore invaluisse, ut *irrogare mulctam, poenam* simpliciter dicerent pro *imponere*, quippe populo suffragiorum jure adempto.

Detestabilis — *fornice.* Sunt haec omnia Dei quasi ratiocinantis ac decernentis verba.

Appian. „Claudius re et nomine Coecus; Pyrrhi tempore. Liv. IX, 29." Ita Ruhk. Multo autem honestiorem caecitatis Appii causam Seneca refert, quam dicto loco Livius, qui tradit eum, quod Herculis sacra servos publicos docuisset, „memori Deum ira, post aliquot annos luminibus captum." Ejusdem exemplum affert Cic. *Tusc.* V, 38, ubi docet caecitatem non adimere vitam beatam.

Metellus. Vinetus ad Eutrop. II, 24. Metellorum familiam accurate percensens hunc ita designat: „L. Caecilius Metellus Consul ad annum Urbis DII, qui primo Punico bello tot elephantos cepit, Pontifex Max. fuit, Dictator, magister equitum, quindecimvir agris dandis: cui populus Romanus tribuit, ut quoties in Senatum iret, curru veheretur ad Curiam, ob oculos incendio amissos, cum Palladium ex aede Vestae ardente raperet, (ut nar-

ravit Livius *lib. XIX*).” Praeterea Lipsio laudantur *de Brev. vit. XIV*, Plin. *H. N. VII*, 45.

2 *Non — bonum*. Divitias non esse bonum abstrusiore demonstrabat argumento Diogenes Stolcus. Cic. *de Fin. II*, 15. Quatuor alia Noster adhibuit *Epist. LXXXVII*, 10—33; divitias bonum esse negans ideo quod non bonum facerent possessorem; quod improbiis quoque contingerent; quod ex malo fierent, ut e sacrilegio; quod denique praecedentem malorum causam haberent. E quibus primum equidem validissimum arbitror, usurpatum etiam ab Anton. VIII, 1.

Itaque — leno. Similiter *Epist. LXXXVII*, 13: „opes autem et lenoni et lanistae contingunt:” quem locum aliaque nonnulla Gatake attulit ad Anton. V, 10. Add. Cic. *Tusc. V*, 16: divitias „cum quibus, quamvis indignis, habere possit, in bonis non numero.” *pecuniam — consecraverint*. Haec cum dupliciter intelligi posse videantur, equidem magis probo Lipsii, quam et R. u. h. k. amplexus est, sententiam; ita disputantis: „An pro mente Divi Augustini, cui *Pecunia* palam Dea est, libro IV, de Civitate, cap. XXI? Sed negat Juvenalis in templis sacratam:

etsi funesta Pecunia templo

Nondum habitas, nullas nummorum creximus aras.

Nec id cum Augustino pugnat; ut censent qui imperitiae poetam accusant; quia potuit Dea censeret Pecunia, nec templo tamen coli. Neque enim omnes sane minuti et plebeji Dei honore illo dignati. Sed de Seneca, verius sit eum dicere *Pecuniam in templis sacratam*, non ut Deum; sed donaria auri argentique ibi sacra, et ipsos Deos Deasque ex illo metallo.”

traducere. Plena dictio *traducere per ora hominum*, de iis usurpata, qui cum contumelia multitudinis intuentis aspectui offerebantur, ut in triumpho. Sic Tullus ille Volscus ap. Liv. II, 38. populares suos admonet: „vestras conjuges, vestros liberos traductos per ora hominum?” quando scilicet urbem excedere jussi essent. Justin. XXXVI, 11: „capitur traductusque per ora civitatum, populis, qui desciverant, in ludibrium favoris ostenditur.” In quibus *per idem* valet, quod *praeter*, ut confirmat locus Salustii Jug. XXXI, 10: „incedunt per ora vestra magnifice,” ubi

plura notavit Cortius. Inde fluxit illa significatio verbi *traducere*, ut esset *risui, ludibrio exponere*, veluti *de Ben. II, 17. §. 5t*, ut malignis lusoribus propositum est, *collusorem traducere.* *debilitari, aut conf. a. all.* Credo Senecam in tribus hisce vocibus de proellorum fortuna cogitasse, qua facile fiebat, ut boni quoque vel pedem aut manum amitterent (hoc enim esse videtur *debilitari*); vel sagittis *configerentur* sive trajicerentur. Nam de crucis supplicio ut *affigi* frequens est, ita *configi* nusquam apud bonos quidem scriptores inveni, nec nisi in *Martyrologio* quodam ap. Lips. *de Cruce II, 9.* Praeterea Romani cum isto supplicio rarissime liberos homines afficerent, haud probable Senecam huiusmodi exemplum attulisse. Commodius id facere potuit in simili re. Plato *de Rep. II. p. 263. A.* Vulnerati autem *alligabantur* a medicis, quod mox appellat *obligari*. Verbum idem usurpatur de servis, quorum crus aut brachium involucro quodam tegebant *manones. Epist. LXXX, 9.*

3 *Quid potro?* Videtur haec dicitio eandem fere vim habere, atque illa *quid ergo?* similesque, de quibus Steph. *Prood. ad lect. Sen. p. 138. sqq.*

percisos. Satis intelligimus fortibus viris opponi mollissimum quoddam et contemtissimum genus hominum. Neque nunc inquirere vacat, *percisos* an *praecisos* melius scribatur, castratine an alii significantur. Mireris Eruditos in talibus illustrandis operam posuisse. Nam, ut monetur in Gruteri et Jureti notis, egit de iis Turneb. *Advers. XXX, 16*, itemque Brisson. *Select. Antiq. II, 13.* Annotavit autem ad veterem lectionem *praecisos* haec sua manu Casaub. in margine editionis, quae servatur in *καθηλειαι* Bibliothecae LB. „An intelligit eos, qui pollices sibi praeciderint, ut fugerent militiam? de iis vide H..... non puto tamen.”

nobilissimas virgines. Vestales, quarum dignitatem insigniter auxerat Augustus, ut in ejus vita refert Suet. c. 31. Ea vero jam tempore reip. tanta fuit, ut saepe reis laborantibus succurrerent, et Claudia Vestalis sive patrem suum, sive fratrem (Fulv. Urs. *ad Suet. Tib. 2.*) injussu populi triumphantem curru conscenso a tribunorum pl. intercessione defenderit. E nobilitate maxime captas fuisse monet Ruhk. allato Gellio I, 12.

ad sacra — excitari. Laudat hunc locum Lips. *Syntagm. de Vesta et Vestal. c. 10*, testimoniumque adjungit Prudentii, qui *contra Symm. l. II*,

„ Quae nunc Vestalis sit virginitalis honestas,“
discutiens ita canit *vs. 1911. sq.*

„ Hoc illud meritum est, quod continuare feruntur
Excubias Latii pro majestate palati.“

ciat, l. e. deponit optimos ad onera sustinenda. Videtur inde ducta metaphora, quod consules in militum delectu cives *ciari* jubebant, id est nominatim ad se vocari, ut imperarent iis militiam.

Senatus — consultitur. Hinc videmus etiam illa aetate senatui, licet a Nerone spreto, ut in ejus vita tradit Suet. *c. 37*, consultandi tamen jus relictum esse.

Campo. Martio, tunc temporis oblectationis loco, quemadmodum Hor. *Epist. I, 7. vs. 58, 59.* praeconem illum memorat,
„ Gaudentem parvisque sodalibus et lare certo,
Et ludis, et post decisa negotia Campo.“

otium suum obl. Potuerat hunc locum adducere Lips. *ad Tac. Ann. XII, 4*, ubi libris habentibus „ cum privatis olim conversationes curaret, iners otium objectaret,“ ipse praeclare correxit: „ cum privatus olim conversatione scurrarum iners otium oblectaret:“ quod et Casaubono probavit et Ernestio.

Idem — fit. Similiter Epict. ap. Arr. III, 22. *p. 444*: „ οὔτε γίνεσαι καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει ταύτῃ.“ Solebant Stoici mundum assimilare civitati Deorum hominumque communi: de quo notarunt Lips. *Phys. p. 83. sq.* Gatak. *ad Anton. II, 16.* Upt. *ad Arr. II, 5. p. 192.* Hic autem in enumerandis Antonini locis pro III, 11. perperam laudavit II, 11. Senecae loca apto disposuit ordine *Doct. Thiebout Disput. cit. p. 69—72.*

impendunt. Optime Lips. „ Abest a meo, sed retineo et explico: operam, curas, ingenium impendunt.“ Schotti quoque editioni deest.

impenduntur. Idem: „ Argute, non solum sua, sed se impendunt: hoc enim est, ipsi *impenduntur*, pereunt, occiduntur. Noster *Consol. ad Helviam cap. XVI. [s. 16.] Quanto jus-*

sus sis te illi servari, quam mihi impendi." Pulchre Manil.
Astron. IV:

„Impendendus homo est, Deus esse ut possit in ipso."
et volentes quidem. His verbis transitus fit ad tertiam rationem:
tristia illa volentibus accidere.

non irahuntur. Hanc sententiam, fata volentes ducere, nolentes
trahere, festivo exemplo illustrare solebant Stoici; quod e libro
parum cognito τῶν φιλοσοφουμένων ἀνικδύτων attulit Menag. *ad*
Diog. L. VII, 149, de cane post currum alligato, qui si volens
sequeretur, funem non sentiebat, sin resisteret, Invitus procedere
cogebatur. Similem h. l. comparisonem exhibuit Sen. fortunam
quasi ducem faciens. Vid. quae notavimus ad II, 5.

si sc. antec. Posuit haec tanquam ad introitum illius vocis Demetrii,
quae lucem his affundit. Itaque antecedere fortunam dicitur is, qui ca-
lamitates illas sibi ipse consciscit, quas ei parabat immittere fortuna.

4 Hanc quoque. Nam aliam antea memoraverat III, 3.

Prior enim. Haud abludit oratio Chrysippi, quam laudat Epict.
ap. A. G. II, 6. p. 195: „σι δέ γε ἕδειν, ὅτι νοσεῖν μου καθεῖ-
μαρται νῦν, καὶ ὤρων ἄν ἐπ' αὐτὸ." Eundem intelligi credibile
est *c. 10. p. 216. sq.* „Διὰ τοῦτο καλῶς λέγουσιν οἱ φιλόσοφοι,
ὅτι εἰ πρόβδαι ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς τὰ ἐσόμενα, συνήργει ἄν καὶ τῷ
νοσεῖν, καὶ τῷ ἀποθήσκειν, καὶ τῷ προῦσθαι." Estque similis
Epicteti adhortatio III, 24. *p. 504:* „Ἀνθρώπε, εἰς φυλακὴν
σε θεῖ χαίροντα ἀπίεται, σπύδοντα, φθάνοντα τοὺς ἀπάγοντας."

adsum, l. e. praesto sum quasi ad imperatum.

Vultis liberos cet. Lips. et Gatak. *ad Ant. IV, 34.* haec
Senecam finito Demetrii sermone subjicere censent: ego Ru-
kopfium sequi malui totum hoc usque ad *decurrere* Demetrio
tribuentem. Quamquam illa *eo quidem magis*" cet. Seneca vi-
deri possit de suo Demetrianis assuisse, quo leniorem haberet tran-
situm ad quarti argumenti tractationem: fato ista fieri, et recte
eadem lege bonis evenire, qua sunt boni. Ceterum ad hunc lo-
cum cui non in mentem veniunt Ennii illa *ap. Cic. Tusc. III, 13:*

„Ego cum genui, tum morturum scivi, et ei rei sustuli.

Praeterea ad Trojam cum misi ob defendendam Graeciam,
Sciebam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere."

Quos

Quos versus manifesto quoque intelligit in *Cons. ad Polyb.* XXX, 1, non Xenophontis dictum, ut putarunt Lips. et Ruhk. Idem Hierocl. *Comment. in Carm. Pythag.* p. 109: „καὶ παιδῶν ἀποβολὴν πρὸς ἡγεῖν ὁ δίκαιος βίος, ὁ δυναμίως ἐπιεῖν, τίθηναι τὸ παιδίον; οὐκοῦν ἀπεδέθη.”

Vultis — sumite. Simili animi aequitate de crure mutilato semet ipsum alloquitur Epict. ap. Arr. I, 12. p. 76, 77. Ubi et haec comparanda cum mox sequentibus: „ὄ χαίρων παραχωρήσεις τῆ διδασκότης;”

spiritum? Stoicis anima spiritus sive ventus habebatur, ut docet Gatak. *ad Ant.* II, 2.

nullam moram faciam, i. e. *nihil adversus id moyebo.* Eodem sensu dicitur ap. Liv. III, 54: „Nihil ne ego quidem moror, quo minus decemviratu abeam.”

recte. quod ded. Hanc et Epict. Divinam esse legem dixit, ut quis iis, quae darentur, utens, non data non appeteret, illa vero si adimerentur, facili animo redderet, ac statim pro tempore, per quod iis usus fuisset, ageret gratias. Arr. II, 16. p. 260. Alia praeterea veterum in hanc rem egregie dicta vid. ap. Gatak. *ad Anton.* II, 3. Upton. *ad Arr.* I, 1. p. 11.

nihil — resistenti. Valde convenit Epicteti oratio, se a Caesaris cubiculariis excludi posse negantis, idque propterea, ὅτι „ἀποκλεισμός ἐμοὶ οὐ γίνεται, ἀλλὰ τοῖς βιαζομένοις.” Arr. IV, 7. p. 625.

Nihil — invitus. Egregia sententia, conferenda cum celebrato illo fine *Enchiridii* Epicteti. Cui philosopho fuit hoc in votis, ut cum diem supremum ageret, ita Deum esset interrogaturus: „μή τι ἐμεμφάμεν σου τὴν διοίκησιν; ἐνόησα, ὅτι ἠθίλησας. καὶ οἱ ἄλλοι, ἀλλ' ἐγὼ ἐκὼν. πίνης ἐγενέμεν σοῦ θίλοντος, ἀλλὰ χαίρων. οὐκ ἤρξα, ὅτι σὺ οὐκ ἠθίλησας. οὐδέ ποτ' ἐπιθύμησα ἀρχῆς, μή τι με τοῦτου ἕνεκα στυγρότερον εἶδες;” cet. Arr. III, 5. p. 374. Similia praecepta Marci III, 5: „μήτι ἀκούσιος ἐπίργει;” cet IV, 34: „ἐκὼν σεαυτὸν τῆ κλωθεῖ συνεπίθιδου.” Quorum ad hunc locum Gatak. multa congescit, ad illum attulit verba Cic. *Patad.* V, 1: „Soll igitur hoc contingit sapienti, ut nihil faciat invitus, nihil dolens, nihil coactus.” Idem sentit Hierocl. *Com-*

ment. in *Carm. Pythag.* p. 122, ubi, quod obiter moneo, poetæ sui mentem aliquantum invertit. Is enim dixerat *ys.* 20:

„ Οὐ πᾶν τοῖς ἀγαθοῖς τούτων πολλὰ μοῖρα δίδουσι, ”

Nempe *ελαγίωι* at ille penitus negat bonis accidere tristia. Eamque sententiam *εὐλογον* esse cum alia, tum hac ratione docet: „ πρῶτον μὲν γὰρ οἴσουσιν αὐτὰ πρῶτοι τῆ εὐαρστία τῆς θείας κρείττωι. ” Et hæc est illa „ τῶν σοφῶν πρὸς τὰ συμβαινόντα εὐαρστῆσι, ὡς πάντα κατὰ μοῖραν γιγνόμενα, ” cujus meminit *Plut. de Fato c. ult.* De eadem *Arr. II, 12.* Utque philosophiæ severitatem condimento quodam exillaremus, en versiculos *Schoonhovii*, quos affert ipse *Emblem.* p. 124:

„ jugumque nullum est,

Quod non durius urgeat morantem,

Quam qui subsequitur ducem paratus.

Unum est tristibus in malis levamen,

Pati leniter. Et necessitati

(Ut virum decet) obsequi libenter.”

nec — assentio. Se quoque in omnibus, quæ adversa viderentur et dura, sic formatum esse scribit *Sen. Ep. XCVI: 2:* „ Non pareo Deo, sed assentior: ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil unquam mihi lucidet, quod tristis excipiam, quod malo vultu: nullum tributum invirus conferam. Omnia autem, ad quæ gemimus, quæ expavescimus, tributa vitæ sunt.” Adeoque *Demetrii* vox ipsi placuit, ut eam et in alia re usurparet *Ep. LXXX, 2,* ubi agit de philosophis prioribus: „ Non servo illis, sed assentior.”

eo quidem magis. Vid. notata paulo ante ad *Fultis liberos.*

5 *Fata nos ducunt.* Qui *Mureti* carent operibus, gratum illis me facturum putavi, si *Viri Eruditissimi* annotationem ad h. l. integram hic apponerem: „ Sic alibi

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

Et *Manilius:*

Fata regunt orbem: certa stant omnia lege:

Nascentes morimur: finisque ab origine pendet:

Fatum vocabant antiquissimi consilium *Jovis*, quo regerentur omnia. Itaque apud *Homerum* cum legerent: *Διὸς δ' ἰταλίστο βουλῆ,*

†

fa-

factum intelligebant. Eandem αἴσαῖν vocabant, quam ait Homerus unicuique hominum nere id quod ipsi eventurum est. Juno Iliados ὦ [127 sq.]

ὑστερον αὐτε τὰ πείσεται, ἄσσα οἱ Αἴσα

γυνομένην ἐπίνησι λίην, ὅτι μιν τέκε μήτηρ.

Eandem, τὸν τοῦ παντὸς λόγον, id est mentem et animum mundi Ζῆνα, tanquam τοῦ ζῆνι αἰτίον: et ἐμαρμίην, tanquam εἰρμὸν τινα omnium quae fierent: et Δία ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ et πεπρωμίην, quod certa ac definita esset, eandem Plato libro X. de Republica vocat Ἀδραστίας νόμον. His autem omnibus nihil aliud significabant, quam Deum; ut praeclare disputatur ad finem *Ἰουδαριστοταλίου* libelli de mundo ad Alexandrum; et apud Ciceronem in Academicis. Hic si substitissent, ferri poterant. Sed progressi sunt ulterius, ut dicerent, esse ordinem quendam necessarium in rebus omnibus ex omni aeternitate constitutum: cui non inferiora modo haec, sed et Deus ipse serviret: ita ut eum mutare non posset. Hunc ita definebat Chrysiippus, ut diceret, factum esse sempiternam quandam et indeclinabilem seriem rerum et catenam, quae semet ipsa volveret, et implicaret per aeternos consequentiae ordines, ex quibus apta connexaque esset. Ergo Jupiter ipse Iliados χ. [corr. π. 433. sq.]

ὦ μοι ἐγὼν ὅτι μοι Σαρπηδόνα φίλτατον ἀνδρῶν

Μοῖρ' ὑπὸ Πατρόκλοιῳ Μεινοτιάδῳ δαμῆναι.

et inde est illud Simonidis: ἀνάγκη οὐδὲ θεοὶ μάχονται, et veteris cujusdam poetae apud Ciceronem:

Quod fore paratum est, id summum exsuperat Jovem.

In quo insaniebant. In Deo enim libera et absoluta rerum omnium potestas est: necessitas nulla. Hoc tamen diligentissime observabant, ne Deum mali auctorem facerent. Itaque in illa oratione Lachesæos, quae Necessitatis filia dicitur, libro decimo de Rep. [p. 382.] ita scriptum est: ἀρετὴ δὲ ἀδίσποτον, ἢ τιμῶν καὶ ἀτιμᾶζων, πλίον καὶ ἔλαττον αὐτῆς ἵκαστος ἔξει. αἰτία ἰλομένου θεοῦ ἀνάτιος. Et apud Homerum lib. 1. Odysseae. Jupiter ait desipere homines, cum malorum causam referunt in deos, in quae ipsi sua se stultitia conjiciant:

ὦ πάποι, οἷον δὴ νυ θεοῦ βροτοὶ αἰτιόωνται.

Ἐξ ἡμῶν γὰρ φασὶ κατ' ἱμῖναι, οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
Σφῆσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μέτρον ἀλγί' ἔχουσι.

Nobis Christianis satius est, ut *Fortunae*, ita *Fati* nomine abstinere. Quodsi quis, cum fato omnia regi ait, divinum consilium a se *fati* nomine intelligi dicit, *sententiam*, ut ait S. August. *teneat, linguam corrigat*. Vulgo enim *fati* nomine accipiunt commenticiam quandam necessitatem, quae ex sideribus pendeat: quae merum somnium est. *Abstt*, ait S. Gregorius, *a fidelium cordibus, ut fatum esse aliquid dicant*. Ut a tam impiarum opinionum foeditate longissime abesse, ita omnes voces, quae illarum suspicionem movere aliquam possint, studiosissime vitare debemus. Si Christiani sumus, utamur et moribus et vocibus Christianis." Haec Muretus, cujus in extrema annotatione monitio ne nostra quidem actate supervacua sit. Fatum quid a Providentia differat, exponit Boët. *Cons. IV. p. 117. sq.*

quantum. Non solum vitae spatium intelligi videtur, sed omnia, quae per illud seu mala seu bona fati ducentibus eveniant. Eodem sensu *restare* posuit Virg. *Aen. VII, 271:*

„Hoc Latio restare canunt."

Huc Chrysippus referebat illos Homeri versus ex II. 7 paulo ante a Mureto citatos, ad quos Duportii *Gnomol. Homericam* laudat *Doct. Baguet Comment. de Chryst. p. 219. sq.* Pertinent eodem *Oed. vs. 987. sq.*

„Omnia certo tramite vadunt,
Primusque dies dedit extremum."

Item obscurior ille locus Taciti *Ann. VI, 23:* „Ceterum plurimis mortalium non eximitur, quin primo cujusque ortu ventura destinentur;" i. e. plurimis mortalium evelli ea persuasio nequit, ut *eximere religionem* Liv. IV, 31, *cunctationem* Justin. XXX, 3. Alla scriptorum loca vid. ap. Gatak. *ad Anton. IV, 26*. Ceterum ut hominum singulorum, ita mundi nascentis hora prima constitutum esse, quando periturus esset, Seneca docet in egregia diluvii descriptione *Nat. Quaest. III, 30. §. 1.*

Causa — causa. Ita Vellejus ap. Cic. *de Nat. D. I, 20*, ubi Stoicos impugnat: „Hinc vobis exstitit primum illa fatalis necessitas, quam *σιμαρμένην* dicitis: ut quidquid accidat, id ex aeterna

veritate, causarumque continuatione fluxisse dicatis." Atque e sua persona Cic. *de Divin.* I, 55: „Fatum autem id appello, quod Graeci *ειμαρμένην*, id est, ordinem seriemque causarum, cum causa causae nexa rem ex se gignat." Ea est ex omni aeternitate fluens veritas sempiterna: quae Ciceronem e Chrysippi libris summisse iudicabat Valck. excltatus a Ruhk. *ad Nat. Q.* II, 38.

§. 1. Dicebatur haec a Chrysippo *συμπλοκὴ ἀπαράβατος*, ut e Gellio notavit Bruckerus *Miscell. Hist. philos. lit. crit.* p. 150. Pertinet huc etiam, quem paulo post idem affert, locus Plutarchi *de Plac. phil.* „οἱ Στωικοὶ — τὴν μὲν ἀνάγκην ἀνεκτὸν φασιν αἰτίαν καὶ βιαστικὴν· τὴν δὲ εἰμαρμένην, συμπλοκὴν αἰτιῶν τεταγμένην, ἐν ᾗ συμπλοκῇ καὶ τὸ παρ' ἡμᾶς, ὥστε τὰ μὲν εἰμάρθαι, τὰ δ' ἀνεμάρθαι."

privata ac publ. i. e. res universi mundi ac hominum singulorum.

Dicitur enim usu Stoico.

ordo, i. e. series, ut ait *Epist.* LXXVII, 11: „Series invicta, et nulla mutabilis ope, illigat ac trahit cuncta." *Nat. Q.* II, 35. §. 2: „ordinem rerum fati aeterna series rotat, cujus haec prima lex est, stare decreto."

quia — veniunt, i. e. non nunc demum subito existunt, sed e causis oriuntur diu ante praeparatis. Gatak. haec afferens ad *Anton.* VII, 31, comparat illud ex *Herc. fur.* 188:

„Certo veniunt ordine Parcae."

Neque aliter Cic. *de Divin.* I, 56: „Non enim illa quae futura sunt, subito existunt, sed est quasi rudentis explicatio, sic tractio temporis nihil novi efficientis, et primum quidque replicantis."

summa in unum venit. Mirari subit, neminem Interpretum in hunc locum annotasse. Satis enim diu me exercuit. Puto tamen hanc esse sententiam: quamvis per vitae cursum alii multo sint aliis feliciores, omnium tamen *vitae finis* (id enim est *summa*, ut in computatione numerorum *summa* computandi finem facit) eodem redit; omnium vita morte terminatur. Copiosius idem enuntiat *Epist.* XCXI, 16. sq. „Conditor ille juris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Ubi retro ad finem mortallum ventum est: Discede, inquit, ambitio: omnium

quae terram premunt, siremper, lex esto. Ad omnia patiēda pares sumus, nemo altero fragillior est, nemo in crastinum sul certior."

Id quod variis modis ornavit Horatius, ut *Carm.* I, 4. vs. 13:

„ Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas
Regumque turres."

Ib. II, 14. vs. 21. sqq.

„ Linqūenda domus et tellus et placens
Uxor, neque harum, quas colis, arborum
Ulla brevem dominum sequetur."

accep. per. per. Non sine elegantia duo verba totidemque sententias congmentavit, quarum utramque etiam alibi proposuit. De domino enim *Cons. ad Marc.* IX, 3: „ Quis unquam res suas, quasi periturus, adspexit?" Similiter atque *Hor. Carm.* II, 3. vs. 1. sq.

„ Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem, non secus ac bonis
Ab insolenti temperatam

Laetitia, moriture Delli."

De possessionibus *Epist.* XCI, 12: „ inter peritura vivimus."

6 *Quid ita — sumus.* De dictione *quid ita?* notavi ad opuseuli principium. *Indignari* familiare Senecae haec in re vocabulum, ut *Epist.* LXXI, 15: „ Quid est ergo, quare indigner, aut doleam, si exiguo momento publica facta praecedo? magnus animus Deo pareat, et quidquid lex universi jubet, sine cunctatione patitur." *Epist.* XCI, 15: „ Nihil horum indignandum est. In eum intravimus mundum, in quo his legibus vivitur. Placet? pare: non placet? quacunque vis, exi. Indignare, siquid in te iniqui proprie constitutum est: sed si haec imos summosque necessitas alligat, in gratiam cum fato revertere, a quo omnia resolvuntur." Qua quidem necessitatis et sortis humanae cunctis obeundae cogitatione levare aegritudinem statuebat etiam Chrysippus, cujus sententiam adversus Carneadem recte defendere videtur *Cic. Tusc.* III, 25. Versus illic affert ex Euripidis *Hypsipyle*, libere pulchreque a se in Latinum sermonem conversos:

„ Mortalis nemo est, quem non attingat dolor
Morbusque: multis sunt humandi liberi,
Rursum creandi: morsque est finita omnibus.

Quae generi humano angorem nequidquam afferunt,
 Reddenda est terrae terra: tum vita omnibus
 Metenda, ut fruges: sic jubet necessitas."

Sequuntur ap. Euripidem plura, finisque ejusmodi:

„ Διὸν γὰρ οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων βροτοῖς."

Socratis in eandem sententiam dictum servat Stob. *Serm.* 254:

„ ταῦτόν ἐστιν ἐν γυμνικῷ ἀγῶνι νικηθῆντα ὕβριως δίκην τῆ ἀνταγωνιστῆ λαχῆν, καὶ ἐν τῆ ζῆν νικῶμενοι ὑπὸ τῆς τύχης ἐγκαλεῖν αὐτῆ, ἀγνοοῦντα ἐφ' οἷς δίκαιοι εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ ζῆν συγκαταβιβάκαμι." Eodem duo fragmenta pertinent ex Epictetis; alterum p. 791. ed. Upt. „ Ὁ μνηστῆρας τί ἐστιν ἄνθρωπος, ἐπ' οὐδὲν τῶν συμβαινόντων δυσχεραίνει." Alterum p. 59. „ Ἀλόγιστος ἐστὶν ὁ ἐν τοῖς συμβαίουσιν κατὰ φυσικὴν ἀνάγκην ἀχθόμενος."

ad hoc pat. sumus. Similibus fere verbis Paulus Apostolus utitur ad Christianorum aerumnis afflictorum animos consolandos i *Epist. ad Thessal.* III, 3: „ αὐτοὶ γὰρ οἶδατε ὅτι εἰς τοῦτο κείμεθα." tanquam *sepositi sumus.* Et hac opportunitate levi liberandus est vitio locus Antonini X, 7: „ Εἰ δὲ τις καὶ ἀφίμνος τῆς φύσεως, κατὰ τὸ πεφυκέναι ταῦτα ἐξηγοῖτο, καὶ ὡς γελοῖον; ἅμα μὲν φᾶναι πεφυκέναι τὰ μέρη τοῦ ὄλου μεταβάλλειν, ἅμα δὲ ὡς ἐπὶ τινι τῶν παρὰ φύσιν συμβαίοντι θαυμάζειν, ἢ δυσχεραίνει." Prius ὡς accentu donandum videtur, ut καὶ ὡς Homericō more passim ab aliis recepto significant *vel sic quoque.* Male reddidit Interpres: *vide quam ridiculum sit.*

natura, idem quod Deus, vid. ad III, 11.

nihil perire de nostro. Explicandum e doctrina Stoicorum, qui animi bona sola propria esse, cetera nihil ad nos pertinere statuebant, ut Epict. ap. Arr. I, 25. p. 126. sq.

Quid est — faso. Sic Anton. IV, 34: „ Ἐκὼν σιαυτὸν τῆ κλωθεῖ συνεπιθίδου, παρίχων συνῆσαι, οἷςτις ποτε πράγμασι βούλεται."

Ubi lectu dignissima Gatakeri annotatio.

Grande — rapi. i. e. *ferri velocissime.* De mundi currentis celeritate monuimus ad I, 2. Sententia paululum inversa legitur in Sen. ac Syri *Sent.* 708:

„ Solatium grande est, cum universo una rapi."

Ad quem locum Grut. illa laudat e *Thyeste* 882. sqq.

„ Vitae est avidus,

Quisquis non vult, mundo secum

Pereunte, mori.”

Pulchrius etiam Chorus *Troad.* 1013. *sqq.*

„ Semper, ahi semper dolor est malignus:

Gaudet in multos sua fata mitti,

Seque non solum placuisse poenae.

Ferre, quam sortem patiuntur omnes,

Nemo recusat.”

Quae laudans *Cl. Tydem. Epist. dedic. ad Synt. Dissert. p. XLV*, similem affert locum *Ciceronis Tusc. I, 49*: „ Quod autem omnibus necesse est, idne miserum esse uni potest?” Uberius idem Noster explicat in *Consol. ad Polyb. XXI, 11*: „ Quis tam superbae impotentisque arrogantiae est, ut in hac naturae necessitate, omnia ad eundem finem revocantis, se unum ac suos seponi velit: ruinaeque etiam ipsi mundo imminenti, aliquam domum subtrahat? Maximum ergo solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passuri: et ideo mihi videtur rerum natura, quod gravissimum fecit, commune fecisse, ut crudelitatem fati consolaretur aequalitas.” In quo Stoici dissentientem habuere *Carneadem*, qui „ negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad levandam aegritudinem pertinere. Id enim ipsum dolendum esse dicebat, quod in tam crudelem necessitatem incidissemus. Nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad malivolos consolandos esse accommodatam. Mihi vero” (ait *Cic.* cujus haec sunt verba *Tusc. III, 25*) „ longe videtur secus. Nam et necessitas ferendae conditionis humanae, quasi cum Deo pugnare prohibet, admonetque esse hominem: quae cogitatio magnopere luctum levat: et enumeratio exemplorum, non ut animum malivolorum oblectet, affertur, sed ut ille, qui moeret, ferendum sibi id censeat, quod videat multos moderate et tranquille tulisse.”

necessitate. Locum hunc citantes *Gassend. Op. t. II. p. 832.* et *Cudworth. Syst. int. t. I. p. 7.* dedere *necessitas.* Alterum autem ut a *Seneca* profectum esse, codicum evincit consensus, ita videtur et elegantius. *Herodotus* similiter *LX, 16*: „ ἰπὸ μὲν

ἀναγκαίῃ ἐνδεσμένοι.” Potuisset tamen etiam scribere *necessitas*, ut scripsit *Epist. XCI*, 15: „haec imos summosque *necessitas* alligat.” *Cons. ad Hely. VI*, 7: „ut lex et naturae *necessitas* ordinavit.” Siquidem fatum (id enim significatur his verbis: „quidquid — mori”) fatum igitur a nonnullis idem dicebatur *necessitas*, ut a Parmenide, Democrito, Leucippo, Heraclito, secundum Stob. *Ecl. Phys. p. 10, 12. ed. Canteri*.

Deos hic intelligere sidera videtur, quae a Stoicis in Deorum habebantur numero. vid. *Praef. p. 2*. His stare et desciscere in contrarium non licere, neque tamen id imbecillitate fieri, sed quia non libeat ab optimis aberrare, et sic ire decretum sit, exponit *de Ben. VI*, 21. *sqq.* Valde simile *fragm. Epicteti p. 733. sq.* „Ὅτι τοιαύτη ἡ τοῦ κόσμου φύσις καὶ ἦν, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται· καὶ οὐχ ὅσον τι ἄλλως γίγνεσθαι τὰ γιγνόμενα, ἢ ὡς νῦν ἔχει· καὶ ὅτι ταύτης τῆς τροπῆς καὶ μεταβολῆς οὐ μόνον οἱ ἄνθρωποι μετεilhφασιν, καὶ τᾶλλα ζῶα τὰ ἐπὶ γῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ θεῖα — — — εἰάν πρὸς ταῦτα τις ἐπιχειρῆ τρέπειν τὸν νοῦν, καὶ πείθειν ἑαυτὸν ἐκόντα δέχεσθαι τὰ ἀναγκαῖα, πάνυ μετρίως καὶ μουσικῶς διαβιώσεται τὸν βίον.” Euripidis item versus ex *Hecuba*, quos affert Mur. *ad I*, 2:

„Ἡμεῖς μὲν οὖν δεῦλοι τε κ' ἀσθενεῖς ἴσως,
ἀλλ' οἱ Θεοὶ σθένουσι, χῶ κείνων κρατῶν
νόμος.”

Et Moschionis e *Telepho* servati a Stob. *Ecl. phys. p. 10:*

„Ὡ καὶ Θεῶν κρατοῦσα καὶ θνητῶν μόνη,
Μεῖρα λιταῖς ἄτρωτε δυστήνων βροτῶν.”

Quaeque paulo post illic habentur e Philetæ *Mercurio:*

„Ἴσχυρὰ γὰρ ἐπικρατεῖ ἀνδρὸς ἀνάγκη,
ἢ ῥ' οὐδ' ἀθανάτους ὑποδείδειν, οἳ τ' ἐν ὀλύμπῳ
ἔκτοσθεν χαλεπῶν ἀχέων οἴκους ἐκάμοντο.”

irrevoc. Ita de fati ait *Nat. Q. II*, 35. §. 2: „Servant cursum irrevocabilem.” *Herc. fur.* 559:

„Parcarumque colos non revocabiles.”

Ille — Rector. De summo Dco Senecæ effata collecta videas a Cudwortho *Syst. Int. tom. I. p. 673*, Wyttenb. *Disp. de Un. Dei Opusc. tom. II. p. 403. sq.*

scripsit — jussit. Deum ipsum principem fati teneri statuebant veteres. Homeri locum notissimum *Il. II, 433. sqq.* cujus in explicatione Ciceronem *de Divin. II, 10.* refellit Victor. *Var. Lect. XXXIV, 24.* equidem ita Interpretandum censeam, ut Jupiter illud immutare non posset, Sarpedoni, si tum cum Patroclo congrederetur, moriendum esse; ceterum posset eum pugnae eximendo, mortis periculo liberare. Fatum igitur conditionem quandam sibi adjunctam habebat, ut in Achille *Il. A, 352-354.* in Euchenore *Il. N, 663. sqq.* in Aegistho *Od. A, 37-43,* in equo Trojano *Od. O, 511-513:* in quam conditionem vis erat Jovi concessa. Ea autem vi ceteris Diis invitis uti noluit. Cf. Cl. v. Limb. Brouwer in libro Belgico *Proeve op. de zed. Schoonheid in de Poëzij van Hom. p. 16, 18.* Hesiodi locus est notabilis *Theog. 463. sqq.* de Saturno, qui Jove nondum nato primas Deorum obtinebat:

„ Πύθειτο γὰρ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἀστερόεντος,
 Οὐρανὸν οἱ πῆρωτο ἰδὲ ὑπὸ παιδὶ δαμῆναι,
 Καὶ κρατερῶ περ ἴδντι, Διὸς μεγάλου διὰ βουλᾶς.”

Ubi postremum versum immerito notum judicasse videtur Gulettus. Potest enim *διὰ βουλᾶς* eodem modo intelligi, quo mox *vs. 496:* „ Νικηθεὶς τέχνησι βίηφι τε παιδὸς ἰοῖο.” — Et haec antiquissimorum vatum, et alia multa veterum dicta recensuerunt *Erud. Viri Cudw. et Mosh. Syst. Int. tom. I. p. 7, 8.* Nonnulla quoque collecta sunt in libro, qui sub finem seculi superioris hoc titulo prodiiit: *Algemeen magazijn bij Meyer Wagnars, tom. IV. para. 1.* Ubi miror, qui scribi potuerit, Q. Calabrum hac in re a superiorum sententia discrepasse, qui tamen ceteris Diis omnem fato resistendi potentiam denegat, de Jove subdubitare videtur; sic enim *Paralip. XIV, 97-100:*

„ ἀλλ' οὐ μὲν ὑπὲρ αἴσαν, ἐκδομένοι περ, ἀμύνειν
 ἔσθιον· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ὑπὲρ μόρον οὐδὲ Κρονίων
 ῥηϊδίως δύνατ' αἴσαν ἀπωσέμεν, ὅς περὶ πάντων
 ἀθανάτων γένος ἔσσι, Διὸς δ' ἔκ πάντα πέλονται.”

Neque majore diligentia scriptor ille videtur in iis, qui fato Deos subesse statuebant, Lucianum ponere, cum et *Philopatris* non satis certo refertur in Lucianis, et jocis atque diceriis adeo scaezat, ut certa quidem inde sententia nullo pacto confici queat,

Quid

Quid quod in *Jovē confut.* (*Op.* II. p. 124. ed. Graevii, qui locus a Cudw. memoratur) sententiam hanc ipsam ridet Lucianus? Ceterum duplicem; qua quis antiquos hac in re absurditatis crimine liberare possit, viam monstrat Moshem. *l. c.* Lipsius idem agit *Phys. Stoic.* p. 31; multis congestis Senecae sui dictis, unde lentorem hujus opinionis interpretationem eliceret. Contra severius de eo, quod hic habemus, effato judicavit Luofsus *ad Budd. de Ath.* p. 339. sq. Equidem ut philosophi nostri causam agere nunc non aggredior, ita illud dico, Stoicis, si constare sibi vellent, necessarium quodammodo fuisse statuere, ut fato, id est suo ipsius decreto staret Jupiter, siquidem illi Jovem et fatum unum idemque censebant. Memorat hoc e Chrysippi libris de natura Deorum Vellejus apud Cic. *de Nat. D.* I, 15: „ Idemque etiam legis perpetuae et aeternae vim, quae quasi dux vitae et magistra officiorum sit, Jovem dicit esse, eandemque fatalem necessitatem appellat, sempiternam rerum futurarum veritatem.” Afferet hunc locum Aldobrand. *ad Diog. Laërt.* idem testantem VII, 135: „ ἐν τε εἶναι Θεὸν καὶ τοῦν καὶ εἰμαρμίνην καὶ Δία, πολλαῖς τε ἑτέροις ὀνομασίαις προσονομάζεσθαι,” ubi plura Menagius. Quid igitur? num idem lex ac legislator? Fateor hic aliquam repugnantiae speciem esse, cum alibi saepe Stoici, velut h. l. Seneca, fatum ut legem quandam memoret. Itaque duplex apud ipsos hujus vocabuli *fatum*, *εἰμαρμίνη* videtur usus, ut modo legem ipsam ordinemque rerum ab aeterno constitutum, modo Deum istius legis auctorem atque custodem significet, sive, ut ait Plut. *de Fato c. 1.* nunc sit ἐνεργεία, nunc οὐσία. — De verbo *scripsit* ita Lips. „ Ex opinione, qua censebant Jovem dictare: et *Parcas* (verba Capellae) *scribas Jovis*, quod ejus decreta in aereas tabulas referrent.” Eodem sensu in *Herc. fur.* 190:

„ Certo veniunt ordine Parcae.

Nulli jusso cessare licet,

Nulli scriptum proferre diem.”

7 *Non — materiem.* Parum mihi placent in horum verborum interpretatione Muretus eumque secutus Lipsius, veterum de mali origine placitum huc arcessentes. Neque enim hic universe malorum originem explicat Seneca, sed illud dicit, veluti artifex mā-

teriem mutare nequeat, ita neque Deum materiem ad elaborandum sibi datam, id est necessarios rerum nexus immutare posse, non posse necessitatem illam transgredi, qua cogatur ei, quem fortem ac magnum virum efficere velit, res adversas tribuere. Hunc loci sensum esse liquet e sequentibus.

haec passa est. Locus hic nescio an sit unus omnium e toto libello difficillimus, fortasse corruptus. Qualemcunque tamen explicationem dedit R u h k. quam in *Not. crit.* exhibul. De materia secundum Stoicos, altero principio, quod dicerent τὸ πάσχω, τὴν ἀπορίαν ὀδύην, vld. Lips. *Phys.* p. 8, 9, (9. sqq. Gatak. ad Anton. VI, 1, Lennep. ad Phal. Ep. p. 149, quosque laudat Doct. Baguetus *Comm. de Chrys.* p. 78, 154.

Quaedam — sunt. Hoc fundamento nititur illa vitarum sortitio, quam inducit Plato *de Rep.* X. p. 382. sqq.

in somnum itura. Vid. supra ad IV, 3: „virtuti iturae in obscurum.”

inert. nect. et. Huic membro cum illa respondeant: „fortiore fato opus est. Non erit illi” cet. hoc quidem loco talis sententia requiritur, languidis ingeniis mollius fatum tribui. Quae quare sic enuntiaverit Auctor, indicat Lips. „Vult ecce materiem causam esse talium effectuum vel eventuum, et ab ignava illa ignavos gigni; et vitam pariter sortemque totam talem.” Possit huc advocari *Epist.* CXVII, 24: „Haec nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur.” Alia videtur esse sententia R u h k o p f i i, quippe qui locum affert *de Ir.* II, 18, 19. Verum ibi de ipsorum ingeniorum temperamentis, quae dicuntur, non de fato disseritur.

vir cum cura dic. i. e. dignus, cujus laudes accurate compositeque praedicentur. Eo sensu Tac. *Ann.* IV, 61: „Scilicet impetui magis, quam cura vigeat, utque aliorum meditatio et labor in posterum valescit: sic Haterii canorum illud et profluens, cum ipso simul extinctum est.” Seneca ut *h. l.* et *de Tranq. an.* XIV, 6. de viri laudibus, ita de argumenti diligenti pertractatione phrasin eandem usurpavit *de Ben.* IV, 1: „Ex omnibus, quae tractavimus, Aebutii Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis, ut ait Sallustius, cum cura dicendum, quam quod in manibus est.” Quem locum qua ratione motus in *Fragm. ex Hist.*

libro sexto collocaverit Cortius, ignotare se scribit Ruhk. At qui in promptu est animadvertere, quaecunque Sallustii sine certa locorum notatione memorari videret, ea omnia Cortium in sextum librum contulisse.

fortiore fato, i. e. acriore, quod validius hominem agitet ac verset. Eodem modo supra II, 4: „illos fortiter amat.”

Non — iter. Sic Herc. fur. 437:

„Non est ad astra mollis e terris via.”

Jam Hesiodus hac in re *viae* comparisonem adhibuit *Op. et D.* 28:

„ὀλίγη μὲν ὁδὸς, μάλα δ' ἐγγύθι ταῖσι.”

Quem locum afferentes Plato et Xenophon ita exhibent: „λίγα μὲν ὁδοί.” quae lectio Graevio, Robinsono, Ernestio arrisit. Neque tamen id satis causae esse puto, quare sic Hesiodum scripsisse dicamus: quidni enim in versibus tam crebro memoriter edi, solitis, facile fieri potuit, ut insolentius verbum tractu temporis notiori locum cederet? Similis histrionum ἀμνημοσύνη multam in Graecorum tragoediis lectionis varietatem peperit. Nisi forte, quia Cic. *de Sen.* 15. ab Homero Laërten agrum stercorantem induci scribit, ideo necesse sit *Od.* Ω, 227. pro λαστραύοντα verbum aliud substituere.

sursum — eat. In animo videtur habuisse tempestatem, qualem describit Ovid. *Trist.* I, 2. vs. 19. sqq.

„Me miserum! quanti montes volvuntur aquarum!

Jamjam tacturos sidera summa putes.

Quantae diducto subsidunt aequore valles!

Jamjam tacturas Tartara nigra putes.”

8 *Ignis aurum.* In Sen. *ac P. Syri Sent.* vs. 279. ita exstat:

„Ignis probat aurum, miseriae fortem probant.”

Ubi similia quaedam attulit Grut. p. 194. Adde Min. Fel. *Oct.* p. 337. sq. „Itaque ut aurum ignibus, sic nos discrimibus arguimur.” Ad amicitiae fidem quomodo traducta sit illa comparatio, videas ap. Grut. *l. c.* et p. 63. De justitia disserens Cic. *de Off.* II, 11: „Maximeque admirantur eum, qui pecunia non movetur: quod in quo viro perspectum sit, hunc igni spectatum arbitrantur, De fide Christiana Petrus Apost. *Epist.* I, 1.

κομμ. 7. „Ἰνα τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως πολὺ τιμιώτερον χρυσίου, τοῦ ἀπολλυμένου, διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζομένου, εὐρέθῃ εἰς ἱπταίνον καὶ τιμὴν καὶ δόξαν, ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ.“ Cuius quidem loci interpretationem eam, quam dedit Ven. Ruitenschild *Spec. Acad.* (L. B. 1825.) p. 46, 47, amplecti nequeo. Putat illé τὸ δοκίμιον τῆς πίστεως posita esse pro πίστις δοκιμασίῃ. Verum altero loco, ubi phrasis occurrat, Jac. Ep. I, 3, vix aliud significare potest, quam ipsam fidei per molestias et aerumnas explorationem, quippe quae dicatur ὑπομοχλὴν καταργάζεσθαι. quidni et hoc loco? Neque est quod nos impediatur comparativos τιμιώτερον in neut. genere positus: mihi quidem admodum probabile; Petrum ita scripsisse pro τιμιώτερας, ut ad πίστεως referendum sit; qualis in casibus continuandis negligentia Scriptoribus Sacris argumenti magnitudine plenis haud est infrequens, ut *Apocal.* I, 5. Plura facile suppeditabunt exempla Theologi, quorum bona cum venia facta sit haec in alienum campum digressio.

fortes viros. Passim in hoc libello viri boni, magni et fortes inter se commutantur, ut II, 1, 5, 6. Nempe virorum bonorum et excellentium virtus maxime ceratur in periculis adeundis malisque tollerandis; ea vero est fortitudo.

scies, i. e. ex illa fastigii virtuti propositi contemplatione statim intelliges, illi cet. Sententiae veritatem agnovit et Herod. ita Xerxem loquentem faciens VII, 50: „μυγάλα γὰρ πρήγματα μυγάλοισι κινδύνοισι ἰθὺλοι καταρῖσθαι.“

Ardua. Placere Senecae *Metamorphoses* earumque versibus, tanquam luminibus, passim orationem suam distinxit, ut *de Ben.* VII, 23, *Nat. Q.* I, 3, II, 44, III, 1, 20. Ex omisso saepe nomine patet, illud opus isto tempore satis hominum manibus tritum fuisse. Poëtarum appellat ingeniosissimum *Nat. Q.* III, 27. §. 12, addita tamen reprehensione. Quorum miror oblivionem cepisse Lipsium, qui *Judic. super Sen. ejusque scriptis* p. IX. tam eum a veteribus abhorreere scribit, „ut vix alium quam Virgilium e poëtis advocet aut Publum.“ Intelligit autem haud dubie Publum Syrum, quem illo nomine significare solet Seneca.

Enitantur. Elegantior haec lectio videtur et ab Ovidio profecta.

Neque tamen eam Senecae contra veteres editi, omnes obtrudere debuisset Ruhn. *Enituntur* ille scribere potuit, ita in Ovidio exstare putans, quo de genere notavi ad § superiorem.

9 *Haec cum — casuro.* Et hic et mox illud verbis explicat Sen. quod silentio significaverat Ovid. nullis patris dehortationibus Phaëthontem absterreri.

est tanti — casuro. Vid. *Not. crit.* Redit eodem interpretatio Lipsii: „Hoc pretio, emam vel cadere.” Gron. *Observ.* III, 17^a p. 581. sq. „*Tanti est, non est tanti*, formulae sunt, quibus utimur, cum significare volumus aliquod malum vel incommodum magno bono, magno pretio nobilem rem vel mercem, insano labore excellens opus compensari vel non compensari.”

violentique. Schott. *violentiaque*, ut ad ora referatur. Illud autem et magis h. l. poëticum videtur, et est in Ovidio.

Post — currus. Haec omnia Mureti, credo, auctoritate Schottus et *Ed. Lov.* omisere. Defendit autem Lips. cujus notam integram apposuisse operae pretium fuerit. „Haec omnia, pessimo sane exemplo, omiserat Muretus. qua causa? quia aliter nempe in Ovidio; nec jus scilicet nostro mutare leviter et suae rei aptare. In quo etiam ingenii laus est, adeo non culpa. In poëta erat, *Finge datos currus:* et a Sole pronunciabatur. noster mutat, sive data opera (quod puto) sive oblivione, et Phaëthonti adscribit. Age pater, inquit, currus quos das et cedis, junge: lubet statim conscendere.”

illic stare, in ipso altissimo coeli fastigio. Non sine dilectu verbum hoc usurpasse videtur, siquidem ad popularem opinionem sol adscensu peracto ad medium coelum progressus, ibi licet per brevissimum temporis punctum staret, indeque pergeret ad inferiora. Poterat hoc *stare* dici, quemadmodum ab *ἵστασθαι* locutionem *μενεμυβία σταβερὰ* derivari docuit Ruhn. *ad Tim.* p. 235. sq. In annuo solis cursu similia puncta *solstitia* nominarunt, „quod sol eo die sistere videatur,” ut ait Varro *de l. L. l. V. col.* 31. ed. Gothofr.

humilis — virtus it. Dubitare possit, haec e Phaëthontis, an e sua persona Scriptor adjecerit. Sed hoc praefendum videtur, ut in acutum quoddam et magnificentum dictum juvenis oratio desinat, ac
dein.

deinde mutatis verbis illa repetatur: „vide quam — vadendum esse.”

sectari. Confirmat hanc lectionem locus *Epist. ult. princ.* „Non est elegantiae tuae, tantum magna sectari.”

C A P U T VI.

Quare tamen. Hujus *capitis* argumentum a Ruhk. sic editur: „Alios pati mala, ut doceant viri boni, et ipsis discendum est, ea bene pati: nati enim sunt in exemplar.” Quae quidem definitio iis, quae apud Sen. legimus, angustior est, et partem tantum *capitis* attingit. Ipse potius ita definiverim: absolutis jam quatuor illis, quas *cap.* 3. proposuerat, partibus, orationis vela pandit, ac variis argumentis, nonnulla quoque ex antecedentibus repetendo id agit, ut Lucilio persuadeat, ne unquam boni viri misereatur: posse enim miserum dici, esse non posse.

Omnia mala. Lips. „Id est, omnia vere mala.” Zeno quidem, ut refert Stob. *Ecl. Eth.* p. 166, κατὰ dicebat esse „τὰ τοιαῦτα, ἀφροσύνην, ἀπολασίαν, ἀδικίαν, θύλιαν, καὶ πᾶν ὅ ἐστι κακία, ἢ μίτιχον κακίας.” Convenit Diog. Laërt. VII, 95, 102.

scelera et flagitia sic inter se differunt, ut in his magis turpitudine et infamia rei spectetur, in illis animi improbitas.

av. cons. i. e. talia, quae suggerat amor habendi, veluti de clanculum interficiendo eo, cujus hereditatem sperent. Ad ambitionem et ejusmodi cupidines referendum censeo Lips. ob sequentia *al. imm. avar.* Me vero non offendit apud hunc scriptorem et in tali enumeratione, verbis aliis ejusdem rei repetitio.

lib. caecam. Aptissimum epitheton ad declarandam libidinis, id est effrenatae cupidinis vim in hominum animos, nullam neque sceleris, nec periculi magnitudinem videntium, dum id, quod concupiscant, assequantur. Est quidem libido voluptati affinis: de ea autem sic Cic. *de Amic.* 12: „Impedit enim consilium voluptas, rationi inimica: ac mentis (ut ita dicam) praestringit oculos.” Hinc idem *pro Quinct.* 26: „De cujusquam vita dicere audes, qui hoc concedas necesse est, ita te caecum cupiditate et avaritia fuisse, ut, cum postea quid futurum esset, ignorares, accidere autem mul-

ta possent, spem maleficii praesentis in incerto reliqui temporis eventu collocares?" Et *de Fin.* I, 10. haec Torquatum Epicureum dicentem facit: „At vero eos et accusamus, et justo odio dignissimos ducimus, qui blanditiis praesentium voluptatum delinunt atque corrupti, quos dolores, et quas molestias excepturi sint, occaecati cupiditate non provident." Item *Tusc.* I, 30: „qui — se totos libidinibus dedidissent, quibus caecati" cer.

alieno imminentem. Dilecta Senecae phrasis. Ita *Epist.* II, 5: „Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis jaceat, quantum pascat, quantum foeneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda computat?" *Imminere*, si vim verbi spectes, primum dicitur res, quae in eo est, ut in aliam rem jamjam incidat, idque cum proprie, tum figurate, ut saxum, ut accipiter, ut hostis. Inde translatum ad animi cupiditatem talem, quae quasi manibus porrectis oreque inhiant ad arripiendum parata sit. Ita *Cic. pro Mil.* 35: „plebem et infimam multitudinem, quae P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat."

sarcinas. Ita per contemtum possessiones appellantur, ut a *Juven.* III, 161:

„Quis gener hic placuit censu minor, atque puellae
Sarcinulis impar?"

Dictionem *sarcinas servare* bene videtur e Senecae mente interpretari Lips. „ut loco calonis servulique sit." Erant autem in exercitu *κενυοφόροι* vilissimum hominum genus, ut apparet e *Xenoph. Anab.* III, 1. §. 30. Similiter ipsa vera sapientis bona rebus externis opponit Boët. *Cons.* I, p. 7, 8, ubi sic dicentem facit Philosophiam: „Qui [pessimorum hominum exercitus] si quando contra nos aciem struens valentior incubuerit, nostra quidem dux copias suas in arcem contrahit; illi vero circa diripiendas inutilibus sarcinulis occupantur."

remittunt, i. e. *hac Deum cura liberant, eam ne postulant quidem.* Quod non monerem, nisi Belgicae versionis auctorem Glazemakerum (Amstelod. 1658.) haec ita perverse reddidisse viderem, ac si boni viri curam illam Deo commenderent.

ext. cont. In eandem sententiam Sallust. *de Diis et mundo* c. 9:

„Εἰ δὲ κακοὶ μὲν εὐτυχοῦσιν, ἀγαθοὶ δὲ πίνονται, θαυμάζειν οὐ δεῖ, οἱ μὲν γὰρ πάντα, οἱ δὲ οὐδένος πλοῦτον ποιοῦσι.”

Democr. div. prof. R u h k o p f i u s : „ Fuit autem diversa traditio de hac re: aliis Democritum referentibus utcunque patrimonium suum neglexisse; (Cic. *de finib.* V, 29. Horat. *Ep.* I, 12, 12. Athenaeus IV, 20. p. 254. ed. Schäfer. Multo plures) aliis diviso cum fratribus patrimonio exiguam sibi partem elegisse (Diog. Laert. IX, 35. Aelian. *V. H.* IV, 20.) a quibus noster prorsus discessit, nescio quem secutus.” Contra mihi videtur Seniores illos secutus esse, verbumque *projicere* idem valere, quod *negligere* apud eundem *de Vita b.* XXVII, 6: „ Objicite Platoni, quod petierit pecuniam, Aristoteli, quod acceperit, Democrito, quod neglexerit.” Item apud Ciceronem *l. c.* ita scribentem: „ cur haec eadem Democritus? qui (vere false, quaeremus) dicitur oculis se privasse: certe ut quam minime animus a cogitationibus abduceretur, patrimonium neglexit, agros deseruit incultos.” Ea vero narratio merito suspecta videri debet. Tacet enim hac de re prorsus, qui tales narratiunculas cupide referre solet, Diog. Laert. Tum Philo Jud. *de Vita contemplat.* p. 473. ita memorat, ut in fabulis poetis ponere videatur. Ait enim: „ Ἀναξαγόραν καὶ Δημόκριτον Ἕλληνες ἔδουσαν, ὅτι φιλοσοφίας ἰμύρῃ πληχθέντες μηλοβότους ἔιασαν γενέσθαι τὰς οὐσίας.” Narrabant idem de Cratete Cynico, sed falso, ut probabiliter statuit *Doct. Posthumus Dissert. de Crat.* (Gron. 1823.) p. 35, 36. Forsitan utrique afflictum est ad similitudinem Anaxagorae, quem agros suos pecori depascendos reliquisse, constans erat veterum narratio. Vid. *Doct. Schaubach Anaxag. fragm.* (Lips. 1827) p. 7, 8. De Democrito, illa traditione ne memorata quidem, ita scripsit Wytt. *Lect. quinque* p. 48: „ Nam cum pater ejus, princeps Abderitarum, amplas et fere regias ei reliquisset opes, quibus vel in otio laute jucundeque vivere, vel in negotio principatum civitatis obtinere posset, maluit eas opes in sapientiae studio, et procul a civium ambitione, longinquis peregrinationibus consumere.”

onus illas bonae mentis. Dilecta Senecae dictio *bona mens*, ut significet animum ad sapientiae praecepta compositum, virtuti operam dantem, *Epist.* XXIII, 1: „ Ego vero aliquid, quod et mihi et tibi

tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi ut te exhorret ad bonam mentem?" XXVII, 8: „Bona mens nec commodatur, nec emitur: et puto, si venalis esset, non haberet emtorem." XLI, 1: „Facis rem optimam, et tibi salutarem, si, ut scribis, perseveras ire ad bonam mentem." LXXIII, 14: „Nulla sine Deo mens bona est." Item in *Thyeste* (si modo ea est hujus Senecae) 380:

„Mens regnum bona possidet."

Tall autem bonae menti divitias impedimento esse, tum sua quaeque ratio, tum experientia docet, siquidem ea est hominum natura, ut opibus abundantes facillime fastum et superbiam assumant, avaritiae luxuriaeve sese tradant, animi vero cultum et virtutis studia negligant. Hinc illae et philosophorum veterum et Christianorum Doctorum voces adversus divitias. Teles Pythagoreus ap. Stob. *Serm.* 235. p. 772. sq. „ἢ οὐχ ἴραξ ὅτι ὡς ἐπιτοπολὺ οἱ πτωχότατοι φιλοσοφῶσιν; οἱ δὲ πλούσιοι διὰ ταῦτ' αὐτὰ ἐν πάσῃ ἀσχολίᾳ εἰσίν;" In Secundi τοῦ Σοφοῦ *Sententis*, p. 86. ed. Holst. ad quaestionem: „τί ἐστὶ πλοῦτος;" haec est responsio: „χρυσοῦν φορτίον, ἡδονῶν ὑπερέτης, ἐπιβουλεύμενον πρᾶγμα, ἀπόλαυσις ἀνέκφραστος [ἀνευφράντος e codd. omnino legendum censet Orell. *Opuscula philologica*. 1071. II], φθόνος συνεσπώμενος, φόβος ἐλπίζόμενος, καθημερινὴ μελέτη, εὐμετάπτωτον πρᾶγμα, φιλούμενον ἀτύχημα, περιπέθητον ταλαιπώρημα, ὑψηλὸν πτώμα, ἀργυρικὸν σύνθεμα, περιερχόμενον εὐτύχημα." Appuleji locum ad haec Sen. verba laudat Lips. „Prosus ad vivendum, ut ad natandum, ille melior, qui onere liberior." Idem Appul. *Flor.* II. p. 46, 47. ed. Bosschae de Cratete: „rem familiarem abjicit, velut onus stercoris, magis labori quam usui." Quae citat Wowerus ad illa Minucii Fel. *Oct.* p. 336: „Igitur ut qui viam terit, eo felicior, quo levior incedit, ita beator in hoc itinere vitae, qui paupertate se sublevat, non sub divitiarum onere suspirat." Egregie quoque Lactant. VII, 1: „Eo fit, ut pauperes et humiles Deo credant facilius, qui sunt expediti, quam divites, qui sunt impediti plurimis implicati, imo vero catenati et compediti serviunt ad nutum dominae cupiditatis, quae illos inextricabilibus vinculis irretivit: nec possunt in coelum adspicere, quoniam mens eorum

in humum prona terraeque defixa est. Virtutis autem via non capit magna onera poriantes." Humanis effatis cumulo loco accedat Divina Christi Domini nostri oratio, quae et alibi legitur et in Marci *Evang.* X, 24, 25: „Τίνα, πῶς δύσκολόν ἐστι τοὺς πεποιθότας ἐπὶ τοῖς χρήμασιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν! Εὐκοπωτέρῳ ἐστι κάμηλον διὰ τῆς τρυμαλιᾶς τῆς ραφίδος διελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν." Quamquam non ipsas divitias, sed nimium earum amorem regno Dei possessores excludere, Josephi Arimathaei, Cornelii centurionis, aliorum exempla docent.

2 *Filios* cet. Fortasse ex hoc loco imitationem duxit ille, quisquis librum *de Remediis fortuitorum* Senecae supposuerit.

occidant. Lipsio citantur exempla: „Brutus, Imperiosus, Fulvius, alii." Et de Bruto quidem, qui *natos pater, nova bella moventes, ad poenam pulcra pro libertate vocavit*, nota res est, uti quoque de Manlio Torquato, qui tamen Imperiosi cognomen non ab hac severitate tulit, sed jam patri inditum rethmilt. Vid. Dukerus *ad Flor.* I, 14. §. 2. Fulvium autem sine dubio senatorem intelligit, qui filium ex itinere ad Catiliam retractum necari jussit, teste Sallust. *B. C.* 39.

In exsilium. Copiosius in exsilio defensione versati sunt Cicero et Plutarchus. Quorum ille *Tusc.* V, 37: „Jam vero exsilium, si rerum naturam, non ignominiam nominis quaerimus, quantum demum a perpetua peregrinatione differt? in qua aetates suas philosophi nobilissimi consumserunt, Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacydes, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Panaetius, Chitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, innumerabiles alii." Veluti Lycurgus et Pythagoras. Plut. autem *de Exsilio* c. 13. paucos admodum sapientissimorum hominum suis in patriis sepultos esse scribit. Et c. 14: „καὶ γὰρ νῦν οἱ δοκιμώτατοι καὶ κράτιστοι ζῶσιν ἐπὶ ξένης, οὐ μετασταθίντες, ἀλλὰ μεταστάντες, οὐδὲ φυγαδευθίντες, ἀλλὰ φυγόντες αὐτοῖ πράγματα καὶ περισπασμοὺς καὶ ἀσχαλίαις, ἅς αἱ πατρίδες φέρουσι."

nati sunt in exemplar. Sic *Epist.* LXVI, 3. de Clarano quodam, condiscipulo suo: „Claranus mihi videtur in exemplar editus, ut sci-

scire possemus, non deformitate corporis foedari animum, sed pulchritudine animi corpus ornari."

3 *Putat itaque.* Magna saepe cum vi tales prosopopoeiae a veteribus usurpatae sunt. Ita leges exostulantes inducit Plato *Critone* c. II, patriam Cic. *Catil.* I, 7, fortunam Boët. *Consol.* II. p. 26.

Aliis bona. Comparari potest Arr. III, 17, ubi malos argento, bonos contra rebus excellentioribus esse divites ostendit Epictetus.

circumdedi. Ad hoc verbum Casaub. *annot. ms.* „ Graeci περιβολὴν vocant externa haec bona."

inanes, id est *leves, illa magni facientes, in quibus parum est momenti ad vitam beatam.*

pro fel. i. e. tanquam felices, ut Plaut. *Poen.* III, 1. vs. 25.

„ Neque nos populus pro cerritis insectabit lapidibus."

Istud hominum genus quale sit, saepius egregie Seneca demonstravit. Ita *de Vita b.* III, 1: „ Quin potius quaero aliquid usu bonum, quod sentiam, non quod ostendam. Ista quae spectantur, ad quae consistitur, quae alter alteri stupens monstrat, foris nitent, introrsus misera sunt. Quaeramus aliquid non in speciem bonum, sed solidum et aequale, et a secreta parte formosius." Item *Epist.* LXXX, 6. sqq. „ Horum, qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut gravis et suppurata tristitia: et quidem gravior, quia interdum non licet palam esse miseros: sed inter aerumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem." Sequitur histrionum comparatio, qui quamvis magnifice in scena locuti, tenuissimo tamen victu utantur. „ Idem," inquit, „ de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum supraque turbam delicatos lectica suspendit: omnium istorum personata felicitas est. Contemnes illos, si despoliaveris."

non qua occ. sed qua lat. i. e. non a parte vulgi oculis objecta, sed a parte secretiore.

miseri sunt. In Stoicorum veterum doctrina Stob. *Ecl. eth.* p. 179.

hoc quoque commemorat: „ τῶν τε ἀγαθῶν μηδενὸς μετέχειν τοὺς φαύλους."

sordidi. Ita *de Vita b.* XIX, 2. id genus homines alloquens, *sordes* iis objicit.

ad sim. par. s. e. c. Romani lautiores parietes suos vel gypso decubare, vel marmoris lapidisve pretiosi lamina inducere solebant. Citat hac de re Ruhl. locum Athenaei IV, 13. p. 226. ed. Schäff. Eodem referenda duo e *Fragmentis Epicteti*, alterum p. 758. ed. Upt. „ Τῷ [legere malim Τὸ] μὲν γύψῳ λευκανθίζουσαν σπουδάζειν θαυμάζεσθαι τὴν οἰκίαν, ἀπειροκάλον· τὸ δὲ ἕθερ χρυσόταται κοινωνίας λαμπρύνειν, φιλοκάλον τε ἅμα καὶ φιλανθρώπων.” Alterum p. 768: „ Μὲν τοῖς τῆς ἐξ Εὐβοίας καὶ Σπάρτης λίθοις τοὺς τοίχους τῆ κατασκευῆ ποικίλλει· ἀλλὰ γὰρ τῆ ἐκ τῆς Ἑλλάδος παρὰ διὰ τὰ στήρια τῶν πολιτῶν καὶ τῶν πολιτευομένων διακόσμηται.” Item Senecae locus huc apprimè conveniens, *Epist.* CXV, 9, 10: „ Miramur parietes tenui marmore inductos, cum sciamus, quale sit, quod absconditur: oculis nostris imponimus. Et cum auro tecta perfundimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? scimus enim sub illo auro foeda ligna latitare. Nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue praetenditur: omnium istorum, quos incedere altos vides, bracteata felicitas est. Inspice, et discas, sub ista tenui membrana dignitatis quantum mali lateat.” Est comparatio ejusmodi, ut Senecae, tali ingenio dicendique consuetudine, facillime in mentem venire debuerit. Ut autem hic ad falsam felicitatis speciem, ita Paulus eam traduxit ad pietatis simulationem, ut refert Lucas *Act. Apost.* XXIII, 3, ad quem locum adhibeantur Valcken. *Scholae sel. in N. T.* p. 589. sq. Similis oratio Christi Servatoris ap. Matth. XXIII, 27, 28: „ Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκοιμημένοις, οἷς οἷς ἔξωθεν μὲν φαίνονται ὡραῖοι, ἔσωθεν δὲ γέμουσι ὀστῶν νεκρῶν καὶ πάσης ἀκαθαρσίας. Οὕτω καὶ ὑμεῖς ἔξωθεν μὲν φαίνεσθε τοῖς ἀνθρώποις δικαιοί, ἔσωθεν δὲ μιστοὶ ἵστε ὑποκρίσεως καὶ ἀνομίας.” Affert ad eum locum Grotius Diogenis, ut ipse ait, dictum, sed quod legitur etiam in Demophili Pythagorei *Similitud.* p. 18. ed. Holst. „ Τῆς ἀλαζονείας, καθάπερ τῶν κεχρυσωμένων ὄπλων, οὐχ ὁμοιά· ἵστι τὰ ἐντὸς τοῖς ἐκτὸς.” Ubi non intelligo, quamobrem ὄπλα in recentissima Grotiani operis editione (quam Grotiani nominis heredi cuidam deberi audio) redditum sit *rocula*, cum *arma* potius intelligi videantur inaurata, majus pretium colore suo mentientia.

crusta. Verbum ductum, ut et Ruhk. observavit, ex eadem illa parietum comparatione. Quam enlm loco paulo ante citato *brac-*
seam et *membranam*, eandem *crustam* dicit *de Ben.* IV, 6. §. 2, ubi de Deo: „Ingens tibi domicilium sine ullo incendii aut rui-
nae metu struxit, in quo vides non tenues crustas, et ipsa qua se-
cantur lamina graciliores, sed integras lapidis pretiosissimi moles.”

4 *stare.* Referendum ad eandem parietum similitudinem; qui quam-
diu stant, latet interioris materiae foeditas. — Alia festiva compara-
tione rem illustrat *Epist.* LXXVI, 23. sq. „Nemo istorum, quos
divitiae honoresque in altiore fastigio ponunt, magnus est. Quare
ergo magnus videtur? Cum basi illum sua metiris, Non est mag-
nus pumilio, licet in monte constiterit: Colossus magnitudinem
suam servabit, etiamsi steterit in puteo. Hoc laboramus errore:
sic nobis imponitur: quod neminem aestimamus eo quod est, sed
adjicimus illi et ea, quibus adornatus est.” Apposite Lips. lo-
cum affert Demosthenis de Philippo: „'Αλλ' οἶμαι, ὅν μὲν
ἐπισκοπῆ τούτοις τὸ κατορθοῦν. αἱ γὰρ εὐπραξίαι δεινὰ συγκρῆσαι
καὶ συστιάσαι τὰ τοιαῦτα οἰσίν. εἰ δὲ τι πταίσει, τότε ἀκριβῶς
αὐτοῦ πάντ' ἐξισταθήσεται.”

certa videntur opponi *falsis* supra memoratis. Eodem sensu vocabu-
lum occurrit *Epist.* LXXVI, 5: „Unum enim est bonum, quod
honestum; in illis nihil invenies veri, nihil certi, quaecunque sa-
mae placent.”

mansura. Cogitavit hunc fortasse locum Augustinus ita scribens:
„Bona sunt, quae habes; esto et tu bonus inter bona tua. Esto
bonus mansurus inter bona peritura.” Qui locus affertur a Gatak,
ad Anton. VIII, 1. De quo Imperatore scribit Herodianus
I, 2, eum in generis suis requisivisse morum honestatem vitaeque
temperantiam: „ταῦτα γὰρ μόνα ψυχῆς ἴδια καὶ ἀναφαίριτα ἡγήτο
κτήματα.” Neque tamen hac de re, possitne bonus aliquando ma-
lus evadere, p̄r fuit veterum philosophorum sententia. Plato
quidem et Aristoteles amitti posse virtutem et sapientiam exis-
timabant, non tamen, nisi gravi mutatione per morbum aliamve
causam illata. Item Chrysippus sapienti virtutem eripi posse
statuebat, eo potissimum argumento usus, quod sapientes nonnun-
quam in ebrietatem et furorem incidere. Contra negabat Clean-
thes.

thes. Vid. Diog. L. VII, 127, ibique Menag. Negavit et Cic. *Tusc.* II, 14: „virtutem autem si unam amiseris: etsi amitti non potest virtus; sed si” cet. *Ib.* IV, 14: „Illud animorum corporumque dissimile, quod animi valentes morbo tentari non possunt, corpora possunt.” Placuit idem Senecae, cujus excitat locum Menag. ex *Epist.* L, 3: „eo majore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quod semel nobis traditi boni perpetua possessio est. Non dediscitur virtus.” Consentit Demophilus Pythagoreus *Similit.* p. 22: „Αἱ μὲν ἰσθῆτες γινόμεναι διάλαμπροι πάλιν ἐν τῇ χρήσει ἀναπληθύνονται ῥύπου· αἱ δὲ ψυχαὶ ἀπαξ ἀποκαθαίρονται τὴν ἀμάθειαν διαπαντός μένουσι λαμπραὶ.”

quanto magis. Est igitur illud bonum „solidum et aequale et a secretiore parte formosius,” ut ait *de Vita b.* III, 1.

permisi — fastidire. Haec sunt illa bona certa, mansura, quae mox inde laudat, quod non fulgeant extrinsecus. Itaque locus paulo aliter interpungendus videtur, hoc modo: *majoraque: permisi vobis, metuenda contemnere, cupiditates fastidire. Non fulgetis extrinsecus; bona vestra cet.*

metuenda contemnere. Supra III, 11: „cum quo metuenda collideret,” i. e. ea, quae vulgus hominum metuenda sibi ducit, ut paupertatem, ut dolorem, ut mortem. Talia, tanquam inania tertriculamenta, *contemnere* magni profecto est animi. Unde philosophis in hujusmodi constantia memoranda commendandave solenne verbum *contemnere*. Sic Cic. *de Sen.* 19: „O miserum senem, qui mortem contemnendam esse in tam longa aetate non viderit!” Idem *Tusculanarum* primam inscripsit *de contemnenda morte*. Potuerunt hoc multi veteres, sive taedio vitae, sive famae studio, sive patriae amore ducti: quanto majus autem illud, quod de Christo legimus *Epist. ad Hebr.* XII, 2, crucem Eum tolerasse, *contemta ignominia!*

cup. fastidire. Contraria, nec minor, sapientis laus e Stoica doctrina. Epict. quidem *Enchir.* 21. convivio vitam assimilans: „ἂν δὲ καὶ παρατεθίντων σοι μὴ λάβῃς, ἀλλ' ὑπερίδῃς, τότε οὐ μόνον συμπότης τῶν θεῶν ἔσῃ, ἀλλὰ καὶ συνέρχων.” Antoninus V, 15. nihil externarum rerum ad hominem pertinere docet hoc etiam argumento, quod „εἴ τι τούτων ἦν ἐπιβάλλον τῷ ἀνθρώπῳ

ὄν ἂν τὸ ὑπερφρονεῖν αὐτῶν, καὶ κατεξαίεστασθαι ἐπιβάλλον ἦν, οὐδὲ ἰπαινετὸς ἦν, ἀπροσδῆ τούτων ἑαυτὸν παρεχόμενος." Ubi Gatak. locum affert Longini *de Sublim.* VII, 1: „ οὐδὲν ὑπάρχει μίγα, οὐ τὸ καταφρονεῖν ἴσθι μίγα, οἷον πλοῦτοι, τιμαί, δόξαι, τυραννίδες, καὶ ὅσα δὲ ἄλλα ἔχει ποικύ τὸ ἔξωθεν προστραγεῖσθαι δούμνονι."

introrsus. Ita *Epist.* XXIII, 4. de gaudio loquitur solido, „ quod plus pateat introrsus." Et *Epist.* CXIX, 12. ait: „ Omnium istorum felicitas in publicum spectat: ille, quem nos et populo et fortunae subduximus, beatus introrsum est." In eandem sententiam Anaxagorae dictum commemorat Valer. Max. VII, 2. *ext.* §. 9. *Sic mundus.* Modus huic scriptori frequens, ut ipsa re memorata tum comparationem subjiciat. Ita supra IV, 11: „ Sic sunt nauticis" cet. — Quod autem ad hancce comparationem attinet, *πῦνδum* hic, ut saepius ap. Senecam, significare putō coelum stellis ardentibus aptum. Nam aliae, quas huic voci Stoici tribuebant, significationes a Gatakero memoratae ad Anton. IV, 23, non huc accessendae videntur. Coelum igitur mille tanquam oculis introrsum spectat, ut exteriora quasi contempsisse videatur. Apte itaque comparatur viro miratori tantum sul, quemadmodum ait *de Vita d.* VII, 2. Quo loco §. 3. paulo aliter in eadem re usurpatur coeli in exteriora tendentis, sed per formam globosam undique in se redeuntis similitudo. — Lips. et Ruhk. parum hic lucis afferunt: movent tantum ad *exteriora*: „ ubi vacuum infinitum."

intus, i. e. in animo. Eleganter hac voce eodem sensu poeta nostras Joannes Sixius usus est in duobus poematis allatis a Cl. Slegenbeekio *Mus.* III. p. 208. 39. Alterum, quod fecit in imaginem Petri Sixii fratris, ut videtur, sui; sic desinit:

„ non multum abscondit imago;

Quae, quid et exterius, quid sit et intus, habet."

Alterius argumentum item est effigies Tulpæ, quem his ornavit versibus:

„ Amstelidum consul, medicæ lux Tulpius artis,

Ter duodenorum gloriæ prima Patrum,

Alba licet superet crinis candore ligustra,

Ore nives, animo candidiore viget.

Felici effigie vultus dum pectora monstrat;

Quid sit et exterius, quid sit et intus, habet."

De re et Stoicorum sententia vid. Gatak. ad Anton. II, 11. p. 48, VII, 59, ubi praeclare Imperator: „Ενδον βλίπτει, ἔνδον ἡ πηγὴ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἀεὶ ἀναβλύσει δυναμίην, ἰὰν ἀεὶ σκάπτῃς.” non egerit — est. Enumerantur *Epist.* XC, 34, 35. ea, quae sapiens investigatione sua in lucem protraxerit, inque iis etiam hoc: „felicissimum esse, cui felicitate opus non est.” In eandem sententiam egregius est locus *Arriani* IV, 8: „Ὅταν ἄλλον ἴδῃς ἀρχόντα, ἀντίθεις, ὅτι σὺ ἔχεις τὸ μὴ δεῖσθαι ἀρχῆς· ὅταν ἄλλον πλουτοῦντα, ἴδῃς τί ἀντὶ τούτου ἔχεις· εἰ μὴν γὰρ μηδὲν ἔχεις ἀντ’ αὐτοῦ, ἄθλιος εἶ· εἰ δ’ ἔχεις τὸ μὴ χρεῖαν ἔχειν πλοῦτου, γίνωσκαι ὅτι πλείον ἔχεις, καὶ πολλὰ πλείονος ἄξιον. Ἄλλος γυναικα εὐμόρφον· σὺ τὸ μὴ ἐπιθυμεῖν εὐμόρφον γυναικός.” Contra Antonino iudice IV, 29. „πτωχὸς ὁ ἐνδὸν ἐπίου, καὶ μὴ πάντα ἔχων παρ’ ἑαυτοῦ τὰ εἰς τὸν βίον χρεῖσιμα.” Ubi nonnulla Gatak. annotavit. Similia quaedam attulerunt *Interpr. ad Aelian.* V. H. IX, 29. Tum Holstenius ad Demopri. p. 113. hocce memorat paradoxon Stoicū e Procli in *Timaeum Comment.* I. p. 61: „τὴν σπουδαίαν εὐδὴν δεῖσθαι τῆς τύχης,” ut pro vulgato ψυχῆς legit Holst. Et hoc est illud placitum, virtutem ad beatam vivendum se ipsa esse contentam, quo nihil esse omnium, quae in philosophia tractentur, quod gravius magnificentiusque dicatur, iudicabat Cic. *Tusc.* V, 1. Itaque in eo confirmando cum totus ille liber, tum *Paradoxon* 2. ab eo consumptum est. Alieni tamen ab ea sententia fuere Panaetius et Posidonius. *Nob. Lynd. de Pan.* 2. 77. *Cl. Bakius de Posid.* p. 189. 19.

5 *Quia non poterat.* Quare non poterat? ratio reddita supra V, 7: „Quaedam separari a quibusdam non possunt, cohaerent, individua sunt,” De qua Senecae sententia satis acerbe iudicat *Merricus Casaub.* ad Anton. II, 11: „Quorsum spectent haec et quam pie sapienterque ab Antonino ita statuuntur, intelligunt illi, qui frequentes philosophorum veterum et recentiorum cujuscunque disciplinae, sed et historicorum aliorumque scriptorum, de materiae, quam Deus emendare non potuerit (ita enim passim lo-

quunt-

quantur) imbecillitate et pravitate querelas observarunt. Ex antiquioribus (nam ab illis opinor caeteri plerique) Platonem in Timaeo, et Locrum ipsum *κατὰ φύσιν* nominasse sufficiat. Senecam vix excuso, qui toties id ingerit, cujus pudere sanae mentis philosophum debuit." Epicteti locum huc tendentem aliaque Senecae Gatak. ibidem attulit. Longe mellus Imperator ipse, qui *l. c.* dolorem ac voluptatem, paupertatem ac divitias, aliaque ejusdem generis nec bona nec mala esse inde demonstrat, quod universi Natura sive Deus neque per ignorantiam, neque *per imbecillitatem* (*κατὰ ἀδυναμίαν*) ita peccaturus fuisset, ut vere bona et mala promiscue bonis hominibus et malis acciderent.

hoc est — supra patientiam. Ruhk. „, quatenus nulla mala pati potest: vos vero pati potestis, at supra ea vos tollendo hac parte deum anteceditis." Similis in harum particularum usu subtilitas *Epist. XXVI, 9:* „qui mori didicit, servire didicit: supra omnem potentiam est, certa extra omnem." — Recte ad h. l. Muretus: „Haec vero intoleranda Stoicorum arrogantia est. Parum putarunt, sapientem suum cum deo conferre: etiam anteposuerunt. Haec monstra opinionum perterrefacere nos debent, ne unquam ingenio nostro confisi, quidquam de rebus divinis temere aut statuere, aut pronuntiare audeamus." Ne Lipsio quidem ista placuerunt ita quaerenti: „Superbe, an stulte? Si discerni nos ita a Deo dixisset, recte: at illum antelri, impie. Et sunt istae voces Stoicae *μεγαληγορίας*, qua me volente abstinuissent. Vide *Manuduct. III. Dissert. XIV.*" Multa possemus hic Senecae effata congerere, quibus aut parem, aut superiorem Deo sapientem suum facit; sed opere levavit et dicto loco Lips. et *Cl. v. Limb. Brouw. Disput. laud. p. 124.* Unum illud ex *Epist. LIII, 12.* ut arrogantiae culmen attingit, ita loco, quem tractamus, inprimis convenit: „Est aliquid, quo sapiens antecedit Deum; ille naturae beneficio non timet, suo sapiens. Ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, securitatem Dei!" Quae quidem ejusmodi sunt, ut frustra Stoicorum hac in re defensionem suscepisse videatur *Ruhkopflus.*

nemo — natus est. Videtur haec esse sententiae vis: tantum abest, ut quisquam rebus necessariis egeat, ut omnes potius in abundantia

ta quadam vivant, et paucioribus etiam contenti esse possent: natura enim, ut ait *Epist. XX, 11*, nobis minimum constituit. „Nemo nascitur dives. Quisquis exit in lucem, jussus est lacte et panno esse contentus.” Quae tamen disputatio quam parum valeat ad paupertatis sensum levandum, quis non videt? Ut jure miseris Minucium Felicem *Oct. p. 336*, qui post alla longe probabiliora pro paupertate dicta, jam veluti gravissima ratione rem confecturus addit: „Dicam tandem quemadmodum sentio: nemo tam pauper potest esse, quam natus est.”

aut solvetur aut solvet. Ut multa Epicuri Seneca probavit, ita et illud de dolore: *si gravis, brevis; si longus, levis*; de quo copiose Gatak, ad Anton. VII, 33. Plene illud explicuit *Epist. LXXVIII, 16, 17*: „Utrum vis longum esse morbum, an concitatum et brevem? Si longus est, habet intercapedinem, dat reflectioni locum, multum temporis donat: necesse est, ut exurgat et desinat. Brevis morbus ac praeceps alterutrum faciet; aut extinguetur, aut exstinguet. Quid autem interest, non sit, an non sim? in utroque finis dolendi est.” E cujus loci comparatione patet, hoc effatum *aut solvetur aut solvet* tantummodo de altera dilemmatis parte, de dolore gravi, sed brevi intelligendum esse. Simillimum Gatak, affert Sexti Empirici dictum *adv. ethic. c. 5. edit. Genev. p. 464. B*: „Πένος ὁ μὲν ἀρότατος, καὶ εἰ τὰ μάλιστα παρακτικώτατος, ἀλλάτοιγε πρὸς ἀκαρίε, ἀστραπῆς τρέπον, διηματώσας, ἢ ἀναίρει ἢ ἀναίρειται.”

nullum — dedi. Casaub. *annot. ms.* dictum apposuit Epicuri ap. Laërt. „βραχίτια σόφα τυχὴ παραμπίπτει,” sic redditum a Cic. *de Fin. I, 19. Tusc. V, 9.* fortunam exiguam intervenire sapienti, Verum si attendimus in hac tota pericopa de paupertate, de dolore, de morte sic disputari, ut non ad sapientes tantum, sed ad omnes argumentatio pertineat, haec quoque de fortuna verba communiter erunt intelligenda. Sensus igitur: potest fortuna telis suis domum, rem familiarem, corpus ferire; quod autem ad animum penetret, nullum illi telum datum est. In eandem sententiam scribit *Epist. LXV, 21, 22*: „Major sum, et ad majora genitus, quam ut mancipium sim mei corporis: quod equidem non aliter adspicio, quam vinculum aliquod libertati meae circumdatum. Hoc ita-

itaque oppono fortunae, in quo resistat; nec per illud ad me ul-
lum transire vulnus sino. "Quidquid in me potest injuriam pati,
hoc est: in hoc obnoxio domicilio animus liber habitat." Item
Epist. XCVIII, 2: „Errant enim, mi Lucili, qui aut boni ali-
quid nobis, aut mali judicant tribuere fortunam: materiam dat bo-
norum ac malorum, et initia rerum apud nos in malum bonumve
exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in utramque
partem ipse res suas ducit, beataeque ac miserae vitae sibi causa
est.”

aut finit aut transfert. Saepius hoc dilemmate Senecam usum
videmus, veluti *Consol. ad Polyb.* XXVII, 4, 5, ubi illum de
fratris morte sic semet ipsum alloquentem facit: „Si illius nomi-
ne doleo, necesse est alterutrum ex his duobus esse judicem. Nam
si nullus defunctis sensus superest, evasit omnia frater meus vitae
incommoda, et in eum restitutus est locum, in quo fuerat, ante-
quam nasceretur, et expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit,
nihil patitur. Quis iste est furor, pro eo me nunquam dolere de-
sinere, qui nunquam doliturus est? Si est aliquis defunctis sen-
sus, nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emissus,
tandem sui juris et arbitrii gestit et rerum naturae spectaculo frui-
tur, et humana omnia ex superiore loco despicit, divina vero,
quorum rationem tamdiu frustra quaesierat, propius intuetur. Quid
itaque ejus desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est?
beatum deflere, invidia est: nullum, dementia.” Similiter *Epist.*
XXIV, 18: „Mors nos aut consumit aut exuit. Emissis meliora
restant, onere detracto: consumtis nihil restat; bona pariter mala-
que submota sunt.” *Epist.* LXV, 25: „Mors quid est? aut fi-
nis aut transitus. Nec desinere timeo; idem est enim, quod non
coepisse: nec transire; quia nusquam tam anguste ero.” Denique
Epist. LXXI, 15: Animus magnus „aut in meliorem emittitur vi-
tam, lucidius tranquilliusque inter divina mansurus: aut certe sine
ullo futurus incommodo, naturae suae remiscebitur, et revertetur
in totum.” De quibus locis ita sentit Wyt. *Disput. Teyl. de*
immort. an. Opusc. p. 656, ea non ipsius continere sententiam,
sed ad eorum, quibus scriberet, personas accommodata esse, si-
militer atque Cic. fecisset in *Tusc. I*: Senecae quidem ipsi firmi-

ter persuasam fuisse de animo post mortem superstitis. Quod mihi secus videtur. Ut enim illam interpretationem admitti posse concedam in *Consolatione*, ad oratorum ornatum composita, quin etiam in hoc *de Provid.* libro, longe diversa mihi videtur esse ratio *Epistolarum*. Has enim, ut et supra in quaestione de Deo uno monui, Philosophus ad Lucillum familiarem aperte et ex animi sensu scripsit. Arguit hoc tum universus earum color et habitus, tum ea, quae testatur ipse *Epist.* LXXV, 1: „Qualis sermo meus esset, si una sederemus, aut ambularem, illaboratus et facilis: tales esse epistolas meae volo, quae nihil habeant accessitum, nec fictum. — Hoc unum plane tibi approbare vellem, omnia me illa sentire quae dicerem.” Quapropter si modo vera ejus sententia reperiri a nobis et informari potest, optime poterit ex *Epistolis*. Harum igitur quaecunque loca quaestionem hanc attingerent, iis expendis et inter se collatis talia didicisse mihi videor. Ubi divinam animi naturam cogitaret, aut in virosum sapientium rediret memoriam, eam aliquando spem concepit, horum quidem animos his tenebris emissos, in coelum ire. Sic *Epist.* LXXIX, 10: „Tunc animus noster habebit, quod gratuletur sibi, cum emissus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui visu clara prospexit, sed totum diem admiserit, et redditus coelo suo fuerit, cum receperit locum, quem occupavit sorte nascendi. Sursum vocant illum initia sua. Erat autem illic, etiam antequam hac custodia exsolvatur, cum vitia disjecerit, purusque ac levis in cogitationes divinas emicuerit.” *Epist.* LXXXVI, 1. de Scipione Africano Majore: „Animum quidem ejus in coelum, ex quo erat, redisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit; — — — sed ob egregiam moderationem pietatemque.” *Epist.* CII, 22. 399. ita praedicantem facit animum humanum: „Cum venerit dies ille, qui mixtum hoc divini humanaeque discernat, corpus hoc, ubi inveni, relinquam: ipse me Diis reddam. Nec nunc sine illis sum, sed gravi terrenoque detineor. Per has mortalis aevi moras illi meliori vitae longiorique profuditur. Quemadmodum novem mensibus nos tenet maternus uterus, et praeparat non sibi, sed illi loco, in quem videmur emitti, jam idonei spiritum trahere, et in aperto durare, sic per hoc spatium, quod ab infantia patet in senectutem, in alium naturae maturescimus

mus partum. Alla origo nos exspectat, alius rerum status. Nondum coelum, nisi ex intervallo, pati possumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam prospice: non est animo suprema, sed corpori." Et §. 25: „Dies iste, quem tanquam extremum reformidas, aeterni natalis est." Denique *Epist.* CXX, 15: „Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum est animi ab altiori venientis sede, si haec, in quibus versatur, humilia judicat, et angusta, si exire non metuit. Scit enim quo exiturus sit, qui, unde venerit, meminit." — Magnifica sane, nisi plura inveniremus, quae ostenderent, quam imbecilliter ista crediderit. Saepius enim dubitanter hac de re loquitur, ut *Epist.* LVII, 6, ubi, si animus superstes sit corpori, nullo mortis genere immortalitatem illam impediri statuit, sed de illo quaerendum, „an possit immortalis esse." Item *Epist.* LXIII, 13. de Sereno mortuo: „Cogitemus ergo, Lucili carissime, cito nos eo perventuros, quo illum pervenisse moeremus. Et fortasse, si modo sapientum vera fama est, recipitque nos locus aliquis, quem putamus perisse, praemissus est." Similiter *Epist.* LXXVI, 19: „Adjice nunc, quod, si modo solutae corporibus animae manent, felicius illis status restat, quam est dum versantur in corpore." Neque dubito principium *Epist.* CII. huc advocare, non propter *somni* vocabulum, de quo videndus Wyt. l. c. p. 658. sq. sed quoniam inde patet, quam facile illa spes ejus animo elaberetur. „Quomodo," inquit, „molestus est jucundum somnium videnti, qui excitat; aufert enim voluptatem, etiamsi falsam, effectum tamen verae habentem; sic epistola tua mihi fecit injuriam. Revocavit enim me cogitationi aptae traditum, et iturum, si licuisset, ulterius. Juvabat de aeternitate animarum quaerere, immo mehercule credere. Credebam enim me facile opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis, quam probantium. Dabam me spei tantae. Jam eram fastidio mihi, jam reliquias aetatis infractae contemnebam, in immensum illud tempus, et in possessionem omnis aevi transitarus: cum subito experrectus sum, epistola tua accepta, et tam bellum somnium perdidit: quod repetam, si te dimiserit, et redimam." Verum illa spes quam infirma fuerit, nusquam magis apparet, quam ubi animum ipse suum adversus mortis metum obfirmare studet: sum enim

enim Senecam non ab aeternitatis spe, sed aliunde solatia petere videmus. In quo genere memorabilis in paucis *Epist.* XXX, ubi Bassi orationem, quippe profectam ab homine, qui mortem leniter expectaret, multum sibi profulsse scribit. Cujus orationis caput fuit: „An quisquam hoc futurum credit, ut per quam nihil sentitur, ea sentiat? Ergo, inquit, mors adeo extra omnem malum est, ut sit extra omnem malorum metum.” Haec igitur vehementer approbat §. 5, geminaque his ipse docet *Epist.* XXXVI, 9: „Mors nullum habet incommodum. Esse enim debet aliquid, cujus sit incommodum.” Quin age contemplemur ipsum suspitio laborantem, quibus se consolationibus erigit? Legimus *Epist.* LIV, 2. *sqq.* „Ego vero et in ipsa suffocatione non desii cogitationibus laetis ac fortibus acquiescere. Quid hoc est? inquam: tam saepe mors experitur me? faciat. At ego illam diu expertus sum. Quando, inquis? antequam nascerer: mors est, non esse id quod ante fuit. Sed quale sit, jam scio; hoc erit post me, quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti est, necesse est, et fuisse antequam prodiremus in lucem: atqui nullam sensimus tunc vexationem. Rogo, non stultissimum dicas, siquis existimet lucernae pejus esse cum extincta est, quam antequam accenderetur? nos quoque et accendimur, et extinguimur; medio illo tempore aliquid patimur; utrimque vero alta securitas est. In hoc enim, mi Lucili, nisi fallor, erramus, quod mortem judicamus sequi, cum illa et praecesserit, et secutura sit. Quidquid ante nos fuit, mors est. Quid enim refert, utrum non incipias, an desinas? utriusque rei hic est effectus, non esse. His et hujusmodi exhortationibus, tacitis scilicet (nam verbis locus non erat) alloqui me non desii.” Quod si talia tum cogitavit, cum ipse mortem quasi jam instantem cerneret, et hinc et e reliquis locis allatis id non sine ratione confidas, aegre Senecam illis annumerari posse, qui de animorum immortalitate firmam persuasionem habuerint. — Certius hac de re sententiam declaravit Cic. praeclaro illo *Catonis Majoris* exitu inde a c. 21. quamquam idem illud dilemma *mors nos aut finit aut transfert*, adhibuit et ornavit *ib. c. 19.* et *Tusc. I, 11, 49.* Adhibuit et *Anton. V, 3. VIII, 32. VIII, 25, 58.*

6 *Ante omnia cavi.* Lipsius: „Auctor Thebaidos, divini poematis:

——— *optime hoc cavit Deus,*

Eripere vitam nemo non homini potest,

At nemo mortem. mille ad hanc aditus patent.”

Plurima sunt in hanc sententiam Senecae effata: memoremus unum ex *Epist.* XII, 10: „Malum est in necessitate vivere, sed in necessitate vivere, necessitas nulla est. Quidni nulla sit? patent undique ad libertatem viae multae, breves, faciles. Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri potest.” Geminum illud Epicteti ap. Arr. I, 9, 24, 25. II, 1. „ὅτι ἢ θύρα ἤνοικται.” De quo vid. Rossallus *Disquis. qua probatur Epictetum non fuisse Christianum*, c. XV—XVII. Stoicorum placitum uberius exposuit, idemque cum aliorum, tum Augustini verbis egregiis refutavit Gatak. ad Anton. III, 1. Federus quoque precipuas hoc de loco veterum sententias recensuit in *Exercit. de morte volunt.* §. II, III, quam *Syntagmati* suo cum insereret Polyhistor ille Tydemannus, in *Epist. dedic. p. C, sq.* complures, a quibus idem argumentum tractatum sit, enumerat recentiores. Quibus addi potest disputatio, quam isto loco vix quaeras, Ampzingii in libro vernaculo: *Beschryvinge ende lof der Stad Haerlem*, p. 227—230. Denique nonnulla lectu digna praebet liber, qui inscribitur *Hollandsche Spectator, vertoog CLXXIV*, ubi quid adversus ἀτροχυσία Christiana Religio praesidii suggerat, egregie proponitur, ac disceptatur quaestio, num ea exempla in scenis exhibere liceat.

quas — volui. Dicit eas Cic. *de Sen.* 2, „quod naturae necessitas afferat.” Suadent autem sequentia, ut Senecam h. l. imprimis cogitasse censeamus de tempore, quo nascitur homo.

trahitur. Vera videtur lectio, Senecae ingenio conveniens, bene sic a Lipsio explicata: „Si probum verbum, acumen in eo, quod animam pronò et declivi loco esse velit, lapsuram sponte, nisi identidem trahatur. Nonne hoc fit, cum recipimus? nam alioqui abeat, et emanet. Dubitavi tamen, an non *traditur*, uti dicat, non pellenda est, sed dumtaxat mittenda et tradenda. Et ita sane loquitur, *tradere animam ac spiritum.* Noster de *liâ III. cap.*

XIX. [At hoc etiam ex ejus conjectura: codd. *trahere.*] An etiam, *truditur?* videant sagaciores Critici."

ad libertatem. Dillecta Senecae sententia. Sic *de Ira* III, 15. §. 4: „Quocunque respexeris, ibi malorum finis est. Vides illum praecipitem locum? illac ad libertatem descenditur. Vides illud mare, illud flumen, illum puteum? libertas illic in imo sedet. Vides illam arborem brevem, retorridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides jugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? effugia servitutis sunt. Nimis tibi operosos exitus monstramus, et multum animi ac roboris exigentes. Quaeris, quod sit ad libertatem iter? quaelibet in corpore tuo vena." *Epist.* XXVI, 9: „Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari libertatem jubet. Qui mori didicit, servire dedidit: supra omnem potentiam est, certe extra omnem. Quid ad illum carcer et custodia et claustra? liberum ostium habet. Una est catena, quae nos alligatos tenet, amor vitae." *Nat. Q.* III. *Praef.* 14: „Quid est praecipuum? In primis labris animam habere. Haec res efficit non e jure Quiritum liberum, sed e jure naturae."

Non tam. Eodem consilio discrimen hoc attingitur *Epist.* LXX, 12: „Nil melius aeterna lex fecit, quam quod unum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos." *Diverso Nat. Q.* III, 27. §. 3: „Quam longo tempore opus est, ut conceptus ad puerperium perduret infans! quantis laboribus tener educatur! quam diligenti nutrimento obnoxium novissime corpus adolescit! at quam nullo negotio solvitur!"

tenuisset, i. e. obtinisset, nacta fuisset; quo sensu *Liv.* IV, 3. Servium Tullium dicit virtute regnum tenuisse. Quod ad rem, simile illud *Epist.* LXX, 6: „Ego cogitem, in eo, qui vivit, omnia posse fortunam, potius quam cogitem, in eo, qui scit mori, nihil posse fortunam?" Satis magnum tamen fortunae regnum tribuit *Cons. ad Marc.* X, 4, 5: „In regnum fortunae, et quidem durum atque invictum pervenimus, illius arbitrio digna atque indigna passuri. — Ut varia et libidinosa mancipiorumque suorum negligens domina, et poenis et muneribus errabit."

si homo. Simili dictionis forma *Epist.* XCI, 6: „Esset aliquod imbecillitatis nostrae solatium, rerumque nostrarum, si tam tarde peri-

rirent cuncta, quam fiunt: nunc incrementa lente exeunt, festinatur in damnum."

7 *renuntiare naturae*. Dictio sumta videtur a repudio, ut et putavit Lips. ita explicans: „Nuncium naturae mittere, qui significet te conditione aut munere ejus non ultra uti." Erat autem repudii formula: „conditione tua non utor." Et solenne fuit in illa re verbum *renuntiare*, quod inde ea aetate usurparunt pro *valde dicere, relinquere*. Ea inquam aetate: quem enim Ciceronis locum *de Orat.* I, 53. huc retulit Schellerus V. is locus aliter intelligi potest, ut sit: ne Stoici tali nuntio accepto indignarentur, hominem suae sectae addictum humilius se gessisse. Senecae vero temporibus eam, quam dixi, vim verbo tribuerunt, ut ipse *Nat. Q.* VI, 1. §. 9: „qui Campaniae renuntiavere." Suet. *de cl. Rhet.* 6: „Postea renuntiavit foro."

impingere, i. e. naturae invitae et repugnanti reddere. Munus naturae vitam intelligit.

dum optatur vita. Sacrificiis preces apud veteres addi solitae. Quorum, apud Graecos quidem, nonnullas dictas fuisse *ζωονοιός*, monet Lakemacherus *Antiq. Gr. sacr.* p. 411.

exiguo conc. vuln. Lips. ait: „securi percussa, vel etiam malleo." Videtur tamen hic de securi modo cogitandum; malleus enim non vulnus, sed contusionem facit.

magn. vir. anim. Hoc loco magis assentior Lipsio, designari elephantos: „quod," inquit, „et verba ea mox dicunt, *tanta illa moles*. Hos subito interficere inventum ab Hasdrubale, illo magni ducis fratre, quia videbat auxilium, sed anceps esse: et saepe consternatione aliqua in suos saevire." Refert deinde Livii locum, sed memoriter: plenius ita legitur XXVII, 49: „Elephanti plures ab ipsis rectoribus, quam ab hoste, interfecti. Fabrilis scalprum cum malleo habebant: id, ubi saevire belluae ac ruere in suos coeperant, magister inter aures positum, ipso in articulo, quo jungitur capiti cervix, quanto maximo poterat ictu, adigebat. Ea celerrima via mortis in tantae molis bellua inventa erat, ubi regendi spem vicissent." Addit Lips. de Persis idem factitantibus Ammiani Marcellini testimonium XXV, 1: „Quibus insidentes magistri manubriatos cultros dexteris manibus illigatos gestabant,

acceptae apud Nisibin memores cladis: et si ferociens animal vires exsuperasset regentis, ne reversum per suos, ut tunc acciderat, collisam sterneret plebem, vertebram, quae caput a cervice determinat, ictu maximo terebrabant. Exploratum est enim aliquando ab Haedrubale Hannibalis fratre, ita citius vitam hujusmodi adimi belluarum." Ubi *vertebram* legendum esse, non ex aliis codicibus, *venam*, docet Livii Senecaeque *articulus*. Huic quidem Liviana ob oculos fuisse, non obscuris deprehendimus vestigiis: quorum et sequentia illa retulerim de vulnere imprimendo, deque certo ad hos ictus destinato loco.

3. *spiritus*, scilicet hominum, aliter hac in re comparatorum, atque elephantii.

utique. Particulae vis haec esse videtur: etiamsi in alto latere spiritum concedamus, non certe, non profecto ferro erucendus est; potest aliis multis rebus anima intercipi.

vuln. impr. pen. i. e. vulnere profundo: de quo et illud exquisitum, *scrutanda*, quemadmodum in *Oed. vs. 965*:

„Scrutatur avidus manibus uncis lumina.”

nodus. Ornate pro laqueo, qui in nodum nequitur.

haustus ignis. Lips. „Quod Porcia Bruti uxor fecit.” De quo Plut. *Brut. in f.* Et elegant! Epigrammate Martialis. I, 43:

„Conjugis audisset fatum cum Porcia Bruti,

Et subtracta sibi quaereret arma dolor;

Nondum scitis, ait, mortem non posse negari?

Credideram satis hoc vos docuisse patrem.

Dixit, et ardentem avido bibit ore favillas:

I nunc, et ferrum, turba molesta, nega.”

EMENDANDA ET ADDENDA.

In Praefatione.

Pag. 7. Taciti de rerum humanarum gubernatione sententiam cognoscas item ex *Ann. VI, 42.*

Pag. 9 *lin. 5* sive leg. sine.

Pag. 10. De appellatione „virorum optime” cf. *Selecta e schol. Valeken. in N. Test. tom. I.*

p. 14. ibique Wassenb.

In Contextu et Var. lect.

Pag. 33 *lin. 2.* Lovaniensis editio, cujus memini *Annot. p. 2,* lectionem habet: „syderum certum cursum et discursum.”

Ib. lin. 25. labentis est etiam in Edit. Lov.

Pag. 35 *lin. 15.* Deum. Hanc notulam typographi perperam cum antecedenti continuarunt.

Pag. 37 *lin. 21.* Et omissum etiam cum in Ed. Lov. tum ab Erasmo in *Floribus excerptis,* qui sic interpunxit: „quis autem vir, modo erectus” cet.

Pag. 38 *lin. 17.* Quanta sit, cet. Nostrae lectioni consentit Erasmus.

Ib. lin. 24. fac. id. bon. leg. fac. id. bon.

Pag. 39 *lin. 12.* Paternum Deus habet. Ita quoque Erasmus. Idem mox: „et operibus, doloribus ac damnis exagitat.”

Pag. 40 *lin. 24.* si quando i. e. leg. si quando i. c. (*imp. capiunt*). Schottus et Ed. Lov. si „quando voluptatem capiunt Dii, dum spectant.”

Pag. 42 *lin. 28.* Cod. Leid. leg. Codd. Leidd.

Pag.

Pag. 43 lin. 13. *boni: persuadebo: leg. boni. Persuadebo.*

Ib. lin. 23. *et: leg. est.*

Pag. 44 lin. 2. *deduci liberos: leg. deduct, liberos.*

Pag. 51 lin. 2. *constitit leg. constitit.*

Ib. lin. 4. *exs. vir. aut dub. Omiserunt haec Schott. et Ed. Lov.*

Pag. 52. lin. 17. *ex: leg. et.*

Pag. 53 lin. 6. *quod nunquam. Erasmus: „quod non fuisti miser; transegisti sine” cet. Idem mox: „quod quidem quisque posset”.*

Pag. 56 lin. 9. *sua Schott. omisit.*

Pag. 58 lin. 19. *Id addidit etiam Er.*

Pag. 61 lin. 24. *turpissimus: leg. turpissimis.*

Pag. 62 lin. 5. *campo: leg. Campo.*

Ib. lin. 15. *adsum. Vultis. Inter has voces perperam exciderunt haec: „Vultis liberos sumere? illos vobis sustuli.”*

Pag. 65 lin. 13. *animum terr. Sch. „animum metu territare.”*

Pag. 66 lin. 23. *tuto: leg. tuta.*

Pag. 67 lin. 2. *cuum: leg. cum.*

Ib. lin. 4. *ut alios. Sch. „ut etiam alios.”*

Ib. lin. 24. *Fabr. adornavit. Similiter Erasmus.*

Pag. 68 lin. 24. *ut: leg. sit. Ad prius autem est haec notula pertinet, in iis „hoc est, quo” cet.*

Pag. 69 lin. 16. *penitus Sch. praetermisit.*

In Annotatione.

Pag. 1. De usu particulae *εἰτα* cf. monitum Wyt. ad Phaed. p. 218.

Pag.

Pag. 8. lin. 15. *servari*: leg. *servavi*.

Pag. 19 lin. 30. *conscendit*: leg. *conscendere*.

Pag. 42 lin. 32. *reddit*: leg. *redii*.

Ib. causam — seculis. Simili argumento Socratis mors optabilis videbatur Phædro *Fab.* III, 9 vs. 5, 6:

„Cujus non fugio mortem, si famam assequar,
Et cedo invidiae, dummodo absolvar cinis.”

Pag. 46. De Regulo duos nuper in Germania prodiisse libellos, indicavit mihi *Amtc.* Suringar. his titulis: *Roos*, *de suppliciis, quibus M. Attilius Regulus Carthagine dicitur interfectus: et Fikenscher, num M. Attilius Regulus a Carthaginiensibus supplicio affectus sit?* E nostratibus hæud ita pridem eruditus juvenis H. Reiger quaestionem illam persecutus est, cujus disputatio legitur in *Virt. Cl. Brinkii sylloge Bibliothek van oude Letterkunde, II deel 4 stuk.*

Pag. 49. *gemma.* De omissa praepositione vid. Broukh. *ad Prop.* I, 14. vs. 2.

Pag. 51. lin. 32. *sentens*: leg. *sentiens.* Vocem *plebis* eodem sensu posuit Ovid. *Metam.* XII, 601. sq.

„Quid spicula perdis
Sanguine plebis? ait.”

Pag. 55. lin. 25. *Gubernatorem — intelligas.* Similis est locus Basilii Magni *de fame et siccitate* f. 177, laudatus ab Elmenh. *ad Minuc. Fel.* p. 337: „Κυβερνήτην μὲν γὰρ ὁ χειμῶν, καὶ τὸν ἀθλητὴν τὸ στάδιον, τὸν στρατηγὸν παρὰ-

ταξίς

ταξίς, τὸν μεγαλόψυχον ἢ συμφορὰ, τὸν Χριστιανὸν
δὲ πειρασμὸς δοκιμάζει καὶ βασανίζει.”

Pag. 66. *inopia fortioribus*. Hunc locum Gron.
Obs. II, 2 adhibuit ad vindicandam in *Cic. de
Nat. D. I, 1* veterem lectionem: „quid enim
temeritate fortius?” ubi *tem.* positum existimat pro
temere agendo, per temeritatem, hoc sensu:
„quid enim juvat quamcunque causam temeritas?”
Quae quidem interpretatio simplicitate carere mihi
videtur, et Ciceronis consuetudine refelli,
apud quem tali forma comprehensa solet esse
comparatio, modo addito, plerumque subaudito
verbo *est*, ut *de Sen. 9*: „quid enim est iucun-
dus senectute, stipata” cet. *Ib. 19*: „quid enim
stultius, quam incerta” cet. *De Amic. 6*: „quid
dulcius, quam habere” cet. Tum vix persuadere
mihi possum, ullum bonum scriptorem, nedum
Ciceronem, si tale quid voluisset, quale pu-
tat Gron. id ita jejune et obscure dicturum
fuisse. Quare malim Davisii lectionem *turpius*,
praesertim nonnullis, Ernestio teste, Mstis
firmatam. In quo tamen illud jure mireris, quid
librarios induxerit, ut *turpius* in *fortius* mutarent.

Pag. 82. *scripsit — jussit*. Attigit hunc locum
Wytt. *ad Plut. de sera num. vind. ann. p. 107*.

Pag. 85. *dura — ipse*. Similiter *Epist. XCVIII, 3*:
„rectus atque integer corrigit prava fortunae;
et dura atque aspera ferendi scientia mollit.”

